13 üncü BEYÂN : MEDİH VE ZEMMDE İNSANLARIN HÂLLERİNDEKİ İHTİLÂF.

14 üncü BEYÂN : İBÂDETLE MEVKİ VE MANSIB TALEBİ.

15 inci BEYÂN : RİYÂNIN ZEMMİ.

16 ncı BEYÂN : RİYÂNIN HAKÎKATİ, KENDİSİ İLE RİYÂ YAPILAN ŞEY.

17 nci BEYÂN : RİYÂNIN DERECELERİ.

18 inci BEYÂN : KARINCANIN AYAK ŞAMATASINDAN GİZLİ OLAN RİYÂ.

19 uncu BEYÂN : GİZLİ VE AŞIKÂRE RİYÂDAN, AMELİ MAHVEDİP ETMEYENLER.

20 nci BEYÂN : RİYÂNIN TEDAVİSİ VE KALBİ TEMİZLEME YOLLARI.

21 inci BEYÂN : TÂAT VE İBÂDETİ AÇIKLAMAĞA VERİLEN MÜSAADE.

22 nci BEYÂN : GÜNAHI GİZLEMEKTEKİ RUHSAT, DUYULMASINDAN VE ZEMMİNDEN HOŞLANMAMAK.

23 üncü BEYÂN : RİYÂ VE FELÂKETE DÜŞMEK KORKUSUYLA İBÂDETİ TERK.

24 üncü BEYÂN : HALK GÖRÜYOR DİYE KULUN İBÂDETE HEVESLENMESİ VE BUNUN SAHİH OLUP OLMAYAN TARAFLARI.

25 inci BEYÂN : ÂHİRETİ MURAD EDENİN, AMELDEN ÖNCE VE SONRA VE AMEL ESNÂSINDA NEFSİNİ İLZAMI.

بسم الله الرحمن الرحيم

MUKADDİME

Hamd, Allah'a mahsustur. O Allah ki bütün gaybları en mükemmel şekilde bilir. Kalblere ve gizli tuttuklarına muttali'dir. Dilerse büyük günahlardan da vaz geçer ve onları bağışlar. Sînelerde gizlenen kusurları bilir. Niyyetlerin gizliliklerini ve kalblerin derinliklerinde saklananları görür. O Allah ki, ancak riyâ ve şirk şâibesinden uzak, yalnız kendi rızâsı için yapılan hâlis ve kâmil amelleri kabûl eder. Zîra melekût âleminde tek ve ortaklıktan müstağnî olan yalnız O'dur.

Salât u selâm O'nun Resûlü olan Muhammed aleyhisselâma, iftirâ ve hıyânetten uzak olan âl ve ashâbı üzerine olsun.

*

Bundan sonra bilmiş ol ki; Resûl-i Ekrem (S.A.V.) bir hadîsinde :

إِنَّ أَخْوَفَ مَا أَخَافُ عَلَى أُمَّتِي الرِّيَاءُ وَالشَّهْوَةُ الْخَفِيَّةُ الَّتِي هِيَ أَخْفَى مِنْ دَبِيبِ النَّمْلَةِ السَّوْدَاءِ عَلَى الصَّخْرَةِ الصَّمَّاءِ فِي اللَّيْلَةِ الظَّلْمَاءِ

«Ümmetim için en çok korktuğum, gizli şehvet ve riyâdır. Zîra riyâ, gece karanlığında siyah taş üzerinde yürüyen kara karıncanın ayak şamatasından daha gizlidir.» (623) buyurmuştur. Bunun içindir ki, âbidler ve müttakîler şöyle dursun, en münekkid âlimler bile riyânın gaailelerini bilmekten âciz kalmışlardır. Riyâ, nefis gaailelerinin en sonlarından ve hilelerinin en gizli taraflarındandır. Ciddî olarak Âhiret yolcusu olan âbidler ve âlimler de bundan kurtulamamışlardır. Zîra bunlar mücâhede ile nefislerine galebe çalıp şehvetlerden ümîdini kestirdiği ve şübheli şeylerden koruyup çeşitli ibâdetlere mecbûr ettikleri vakit, artık nefisleri dış âzâlarını isyân ettirmekten ümîdini keser, ilim ve amel izhârı ile kendisini hayır yolunda göstererek istirahat etmek ister. Halk naza-

(623) İbn Mâce ve Hâkim Şeddâd b. Evs'den farklı ifâdelerle rivâyet etmişlerdir. Hâkim sahîh olduğunu söylemiştir.

rında mücâhede zorluğundan kurtulmuş olup artık iyilikleri kabûllenmiş, zevkine ermiş olarak gözükür. Halk da onlara saygı ile bakar. Onlar da ibâdete koşar ve yaptıkları ibâdeti yalnız hâlikını bilmesi ile kifâyet etmez mahlûkatın da buna muttali' olmasını isterler. Yalnız Allahu Teâlâ'nın katında aldıkları mevki' ile iktifâ etmez, yaratıkların da kendilerini övmesini isterler. Çünkü o nefis bilir ki insanlar, onun şehvetleri terk edip şübhelerden sakındığını ve ibâdetin meşakkatine tahammül ettiğini bildikleri vakit kendisini övecek, saygı ile anacak ve hattâ biraz da ileri gideceklerdir. Kendisine hürmet ve saygı ile bakacak, kendisiyle mülâkattan yümn ü bereket umacaklardır. Duâsına rağbet edecek, peşinden koşacak, ona hizmet edecek, her yerde onu hürmet ile anacak; bütün muâmelede kendisine kolaylık, öncelik tanıyacak; yemekte giymekte, oturmakta onu öne geçirecek, ona karşı hürmetle eğileceklerdir. Bu sûretle en büyük şehveti tadacak, en büyük zevke varacaktır. Artık günâhı terketmek onun için ehemmiyetsiz bir şey olacak; ibâdetin zorluğu da ortadan kalkmış bulunacaktır. Çünkü halkın nazarındaki îtibardan duyduğu zevk, bunların hepsini kendisine unutturacaktır. Öte yandan da ömrünün Allahu Teâlâ'ya ibâdetle, Allah rızâsı uğrunda geçtiğini sanacaktır. Aslında hayâtı, nefsinin bu gizli arzûları peşinde geçmektedir. Nefis ise itâat ve ibâdetinde, haramdan uzaklaşmasında gaayesi halka gösteriş olduğunu, hareketlerinin yapmacık olduğunu gizler. Halkın yanında bulduğu îtibar ile sevinir de, yapmış olduğu tâat ve ibâdetlerin sevâbını mahveder. Adam, kendisini Allah'a yaklaşmış kullardan zannederken münâfıklar defterine kaydedilir de, bundan haberi bile olmaz.

İşte bu, şeytanın bir hîlesidir ki, bundan ancak sıddîklar kurtulabilir. Bu öyle derin ve dar bir yoldur ki, bu yoldan ancak mukarrebler geçebilir. Bunun için denilmiştir ki, ileri gelen sıddîkların kalblerinden en son çıkan riyâset sevgisidir. Riyâ, şeytanın en büyük şebekesi olan gizli bir dert olduğu için, riyânın sebebini, hakîkatini, derecelerini, kısımlarını; tedâvi çâreleri ile riyâdan kaçınmanın sebeblerini îzâh etmek îcab eder. Bütün bunları îzâh edebilmek için, mevzûyu iki kısımda incelemek gerekir.

BİRİNCİ KISIM

1 inci BEYÂN: MEVKİ' VE ŞÖHRET SEVGİSİ

Bu mevzûda şöhretin zemmi, kapalı kalmanın fazîleti, mansıbın zemmi, hakîkati ve servetten daha çok sevilmesinin sebebi, mevkiin gerçek kemâl olmayıp vehmî bir kemâl olduğu, mevki' sevgisinden [illegible] dilen ve zemmedilen kısımları, medhedilmeyi sevmenin ve zemmedilm. sev-

memenin sebebleri, mevki ve mâl sevgisinin tedâvi çâreleri, medhi ile zemde insanların ayrılıkları anlatılacaktır ki, bunların tamâmı oniki fasıldır. Riyâ hastalığı bunlardan doğar. Onun için önce bunları bilmek lâzımdır. Tevfîk ve hidâyet Allah'tandır.

2 nci BEYÂN: BİRİNCİ FASIL

ŞÖHRET VE ÜN SALMANIN ÂFETİ

Allah seni ıslâh etsin, bilmiş ol ki; mevki arzûsu, şöhret ve ün kazanmak içindir. Bu ise mezmumdur. Makbûl olan, kapalı kalmaktır. Ancak şöhret peşinde olmaksızın Allahu Teâlâ'nın dînini yaymak uğrunda O'nun meşhûr ettikleri bu hükmün dışındadır. Nitekim Enes'in (R.A.) rivâyetinde Resûl-i Ekrem (S.A.V.) :

حَسْبُ امْرِئٍ مِنَ الشَّرِّ أَنْ يُشِيرَ النَّاسُ إِلَيْهِ بِالْأَصَابِعِ فِي دِينِهِ وَدُنْيَاهُ إِلَّا مَنْ عَصَمَهُ اللَّهُ

«Dîninde olsun, dünyâlığında olsun, parmak ucu ile gösterilmek, kula kötülük bakımından yeter, Allahu Teâlâ'nın korudukları müstesnâ!» (624) buyurmuştur. Câbir b. Abdullah'ın (R.A.) rivâyetinde; Resûl-i Ekrem :

حَسْبُ امْرِئٍ مِنَ الشَّرِّ إِلَّا مَنْ عَصَمَهُ اللَّهُ مِنَ السُّوءِ أَنْ يُشِيرَ النَّاسُ إِلَيْهِ بِالْأَصَابِعِ فِي دِينِهِ وَدُنْيَاهُ إِنَّ اللَّهَ لَا يَنْظُرُ إِلَى صُوَرِكُمْ وَلَكِنْ يَنْظُرُ إِلَى قُلُوبِكُمْ وَأَعْمَالِكُمْ

«Dîninde ve dünyâsında parmak ile gösterilmek, kötülük olarak kula yeter. Allahu Teâlâ'nın korudukları müstesnâ! Allahu Teâlâ sûretlerinize bakmaz; niyyetlerinize, amellerinize bakar.» (625) buyurmuştur. Hasan-ı Basrî, bu hadîsi rivâyet ettiği zamen, bunu şöyle te'vîl etti: Kendisine sordular, hadîsten, insanlar seni gördükleri zaman parmak-

(624) Beyhaki «Şuabü'l-İmân»ında rivâyet etmiştir.

(625) Bu rivâyet, Câbir'den değil, Ebû Hureyre'den meşhûrdur. Taberânî de rivâyet etmiştir.

ları ile göstermeleri mi murâd olunuyor? O, hayır, dinde bid'at ve dünyâlıkta fısk sâhibi olan murâd olunuyor, dedi. Bu te'vîlde de beis yoktur. Hz. Alî de: «Zillete düş, fakat şöhret isteme, anılmaktan kurtulmak için yükselme, bilgili ol, bilgiçlik taslama, sükût etmesini bil ki, selâmet bulasın. Böyle yapmakla iyileri sevindirir, kötüleri kızdırmış olursun.» demiştir.

İbrâhim b. Edhem: «Şöhret peşinde olan, Allah'a inanmamış sayılır.» dedi. Sahtiyânî de şöyle demiştir: «Vallahi, Allah'a inanan her kul, dâimâ bulunduğu yerin kapalı kalmasını ve bilinmemesini ister.» Hâlid b. Sa'dan da şöhretten korktuğu için etrâfında toplananlar çoğalınca hemen oradan ayrılırdı. Ebû'l-Âliye de meclisine üç kişiden fazlası geldi mi hemen kalkardı. Aşere-i Mübeşşere'den olan Talha (R.A.), peşinden on kişinin gelmekte olduğunu görünce: «Tama'kâr sinekler ve ışık etrafında dönen kelebekler.» derdi.

Süleym b. Hanzale şöyle anlatıyor: «Biz bir cemâat olarak Übeyy b. Kâ'b'ın ardında gidiyorduk. Bunu gören Ömer, elindeki tura ile Übeyy'e bir tâne vurdu. Übeyy:

— Ne yapıyorsun, ya Ömer? deyince, Hazret-i Ömer:

— Bu, sana uyanlara zillet; sana bir fitnedir, yâni senin gurûrunu kırmak, ardından gelenleri îkaz içindir demiştir.

Hasan-ı Basrî anlatıyor: Bir gün İbn Mes'ûd evinden çıkmıştı. Bir cemâat peşine takıldı. Onu tâkîb ediyorlardı. O, bunlara dönerek: «Niçin peşimden geliyorsunuz? Yemîn ederim ki, eğer benim kapalı taraflarımı bilseydiniz, ardımda iki kişiyi göremezdiniz,» dedi.

Yine Hasan-ı Basrî bir gün yola çıkmıştı. Etrâfında toplanan kalabalığı görünce: «Bir işiniz varsa iyi, yoksa bu hâl, insânın ahlâkını bozar.» demiştir.

Rivâyete göre; adamın biri bir yolculukta İbn Muhayriz'e arkadaş olmuştu. Ayrılacağı zaman:

— Bana bir öğüt ver, demişti. İbn Muhayriz de:

— Mümkünse bil, fakat bilinme. Yürü, fakat peşinden kimse gelmesin. Sor, fakat mes'ûl olma, dedi.

Bir yolculuğa çıkan Eyyûb-i Sahtiyânî'yi kalabalık bir cemâat teşyi' etmişti. Eyyûb: «Benim bu teşyi'den hoşlanmadığımı Allahu Teâlâ'nın bildiğinde şübhem olsa, Allah'ın gazabına uğrayacağımdan şübhe ederdim.» dedi.

Ma'mer diyor ki: «Eyyûb-i Sahtiyânî'nin uzun entari giymesinden dolayı kendisini azarlamıştım. O da, uzun etekli entari giymek, eskiden yaygın idi, şimdi değildir. Şimdi kısa etek yaygındır, dedi.»

Zâtın biri de şöyle anlatıyor: «Bir gün Ebû Kulabe'nin meclisinde bulunuyordum. Sırtında bir sürü elbise giymiş bir adam içeri girdi. Ebû Kulabe, adamın şöhret için fazla elbise giydiğini kasdederek: «Şu anıran eşek'e bakmayın.» dedi.»

İmâm Sevrî de, büyük zâtların, çok yeni, çok iyi elbise ile, çok eski ve âdi elbise giymekten sakındıklarını, çünkü her ikisinin de ayrı ayrı şöhret vesîlesi olduğunu, nazar-ı dikkatleri üzerlerine çektiklerini söylerdi. Adamın biri Bişr b. el-Hâris'e:

— Bana vasıyyet et, dedi. Bişr:

— Şöhretten sakın, temiz lokma yemeğe gayret et, dedi.

Hûşîb, adının Basra câmilerinde zikredildiğini duyduğu için, üzülerek ağlamıştır. Bişr el-Hafî de: «Şöhreti sevenin dîni gider, rezil olur.» demiştir. Yine Bişr: «Şöhreti seven kimse, Âhiretin zevkine eremez!» demiştir. Allah hepsine rahmet etsin.

3 üncü BEYÂN: İKİNCİ FASIL

KAPALILIĞIN VE HALKIN GÖZÜNDEN DUŞMENİN FAZİLETİ

Resûl-i Ekrem (S.A.V.) şöyle buyurmuştur:

رُبَّ اَشْعَثَ اَغْبَرَ ذِى طِمْرَيْنِ لَا يُؤْبَهُ لَهُ لَوْ اَقْسَمَ عَلَى اللّٰهِ لَاَبَرَّهُ
مِنْهُمُ الْبَرَاءُ بْنُ مَالِكٍ

«Nice saçı darmadağınık, toz toprak içinde eski elbiselere bürünmüş, kimsenin kıymet vermediği insanlar var ki; bunlar sözlerinde duran ciddî kimselerdir. Berâ b. Mâlik de bunlardan biridir.» (626)

Yine İbn Mes'ûd'un (R.A.) rivâyetinde; Resûl-i Ekrem:

رُبَّ ذِى طِمْرَيْنِ لَا يُؤْبَهُ لَهُ لَوْ اَقْسَمَ عَلَى اللّٰهِ لَاَبَرَّهُ لَوْ قَالَ اَللّٰهُمَّ اِنِّى اَسْاَلُكَ
الْجَنَّةَ لَاَعْطَاهُ الْجَنَّةَ وَلَمْ يُعْطِهِ مِنَ الدُّنْيَا شَيْئًا

«Nice eski elbiseye bürünmüş, kendilerine kıymet verilmeyen insanlar var ki, verdiği sözde durur. Şâyet Allahu Teâlâ'dan Cennet istese, Al-

(626) Müslim, Ebû Hureyre'den rivâyet etmiştir.

lahu Teâlâ ona Cennet'i verir, fakat dünyâlıktan kendisine bir şey vermez!» (627) buyurmuştur. Yine Resûl-i Ekrem (S.A.V.) şöyle buyurmuştur :

اَلَا اَدُلُّكُمْ عَلٰى اَهْلِ الْجَنَّةِ ؟ كُلُّ ضَعِيفٍ مُسْتَضْعَفٍ لَوْ اَقْسَمَ عَلَى اللّٰهِ لَاَبَرَّهُ وَاَهْلُ النَّارِ كُلُّ مُتَكَبِّرٍ مُسْتَكْبِرٍ جَوَّاظٍ ۞

«Size Cennet ehlini bildireyim mi? (İnsanlar tarafından) hakir görülen ve kendisini hakir gören, buna rağmen yemininde sâdık olan, verdiği sözde duran kimsedir. Cehennem ehli de, her kibirlenen, büyüklenen, şişman, süslü püslü ve sallanarak gezen kimsedir.» (628) Ebû Hureyre'nin rivâyetinde Resûl-i Ekrem şöyle buyurmuştur :

اِنَّ اَهْلَ الْجَنَّةِ كُلُّ اَشْعَثَ اَغْبَرَ ذِى طِمْرَيْنِ لَا يُؤْبَهُ الَّذِينَ اِذَا اسْتَاْذَنُوا عَلَى الْاُمَرَاءِ لَمْ يُؤْذَنْ لَهُمْ وَاِذَا خُطِبُوا النِّسَاءَ لَمْ يُنْكَحُوا وَاِذَا قَالُوا لَمْ يُنْصَتْ لِقَوْلِهِمْ حَوَائِجُ اَحَدِهِمْ تَخْلُجُ فِى صَدْرِهِ لَوْ قُسِّمَ نُورُهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ عَلَى النَّاسِ لَوَسِعَهُمْ ۞

«Şübhesiz Cennet ehli, her saçı sakalı karışık, dağınık, üstü başı toz toprak içinde, eski elbiseye bürünmüş, nazar-ı itibâre alınmayan kimselerdir ki, büyüklerin huzûruna girmek isteseler kabûl edilmezler. Evlenmek isteseler kimse kız vermez, konuşsalar kimse dinlemez. Her birinin ihtiyâcı göğsünde deprenir durur. İşte bunların nûru Kıyâmet halkına taksim edilecek olsa hepsine yeterdi.» (629)

Yine Resûl-i Ekrem :

(627) Ebû Mansûr «Müsned»inde rivâyet etmiştir.
(628) Buhârî ile Müslim rivâyet etmişlerdir.
(629) Taberânî «Evsat»ında sahîh sened ile rivâyet etmiştir.

اِنَّ مِنْ اُمَّتِى مَنْ لَوْ اَتَى اَحَدَكُمْ يَسْاَلُهُ دِينَارًا لَمْ يُعْطِهِ اِيَّاهُ وَلَوْ سَاَلَهُ دِرْهَمًا لَمْ يُعْطِهِ اِيَّاهُ وَلَوْ سَاَلَهُ فَلْسًا لَمْ يُعْطِهِ اِيَّاهُ وَلَوْ سَاَلَ اللّٰهَ الْجَنَّةَ لَاَعْطَاهُ اِيَّاهَا وَلَوْ سَاَلَهُ الدُّنْيَا لَمْ يُعْطِهِ اِيَّاهَا وَمَا مَنَعَهَا اِيَّاهُ اِلَّا لِهَوَانِهَا عَلَيْهِ رُبَّ ذِى طِمْرَيْنِ لَا يُؤْبَهُ لَهُ لَوْ اَقْسَمَ عَلَى اللّٰهِ لَاَبَرَّهُ ۞

«Ümmetimden öyle kimseler var ki, sizden birinizden bir altın, bir gümüş veyâ bir metelik istese, onu vermezdiniz. Allah'dan Cennet'i istese Allah Cennet'i verir, fakat dünyâlık istese onu vermezdi. Dünyâlığı vermemesi, kıymetsiz olduğu içindir. Nice eski elbiselere bürünmüş kıymet verilmeyen kimseler var ki, Allah adına bir söz verse, sözünden dönmez.» (630) buyurmuştur.

Bir def'a Hz. Ömer mescide girdiğinde Muaz b. Cebel'i Resûl-i Ekrem'in kabr-i şerîfi başında ağlar vaziyette gördü. Sebebini suâl edince Muaz, Resûl-i Ekrem'in :

اِنَّ الْيَسِيرَ مِنَ الرِّيَاءِ شِرْكٌ وَاِنَّ اللّٰهَ يُحِبُّ الْاَتْقِيَاءَ الْاَخْفِيَاءَ الَّذِينَ اِنْ غَابُوا لَمْ يُفْتَقَدُوا وَاِنْ حَضَرُوا لَمْ يُعْرَفُوا قُلُوبُهُمْ مَصَابِيحُ الْهُدٰى يَنْجُونَ مِنْ كُلِّ غَبْرَاءَ مُظْلِمَةٍ ۞

«Riyânın azı da şirktir. Allahu Teâlâ, bilinmeyen, gizli kalan müttakileri sever. Onlar ki, yokluklarında aranmaz, varlıklarında bilinmezler. Onların kalbleri hidâyet nûru saçar. Her karanlık, tozlu yollardan bu sâyede kurtulurlar.» (631) buyurduğunu duymuştum da onun için ağlıyorum. dedi.

Muhammed b. Süveyd anlatıyor: «Bir def'a Medîne'de kıtlık; uzun süren bir kuraklık olmuştu. Millet rahmet duâsı yapıyordu. Bu sırada iki eski elbiseye bürünmüş sâlih, fakat kimsenin katında bir kıyme-

(630) Taberânî «Evsat»ında sahîh sened ile rivâyet etmiştir.
(631) Taberânî ve Hâkim rivâyet ettiler. Hâkim, sahîh olduğunu söyledi.

ti olmayan bir adam geldi. Acele olarak iki rek'at namaz kıldı. Akabinde ellerini kaldırarak :

— Ya Rabbî, vallahi, rahmetini yağdırmadan elimi indirmem, dedi ve der'akab gökyüzü bulutlandı, bardaktan boşanırcasına rahmet yağmağa başladı. Hattâ halk bu sefer sel felâketinden endîşe etmeğe başladı. Bunun üzerine adam :

— Yâ Rabbî, artık yağmuru kes, dedi. Ve rahmet dindi. Bunun farkına varan cemâat içerisindeki sâlih bir zât, adamı tâkîb ederek evini öğrendi. Sabahleyin erkenden adamın kapusunu çaldı. Adam :

— Ne var? diye sordu. O zât :

— Sen dâvet ettin, ben de geldim, dedi. Adam :

— Böyle bir şey yok, ne istiyorsan onu söyle, dedi. O zât :

— Bu mertebeye nasıl erdin, onu öğrenmek istiyorum, dedi. Adam:

— Allah'ın emrini yerine getirdim, yasaklarından kaçındım. O da dileğimi kabûl etti, dedi.»

İbn Mes'ûd (R.A.): «İlmin kaynağı ve hidâyetin ışığı olunuz. Evinizde oturun, gece ibâdetle evinizi nurlandırın, gönüllerinizden mâsivâyı çıkarın, fazla süslenmeyin, iki eski elbise yeter. Böyle yapmakla mülk âleminden saklanır, melekût âleminde bilinmiş olursunuz.» dedi. Ebû Umâme'nin rivâyetinde Resûl-i Ekrem (S.A.V.) şöyle buyurmuştur :

إِنَّ أَغْبَطَ أَوْلِيَائِي عَبْدٌ مُؤْمِنٌ خَفِيفُ الْحَاذِ ذُو حَظٍّ مِنْ صَلَاةٍ
أَحْسَنَ عِبَادَةَ رَبِّهِ وَأَطَاعَهُ فِي السِّرِّ وَكَانَ غَامِضًا فِي النَّاسِ لَا يُشَارُ
إِلَيْهِ بِالْأَصَابِعِ ثُمَّ صَبَرَ عَلَى ذٰلِكَ (ثم نقر بيده فقال) عُجِّلَتْ مَنِيَّتُهُ
وَقَلَّ تُرَاثُهُ وَقَلَّتْ بَوَاكِيهِ ۞

«En çok gıbta edilecek dostlarım, serveti az, namazı çok, âdeti güzel olan kulumdur. Öyle ki ibâdetini gizli yapar, meşhûr olup parmakla gösterilmez. Bu hâle sabırla devâm eder.» buyurduktan sonra eli ile işâret ederek: «Dünyâya karşı alâkasız ve Âhiretle alâkalı olduğu için, ölümü kolay, serveti az ve âile efrâdı, dost ve ahbâbı fazla olmadığı için ağlayanı da az olur.» (632)

(632) Tirmizî ve İbn Mâce rivâyet etmişlerdir.

Abdullah b. Ömer (R.A.) da: «Allah'ın kullarından Allah katında en sevimli ve makbûl olanı garîblerdir.» dedi. «Garîbler kimdir?» suâline ise: «Dinleri uğrunda yurdlarından uzaklaşanlardır. İşte bunlar Kıyâmet günü İsâ aleyhisselâmın bayrağı altında toplanacaklardır.» dedi.

Fudayl b. Iyaz diyor ki: Duyduğuma göre Allahu Teâlâ bâzı kimselere: «Ben sana şu ni'metleri vermedim mi, kusurlarını gizlemedim mi, seni insanların gözünden saklamadım mı?» buyuracaktır.

Halil b. Ahmed de: «Allah'ım, katında beni en yükseklerden, kendi nazarımda en alçaklardan, halkın nazarında ise, orta dereceli insanlardan kıl.» diye duâ ederdi.

Sevrî de şöyle diyor: «Ben gönlümü, Mekke ile Medine'deki günlük hayât ile geçinenler arasında rahat eder buldum.»

İbrâhim b. Edhem diyor ki: «Bir def'a olsun, gözüm dünyâda huzûr bulmadı. Bir def'a Şam kasabalarından bir kasabanın câmiinde yatıp uyumuştum. Bağırsaklarım bozulmuştu. Ses duyuldu. Hemen müezzin ayağımdan çekerek beni câmiden dışarı attı.»

Fudayl: «Mümkün mertebe meşhûr olmamağa gayret eyle. Zîra bilinmemek senin aleyhinde olmadığı gibi, medh u senâ edilmemek de senin aleyhinde değildir. Hattâ Allah katında kıymetin olduğu zaman, insanlar tarafından zemmedilmekte de sana bir zarar yoktur.» dedi.

Bütün anlatmış olduğumuz bu eser ve haberler, şöhretin âfetini, kapalı kalmanın makbûliyyetini sana anlatmıştır. Şöhretten maksad, insanların kalbinde mevkî sâhibi olmaktır. Mevkî sevgisi ise her kötülüğün başıdır.

Şâyet, peygamberlerin, Hulefâ-i Râşidîn ve din âlimlerinin şöhretinden daha büyük şöhret olur mu? Bunlar kapalı kalmanın fazîletini nasıl olur da kaybederler? dersen;

Bilmiş ol ki; mezmûm olan, şöhret peşinde koşmaktır. Ama kulun bir dahli olmadan Allahu Teâlâ'nın teşhîri ile meşhûr olması mezmûm değildir. Esâsında şöhrette fitne, zayıf irâdeli olanlar içindir. Yoksa kuvvetli irâdeye sâhib olanlar şöhrete kıymet vermezler. Zayıf irâdeli kimseler, denize düşen ve yüzme bilmeyen zayıf irâdeli insanlar gibidir. Yanlarında daha başkaları da bulunduğu vakit, iyisi onların onu bilmemeleridir. Çünkü onlar, onu kurtarmağa koştukları vakit, onları da zayıflatır ve berâber batarlar. Fakat kuvvetli olanı etrâfındakiler bilmeli ki, o kendi kuvvetiyle onları da kurtarır ve mükâfat kazanır.

4 üncü BEYÂN: ÜÇÜNCÜ FASIL

MANSIB SEVMENİN ZEMMİ

Allahu Teâlâ:

تِلْكَ الدَّارُ الْآخِرَةُ نَجْعَلُهَا لِلَّذِينَ لَا يُرِيدُونَ عُلُوًّا فِي الْأَرْضِ وَلَا فَسَادًا

«Bu Âhiret yurdunu, yeryüzünde böbürlenmeyi ve bozgunculuğu istemeyen kimselere veririz.» (28 - Kasas: 83) buyurdu ve fesad koparmak ile, üstünlük sağlamak için çalışmağı bir tuttu da Âhiretin, bu iki irâdeden hâlî olan kimselere verileceğini bildirdi. Diğer Âyet-i Celîle'de de şöyle buyurulmuştur:

مَنْ كَانَ يُرِيدُ الْحَيَاةَ الدُّنْيَا وَزِينَتَهَا نُوَفِّ إِلَيْهِمْ أَعْمَالَهُمْ فِيهَا
وَهُمْ فِيهَا لَا يُبْخَسُونَ ۝ أُولَٰئِكَ الَّذِينَ لَيْسَ لَهُمْ فِي الْآخِرَةِ إِلَّا النَّارُ
وَحَبِطَ مَا صَنَعُوا فِيهَا وَبَاطِلٌ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ۝

«Kim (yalnız) **dünyâ hayâtını ve onun zînet** (ve ihtişâm) **ını arzû ederse, onların yaptıklarının** (çalıştıklarının) **karşılığını burada tamâmen öderiz. Onlar bu hususta bir eksikliğe de uğratılmazlar. Onlar öyle kimselerdir ki Âhiret'de kendilerine ateşten başkası yoktur.** (Dünyâda) **işledikleri şeyler** (hattâ iyilikler) **orada boşa gitmiştir. Zâten yapageldikleri hep boştur** (onların).» (11 - Hûd: 15, 16) Bu Âyet-i Celîle de umumi mânâda mevkî sevgisini içine alır. Çünkü dünyâ zevklerinin en üstünü ve zînetlerinin en iyisidir. Resûl-i Ekrem (S.A.V.) bir hadîsinde şöyle buyurmuştur:

حُبُّ الْمَالِ وَالْجَاهِ يُنْبِتَانِ النِّفَاقَ فِي الْقَلْبِ كَمَا يُنْبِتُ الْمَاءُ الْبَقْلَ

«Su, bakliyâtı (topraktan) **bitirdiği gibi, mal ve mevkî sevgisi de kalbde nifâkı bitirir.»** (633) Diğer hadîsde de: **«Aç olan iki kurdun saldırdıkları bir koyun sürüsüne verdikleri zarar; mal ve şeref sevgisinin müslümân olan kimsenin dînine verdiği zarar kadar değildir.»** (634) Yine

(633) Yukarda geçmiştir
(634) Yukarda geçmiştir.

Resûl-i Ekrem şöyle buyurmuştur: **«İnsanların helâki, arzûları peşinden gitmek ve medh u senâyı sevmektendir.»** buyurdu. (635)

Allah'tan lûtf u keremiyle afv u âfiyet dileriz.

5 inci BEYÂN: DÖRDÜNCÜ FASIL

MANSIBIN HAKİKATİ

Bilmiş ol ki; câh ve mal dünyânın iki direğidir. Malın mânâsı, kendilerinden istifâde edilen maddelere sâhib olmak. Câh'ın mânası ise, gönülleri hürmetle kendisine rabtedip itâat ettirmektir. Zengin demek, bütün arzû, istek ve maksadlarını yerine getirebilmek için altın ve gümüşe sâhib olan kimse demek olduğu gibi, câh [mevkî ve mansıb] demek de, insanları, maksad ve arzûlarına hizmet ettirmek için, onların gönüllerine mâlik olmak demektir. Servet, çeşitli zirâat ve san'atla elde edildiği gibi, gönüller de çeşitli muâmelelerle teshîr edilir. Gönüller, muhtelif ilim ve îtikadlarla insanlara bağlanır. Bir gönül bir adamda bir kemâl vasfı bulunduğuna inandığı takdirde, ona ister istemez bağlanır. Bu îtikad, bu kemâl nisbetinde merbûtiyet kuvvet kesbeder. Bu kemâlin, bizâtihî bir kemâl ve olgunluk olması şart değildir. O adamın inancına göre kemâl sayılması kâfidir. Hattâ, bâzan aslında kemâl olmayan, adamın kendi inancına göre kemâl sayılabilir de, o vasfa sâhib olana gönlü meyleder. Bu merbûtiyet, bağlanış; kalbin hâllerinden olduğu için, irâde dışı ve zarûrîdir. Kalbin hâlleri ise, kalbin ilim, îtikad ve hayâllerine tâbidir. Servet âşıkları köle edinmek sevdâsında oldukları gibi, mevkî âşıkları da hür insanları emirlerine almak, onları irâdeleri tahtında bulundurup, kendilerine rabtetmek, bağlamak isterler. Onların gönüllerini kendilerine çevirmekle, onları irâdelerine almak peşinde koşarlar. Bu bakımdan mevkî sâhiblerinin istedikleri, servet sâhiblerinin istediklerinden daha mühimdir. Çünkü servet sâhibleri, aslında köle olarak sanılan insanları, zoraki emirleri altına almak isterler. Köle, tabîatinden efendisine bağlanmak istemez, fakat kurtulamadığı için zoraki hizmet eder. Eğer köleyi serbest bıraksan, efendisine bir yudum su bile vermek istemez. Fakat mevkî sâhibi öyle değil; o, hür olan insanları kendi istek ve ihtiyarları ile kendisine itâat ettirmek ve bunu bir zevk addetmelerini ister. Bu bakımdan mevkî sâhibinin insanlardan istediği, servet sâhiblerinin insanlardan istediklerinden çok daha mühimdir. Demek oluyor ki, **câh** demek, insanların, gönüllerinde mevkî sâhibi olmak demektir. Yâni insanların onda bir kemâl bulduğuna inanmalarını te'mîn etmektir.

(635) Yukarda geçmiştir.

İşte câh'ın mânası budur. Bunun meyveleri de vardır. Medih ve medihde mübalâğa gibi. Zîra kemâl inancında olan, inandığı şeyden susmaz ve durmadan onu över. Çünkü adam îtikad ve merbûtiyeti nisbetinde, çekinmeden ona hizmet etmek ister. Âdetâ kendi ihtiyaçlarında olduğu gibi, onun da ihtiyaçlarında ona bağlanır. Ayrıca îsâr, yâni onu kendisine tercîh ve onunla münâkaşa etmemek, ona hürmetkâr olmak, önce selâm vermek, onu öne geçirmek ve bütün maksadlarında onu tercih eder. İşte bunlar, c â h ' ın kalb üzerindeki te'siridir. C â h ' ın kalbde bulunmasının mânası, gönüllerin bir şahısda kemâlin varlığına inanmasıdır. Bu kemâl, ilim, amel, güzel ahlâk, asâlet, velâyet, hüsn-ü cemâl, kuvvetlilik veyâ insanların kemâl saydıkları her hangi bir şey olabilir. Bütün bu vasıflar, hürmeti îcâb ettiren şeylerdir ve c â h ' ın kıyâmına sebebdir. Daha iyisini Allahu Teâlâ bilir.

6 ncı BEYÂN: BEŞİNCİ FASIL

CÂH VE MEVKİİN TAB'AN SEVİMLİ OLMASI, BUNDAN ANCAK ŞİDDETLİ MÜCÂHEDE İLE KURTULUNMASI

Bilmiş ol ki; altın, gümüş ve dîğer servetleri sevmeyi gerektiren sebeb ne ise, câh'ın da sevilmesinin sebebi odur. Hattâ altın ile gümüş, miktar bakımından müsâvî oldukları zaman, altın tercîh edildiği gibi, câh ve mevkî de servet üzerine tercîh edilirler. Çünkü altın ve gümüş, yenilip içilmediği ve giyilmediği için maddeleri bakımından dîğer çakıl taşlarından farklı değildirler. Bunların sevilmesi, insânın bütün arzûlarını tatmîne vesile olmaları yüzündendir. Câh da bunun gibidir. İnsanların gönüllerini fethetmek, bir netice değildir. Ancak insan altın ve gümüş sâyesinde kendisine yarayışlı bir çok neticelere ulaşacağı gibi, gönülleri fethetmek sâyesinde de, bütün arzûlarına kavuşabilir. Demek ki, her iki tarafta da sebeb aynıdır. Sebebdeki ortaklık, sevgide de ortaklığı gerektirir. Câh'ı mal üzerine tercîhi ise, câh'ın maldan sevimli olduğu içindir. Nitekim üç cihetten câh, mal üzerine tercih edilir.

Birincisi: Servet ile mevki sâhibi olmaktan, mevkî ile servet sâhibi olmak daha kolaydır. Gönüllere yerleşen bir âlim veyâ zâhidin, arzû ettiği anda servet sâhibi olması kolaydır. Zîra ona gönül bağlayan zenginlerin serveti onun emrindedir. Onda kemâl olduğuna inanan zenginler, servetlerini ona fedâ ederler. Fakat cimri bir zengin ne kadar servet sâhibi olursa olsun, mevkî sâhibi olamaz. Demek ki mevkî, servete de vesîledir. Mevkî sâhibi, aynı zamanda servet sâhibidir. Fakat her servet sâhibi mevkî sâhibi değildir. Bu bakımdan mevkî, servetten daha sevgilidir.

İkincisi: Mal, çeşitli âfetler, sirkat vesâir sebeblerle her ân yok olmağa mahkûmdur. Zâlimler servete göz diker, bunun için korunmaga muhtâçtır. Fakat gönülleri fethettikten sonra bu gibi tehlikeler bahis mevzûu değildir. Bu gönülleri, başka kimse çalamaz, kimsenin eli bunlara uzanamaz. Bununla berâber bâzı değişiklikler sebebiyle gönüller de dönebilir. Fakat bunun ıslâhı mümkündür.

Üçüncüsü: Gönülleri fethetmek, hiç zahmet çekmeden başkalarına da geçer, artar ve çoğalır. Çünkü gönüller bir kımsede ilim, amel veyâ her hangi bir bakımdan kemâl bulunduğuna inandılar mı, diller durmadan bunu konuşur ve bu sözler ağızdan ağıza dolaşır durur. Bu sûretle başka gönüller de adama meyleder. Bunun için insân tabîati, anılıp övülmeyi sever. Zîra insan, ün aldıkça gönüller ona bağlanır ve ona saygı duymağa başlarlar. Bu, böylece başkalarına sirâyet eder gider. Muayyen bir yerde kalmaz. Gittikçe yükselir, servet ise yerinde durur. Bunun için bir adam meşhûrlar meyânına girdiği zaman, artık servete ehemmiyet vermez. İşte bütün bunlar. kısaca mevkîi mal üzerine tercîhin sebebleridir. Bunların îzâhı yapılırsa, tercih sebebleri daha da çoğalır.

Şâyet, mal olsun, mevkî olsun, her ikisinin te'mîninde de zorluk vardır. İnsâna yakışan bunların hiç birini sevmemektir. Ancak yiyecek içecek ve tedâvi giderleri gibi zarûrî ihtiyâçlarını giderecek, menfaatini sağlayıp zararını önleyecek kadar mevkî ve servet edinmek kâfidir. Binâenaleyh bu kadarı sevilir. Çünkü sevgiliye ulaştıran her şey sevilir. Fakat fazlasını sevmeğe lüzûm yoktur. Hâlbuki insanın öyle acâyib bir hâli var ki, dünyânın bütün servet ve hazînelerine sâhib olmak ister. Hattâ bir dere dolusu altını olsa, bunun iki olmasını ister. Ayrıca hiç gidip görmiyeceği yerlere kadar şöhretinin yayılmasını arzûlar. Bundan hiç bir fayda sağlamıyacağı hâlde bunu sever. Böyle, ne dünyâ, ne Âhirette faydası dokunan bir sevgi peşinde koşmak ahmaklıktan başka ne olabilir? dersen;

Deriz ki: Evet doğrudur. Bu sevgi gönüllerde vardır. Bunun da iki sebebi olabilir. **Birincisi,** herkesin anlayabileceği şekilde açıktır. Fakat **ikinci** sebeb, en mühim sebeb olmakla berâber, o kadar incedir ki, onu, bayağı insanlar şöyle dursun, dâhîler bile anlayamazlar! Çünkü bu sevgi, insan tabîatindeki çok gizli bir arzûdan meydâna gelmektedir. Bunu ancak, hikmet deryâsına dalanlar anlayabilir.

Birinci sebeb: Korku tehlikesini önlemektir. Zîra korkan kimse dâmâ sû'-i zan hâlindedir. İnsan oğlunun, her ne kadar elinde bu an için yetecek serveti varsa da, o, uzun emeller peşindedir. Bu sebeble elindeki servetin tükeneceğinden veya yok olup başkalarına muhtaç olacağından korkar. Bunları hâtırlayınca korkar ve heyecanlanır. Emniyetini ancak

yedek servet te'mininde bulur. İşte, bu giderse o var diye teselli bulur. Kendini düşünmesi, hayâtı sevmesi kendisini bu yollara sürükler. Bu sıkıntısını ancak servet çokluğu ile teskîn eder. Bunun içindir ki, serveti sever.

Bu öyle bir korkudur ki, servetten muayyen bir miktar bu sıkıntıyı teskîn etmez. Bunun için yeter diyeceği son bir had de yoktur. Nitekim Resûl-i Ekrem :

مَنْهُومَانِ لَا يَشْبَعَانِ مَنْهُومُ الْعِلْمِ وَمَنْهُومُ الْمَالِ

«İki harîs kimse var ki, bunlar doymazlar. Bunlar, ilim ve mal harîsleridir.» (636) buyurmuştur. İlim ve malda böyle olduğu gibi, câh ve mevkîde de hâl böyledir. O, uzak yerlerde de meşhûr olmasını ister. Çünkü ya kendisi kendi memleketinde her hangi bir sebeble sevilmez hâle gelir, o memleketlere gider veyâ onlar kendi memleketine gelirler ve neticede uzaktakilerin nezdinde de şöhret bulması kendisine fayda sağlar. Bunlar, mümkün olan şeylerdir. Mümkün oldukları için uzaktakilerin gönüllerine girmekten tabiî olarak zevk alırlar. Zîra bunda emniyet vardır.

İkinci sebeb ki, en kuvvetli sebebdir. Rûh bir emr-i Rabbânîdir. Nitekim Âyet-i Celile'de :

وَيَسْئَلُونَكَ عَنِ الرُّوحِ قُلِ الرُّوحُ مِنْ أَمْرِ رَبِّي

«Sana ruhdan sorarlar, de ki rûh, Rabbimin bir emridir.» buyurulmuştur. (17 - İsrâ: 85) Rabbânî olması, îzah ve şerhine müsâade edilmeyen mükâşefe ilminin sırlarından olması cihetindendir. Zîra Resûl-i Ekrem (S.A.V.) bunu açıklamamıştır. Fakat sen bunu bilmeden önce, şunu bilmen lâzım ki: **Kalbinin;** yemek, giymek ve münâsebet gibi hayvânî sıfatlara; dövmek, eziyet etmek ve öldürmek gibi yırtıcı hayvan sıfatlarına; hîle, aldatma ve teşvîk gibi şeytanî sıfatlara; kibirlenmek, böbürlenmek, yükselmek ve üstünlük taslama gibi rubûbiyyet vasıflarına meyli vardır. Zîra kalb, tafsîlâtı uzun zaman alan muhtelif asıllardan terekküb etmiştir. Kendisinde emr-i Rabbânî bulunduğu için, tabîatiyle rubûbiyyeti sever. Rubûbiyyet demek, kemâlde tekleşmek ve varlıkta istiklâliyettir. Kemâl, rubûbiyet sıfatlarından olduğu için, insan tabîati bunu sever. Kemâl, varlıkta tekleşmektir. Çünkü varlıkta ortaklık, noksanlıktır. Güneşin kemâli, tek olmasındandır. Şâyet bir güneş daha olsa, güneşin kemâli düşerdi. Hâlbuki her cihetce tek olan Allahu Teâlâ'dır. Zîra O'nunla berâber kimse yoktur. O'ndan başka her ne varsa, O'nun kuvvet ve kudretinin eseridir. Hiç biri bizâtihî kaaim değildir. Bizâtihî kaaim olan, ancak Allahu Teâlâ'dır. Çünkü Onunla başka bir mevcûd yoktur. Zîra berâberlik, rütbede müşterekliği gerektirir. Rütbede müştereklik, kemâlde noksanlıktır. Kâmil, benzeri, eşi ve dengi olmayandır. Güneşin, âfâkın her tarafında parlaması, güneşde eksiklik olmayıp kemâl olduğu; noksanlık ise, onun benzeri başka bir güneşin bulunması olduğu gibi, âlemde olan herşey'in vücûdu, kudret nurlarının parlamasına tâbîdir. Bu ise, kudret sâhibinin kemâlidir. Fakat âlemde olan nurlar, tâbidir, metbû değildir. Demek ki rubûbiyetin mânası, varlıkta tekleşmektir. Kemâl de budur. Her insan da, bu tekleşmeyi arzû eder.

(636) Taberânî İbn Mes'ûd'dan rivâyet etmiştir. Ayrıca Bezzâr «Evsat»ında, Taberânî İbn Abbâs'dan rivâyet etmişlerdir. Hz. Ali'ye de izâfe edilmiştir.

Bunun için Sofiyeden biri, Fir'avn'ın أَنَا رَبُّكُمُ الْأَعْلَى

«Ben sizin âli Rabbinizim.» (79 - Nâziât: 24) dediği gibi, her insânın içinde aynı his vardır. Fakat buna yol bulamaz, demiştir ki, bu söz doğrudur. Zîra kulluk, nefsi kahreden nefse bir eziyettir. Bu bakımdan rubûbiyet, tabiî olarak sevimlidir. Bu da Allahu Teâlâ'nın :

قُلِ الرُّوحُ مِنْ أَمْرِ رَبِّي **«De ki: Rûh, Rabbimin emrindendir.»** (17 - İsrâ: 85) buyurmakla îmâ ettiği nisbet-i Rabbâniyeden ileri gelmektedir. Fakat insan, kemâlin son haddini idrâkten âciz olduğu için ümîdini kesmez ve dâimâ kemâli arzûlar. Kemâli, kemâlin ardında başka bir maksadla değil, yalnız kemâl olduğu için sever. Her mevcûd, varlığını, varlığının kemâlini sever. Kendisinin ve kemâl sıfatının yok olmasına üzülür. Kemâl, ancak vücûdda tekliği ve bütün mevcûdâtı istilâ etmesinden sonradır. Kemâlin en üstünü de, başkasının varlığı kendinden olmaktır. Şâyet, başkası senden meydâna gelmezse, hiç olmazsa onu istilâ etmen lâzımdır. Bunun için istilâ, herkesin tabîatinin sevdiği şeydir. Zîra bu da bir nevi kemâldir. Kendi varlığını bildiren her ferd, zâtını sever, zâtının kemâlini de sever ve bundan zevk alır. Yalnız bir şey'i istilâ, onu kuşatıp emri altına almak, ona te'sîr etmek ve arzûya göre onu değiştirmekle mümkündür. Emrine bağlı olup, istediğin tarafa çekip çevirmen lâzımdır. Bunun için insan, her şey'i emri altına almak ister. Varlıklar ikiye ayrılır. Biri zâtında değişikliği kabûl etmeyendir, Allahu Teâlâ'nın Zât ve sıfatları gibi. Bunlar asla değişmezler. Diğeri de, değişikliği kabûl edendir. Bunlar da ikiye ayrılır; değişikliği kabûl

eder fakat bu değişiklikte mahlûkatın te'sîri olamaz, eflâk, yıldızlar, melekût âlemi, melek, cin, şeytan, dağlar, denizler, dağ ve denizlerin altlarında olan şeylerdeki değişiklik gibi. Değişikliği kabûl edenlerin diğer kısmında insanların te'sîri olur. Karalar ve kara parçaları ve bunların üzerinde bulunan mâdenler, Nebâtât [bitkiler] ve hayvanlarda olan değişiklikler gibi. Bunlarda insanların dahli vardır. Kulun kudretinde olan değişikliklerden biri de, insanların kalbidir. İnsan ve hayvan cesedleri gibi. İnsan gönülleri de te'sîr ile değişikliğe kaabiliyetlidir.

Varlıklar, insan oğlunun tasarrufuna muktedir olduğu yer ve yeryüzündeki şeylerle, tasarrufuna muktedir olamadığı, Allahu Teâlâ'nın Zâtı, melekler ve gökler gibi, ikiye ayrıldığına göre, insan oğlu ilim ile gökleri fethetmeğe ve ondaki esrârı çözmeğe heves etti ki, bu da bir nevi istilâdır. Zîra bilinmekle ihâta edilen şey, ilmin altına girmiş ve onun âlimi de onu istilâ etmiş gibidir. Bunun için, insan oğlu Allahu Teâlâ'yı, melekleri, felekleri, yıldızları; göklerin, denizlerin ve dağların sırlarını çözmek istemiştir. Bu sâyede onları da istilâ etmiş olur ki, bu bir nevî kemâldir. Bu, tıpkı acâyip bir san'atı görüp de, ondan âciz olduğu hâlde, o san'at ile ne iş gördüklerini öğrenmek isteyenin hâli gibidir. Meselâ, S a t r a n ç gibi, bu oyunu îcâd edene şaşar. (637) Bunu îcâd edemez, fakat ne için îcâd edildiğine ve bununla nasıl oynandığına merak edenin hâli gibidir. Bir de hendesedeki san'at inceliğini gören ve benzerî akıl erdiremiyeceği şeyleri gören kimse, bunları yapamıyacağını bilir, fakat nasıl yapıldıklarına merak eder ve anlamadığına üzülür. Anlayabilirse, anladığına sevinir. İşte bu da bunun gibidir.

İkinci kısım, yâni tasarrufuna insânın gücü yettiği şeylere gelince; bunlarda dilediği şekilde tasarruf etmekle bunları idâresine almağı tab'an sever. Bunlar da cisim ve rûh olmak üzere ikiye ayrılır.

Cisim ve maddeler altın, gümüş ve diğer emtiadır. İnsân oğlu bunlara mâlik olmağı ve bunlarda dilediği gibi tasarruf etmeği ister ki, bu iktidar, bir kemâldir. Kemâl ise, rubûbiyet vasıflarındandır. Rubûbiyet de, tab'an mahbûbtur. Bunun içindir ki, bütün şehevî arzûlarını tatminde hiç ihtiyâcı olmayacağı serveti dahî sever. Bunun gibi köleler edinmeği, kahr u galebe ile de olsa, kendisine hizmet ettirmeyi ister. Hattâ gönüllerini fethedemezse de, şahıs ve cisimlerinde dilediği gibi tasarruf eder. Gönülleri fethedemez. Çünkü bâzan gönüller onda kemâl bulunduğuna inanmaz ki, onu sevsinler. Bununla berâber bunun yerini kahr u galebe

(637) Aslı Farsca S a d r e n k 'tir ki, yüz hile demektir. Hind Hakîm'lerinden Samsama b. Dâmir, hükümdârlarından biri için bunu îcâd etmiştir.

alır. Zîra kahr u galebede iktidar bahis mevzûu olduğu için bunda da zevk vardır.

İkinci kısmı, insanlar ve nefisleridir. Bunlar, yeryüzünde bulunanların en kıymetlileridir. İnsan oğlu bunları istilâ edip, kendi idâresi altına almağı ister. Bunların kendi emrinde olup kendi irâde ve işâreti altında bulunmalarını ve bunlarda dilediği gibi tasarruf etmesini candan ister. Çünkü istilânın kemâli buradadır. Aynı zamanda burada rubûbiyet sıfatına benzerliği vardır. Gönüller ancak sevgi sâyesinde insanlara bağlanır. Sevmek de, sevilende kemâlin bulunması inancına bağlıdır. Her kemâl sevimlidir. Zîra kemâl, ilâhî sıfatlardandır. İlâhî sıfatlar ise, tab'an sevilir. Bunu ölüm eskitmez ki, yok olsun, toprak içine alamaz ki, onu yesin. O, îman ve mârifetin mahallidir. Allah'a ulaştıran da odur. Demek ki, c â h 'ın mânası, gönülleri kendine bağlamak demektir. Gönülleri kendine bağlayabilen insan, gönüller üzerinde dilediği gibi tasarrufa muktedir olur. Kudret ve istilâ, kemâldir. Kemâl ise rubûbiyet vasıflarındandır. Anlaşıldı ki, tabîati bakımından gönüllerin sevdiği, ilim ve kudretteki kemâldir. Mal ve mevkî ise, bu kudretin sebeblerindendir. Mâlûmatın sonu olmadığı gibi, mukadderatın da sonu yoktur. Ortada bilinmeyen malûm ve mukadderat kaldıkça arzûlar da sükûn bulmaz, noksanlık da ortadan kalkmaz. Bunun için Peygamber Efendimiz: **«İki hariş, yâni ilim ve servet harîsleri doymaz.»** buyurmuştur. Demek oluyor ki, bağlanmak için gönüllerin aradığı kemâldir. Kemâl de ilim ve kudret ile mümkündür. Bunlar da birbirinden çok farklıdır. Her insanın neş'e ve zevki, kemâlden anlayabildiği nisbettedir.

İşte ilim, mal ve câh'ın sevilmesi bu sebebtendir. Bu ise, bunlarla şehevî arzûlarına ulaşabilmenin ardında başka bir sebeptir. Zîra bu illetler, şehvetlerin düşmesi ile de devâm edebilir. Hattâ bir insan maksadına kendisini ulaştırmağa salâhiyeti olmayan ilimleri de öğrenmek ister. Zîra ilimde mâlûmu ihâta vardır. Bu da rubûbiyet vasıflarından olan bir nevi kemâldir. Bunun için tabîat bakımından sevilir. Ancak ilim ve kudretin kemâlini sevmekte bir takım muğalâtalar vardır, bunları açıklamak lâzımdır. İnşâallah bunlar da açıklanacaktır.

7 nci BEYÂN: ALTINCI FASIL

HAKÎKÎ KEMÂL İLE VEHMÎ KEMÂL

Yukardaki îzâhatımızdan anladın ki, hakikî kemâl, varlıkta tekleşmektir. Varlıkta tekleştikten sonra kemâl, ancak ilim ve kudretle mümkündür. Hakikî kemâl, vehmî kemâl ile karışabilir, bunu vuzûha kavuş-

turmak lâzımdır. Bilmiş ol ki: Kemâl-i ilim, Allahu Teâlâ'ya mahsustur. Bunun da üç şıkkı vardır:

Birincisi: Malûmâtının çokluğu ve genişliği bakımındandır. Zîra Allahu Teâlâ'nın ilmi, bütün malûmâtı ihâta eder. Bunun için kulun ilmi ne kadar çoğalırsa, o nisbette Allah'a yaklaşmış olur.

İkincisi: İlminin, olduğu gibi malûma taallûk etmesi ve malûmun kendisine tamâmen açık bulunmasıdır. Zîra bütün malûmât Allahu Teâlâ'ya en geniş ve olduğu gibi açıktır. Bunun içindir ki, kulun malûmâtı ne kadar açık-seçik ve ilimlerin vasıflarının tafsîlâtında malûma ne kadar muvâfık düşer ve doğru olursa, o nisbette Allah'a yaklaşmış olur.

Üçüncüsü, Allahu Teâlânın ilminin ezelî ve ebedî olup değişmemesidir. Allahu Teâlâ'nın ilminde bir değişiklik düşünülemez. Bunun gibi, kulun ilmi ne kadar değişmez ve sağlam esaslara bağlanırsa, o nisbette Allahu Teâlâ'ya yaklaşmış olur.

Malûmât [bilinenler] **da iki kısımdır:**

Bir kısmı değişir, bir kısmı değişmez, ezelîdir.

Değişen malûmât, A h m e d'in şu anda evde olmasını bilmek gibi malûmu bulunan bir ilimdir. Fakat Ahmed'in evden çıkması mümkündür. Ahmed evden çıktıktan sonra, hâlâ onun evde olduğunu bilmek ise cehâlettir. Bu ise kemâl değil, belki noksanlıktır. Değişen âlemin hepsinde hâl budur. Dağlar, yollar, memleketler ve bunlar arasındaki mesâfeler ile alâkalı bilgiler böyledir. Zamanla değişen diller hakkında önceden bildiklerin de böyledir. Bunların malûmâtı civa gibi yerinde durmaz, değişir durur. Bu bilgi kalbe yerleşse de bunda bir kemâl yoktur.

İkinci kısmı ezelî malûmâttır ki, câiz olanların cevâzı, vâciblerin vücûbu ve müstehîl olanların muhal olması gibi. Bunlar değişmeyen ezelî ve ebedî malûmattır. Meselâ bir vakitte vâcib câiz, veyâ câiz muhâl olamaz. Bütün bu kısımlar Allah'ı bilmekte dâhildir. Allah hakkında vâcib olan, sıfatları hakkında muhâl olan, ef'âlinde câiz olan şeyler gibi. Allahu Teâlâ'yı, sıfatlarını, ef'âlini, yer ve göklerin melekûtundaki hikmetini, dünyâ ve Âhireti tertîb etmesini ve bunlarla alâkalı husûsları bilmek gibi. İşte bu ilim, sâhibini Allahu Teâlâ'ya yaklaştıran hakikî bir kemâldir. Bu kemâl, öldükten sonra da devâm eder. Yine öldükten sonra ârîflerin önlerinden ve sağlarından parlayan ve: «Allah'ım, bize nûrumuzu tamamla» dedikleri nûr, bu mârifet nûrudur. İşte bu mârifet, ana sermâyedir. Ondan yakılan ve onda saklı bulunan bir ışıkla daha çok aydınlık te'mîni mümkün olduğu gibi, o gizli nûr sâyesinde, kulun da nûru tamamlanmış olur. Fakat az da olsa, ışığın aslı kendisinde bulunmayan kimsenin, bu fazlalıkta hiç ümîdi olamaz. Bunun gibi aslında mârifet-i ilâhiyye kendisinde bulunmayan kimsenin de bu nûrda ümîdi olmaz. O, artık karanlık bataklığına saplanıp kalmış gibidir. Daha doğrusu bulutların altında birbirini tâkîb eden sert ve yüksek dalgaların derin karanlıklarına gömülmüştür. Karanlık üzerine gelen karanlık içinde boğulup gider. Demek ki saâdet, ancak Allah'ı bilmektedir. Bu mârifet dışında kalan ilimlere gelince; bir kısmının hiç bir faydası yoktur. Şiir ve neseb ilimlerini bilmek gibi. Bir kısmı da Allah'ı tanımakta yardımcı olmak bakımından faydalı olur. Arab dilini, Tefsîr ve Fıkıh ilimleri ile dîğer haberleri bilmek gibi. Çünkü Arab diline vâkıf olmak, Kur'ân'ın tefsîrini bilmekte yardımcıdır. Kur'ân'ın tefsîri ise nefsi tezkiye için Kur'ândaki nefis temizlemesini gerektiren amel ve ibâdet şekillerini öğrenmekte yardımcı olur. Nefis tezkiyesi de, Allah'ı bilmek hidâyetini kabûle nefsi hâzırlar. Nitekim Âyet-i Celîle'de: قَدْ أَفْلَحَ مَنْ زَكَّىٰهَا

«Nefsi temizleyen felâha erişdi.» (91 - Şems: 9) buyurulmuştur. Diğer Âyette de: وَالَّذِينَ جَاهَدُوا فِينَا لَنَهْدِيَنَّهُمْ سُبُلَنَا

«Ama bizim uğrumuzda cihâd edenleri elbette yolumuza ileteceğiz.» (29 - Ankebût 69) buyurulmuştur.

Demek ki, bütün bu bilgiler, Allahu Teâlâ'yı bilmenin gerçekleşmesine birer vesîle gibi olurlar. Zâten kemâl de buradadır. Yâni Allahu Teâlâ'yı. Onun sıfat ve ef'âlini bilmektedir. Varlıkları ihâta eden [kuşatan] bütün bilgiler, bu Allah'ı mârifette toplanır. Zîra bütün varlıklar Allah'ın ef'âlidir. Onların, Allahu Teâlâ'nın fi'li olduklarını, Allahu Teâlâ'nın kudret, irâde ve hikmetiyle alâkalı bulunduklarını bilmek, Allahu Teâlâ'yı mârifetin kemâlindendir. Çünkü ilimler, malûmatlarının şerefiyle şereflenir. Malûmatların en şereflisi de Allah'ı bilmektir. İşte ilmin kemâlinin hükmü budur. Her ne kadar c â h ve riyâ kısımları, bunun yeri değilse de, kemâlin kısımlarını beyân için bunu da burada zikrettik.

Kudrete gelince; burada kulun hakîkî kemâli yoktur. Olsa olsa kulun hakîkî ilmi olur, yoksa hakîkî kudreti olamaz. Hakîkî kudret, Allah'a mahsustur. Kulun irâde, kudret ve hareketi akabinde meydâna gelen işler, Allahu Teâlâ'nın yaratması ile hâdis olurlar. Nitekim bunu Rub'u'l-Münciyât'ın, Tevekkül, Şükür ve Sabır kitablarının bir çok yerlerinde anlattık. İlmin kemâli kul ile kalır. Ölümünden sonra da devâm eder ve onu Allah'a ulaştırır. Kudretin kemâli ise, böyle devâm etmez. Evet hâl-i hâzıra nisbetle kulun da kudret cihetinden bir kemâli vardır. Bu kud-

retteki kemâli, onu ilmin kemâline ulaştırmak için bir vesîledir. Bu kudret, imkânların mevcûd olmasıdır. Tutmak için elinin, yürümek için ayağının ve anlamak için de hâsselerinin [beş duygu organı] selâmeti gibi. Zîra bu kuvvetler, ilmin kemâlinin hakîkatine erebilmek için birer âlettirler. Bâzan bu kuvvetleri kullanmakta servet ve mevkie de ihtiyâcı olur ki, bu sâyede yemek, içmek, giymek ve meskenini te'mîn eder. Fakat bunların da muayyen bir hudûdu vardır. Eğer bu varlıkları Allah'ı mârifet için kullanmazsa, bunlarda peşin zevkten başka bir fayda yoktur. Bu peşin zevk ise, yakında yokluğa mahkûmdur. Bunu da bir kemâl kabûl eden aldanır.

Mahlûkatın çoğu, bu cehâlet bataklığında helâk olur. Çünkü onlar, cisimleri kahr u irâdeleri altına almağı, bol miktarda servet edinmeği, mevki sebebiyle insanların kendilerine saygı göstermelerini bir kemâl zannederler. Bunu böyle sandıkları için, bunu severler. Sevdikleri için bunu ararlar. Aradıkları için de, onunla meşgul olurlar. Buna hücûm ederler de, Allah'a ve meleklerine yaklaştıran hakîkî kemâli unuturlar. Bu hakîkî kemâl ise, ilim ve hürriyettir. İlim, yukarda anlattığımız gibi Allah'ı bilmek ilmidir. Hürriyet ise, şehvetin esâretinden ve dünyâ sıkıntılarından kurtulup, meleklere benzeyerek şehvet ve dünyâyı kendi irâdesi altına almaktır. Bu gibilerin ne şehvetleri kendilerini sarsar, ne de gadabları onları şaşırır. Zîra şehvet ve gadabın izlerini nefsinden uzaklaştırmak, meleklerin vasıfları olan kemâldandır.

Değişiklik ve her hangi bir şeyden müteessir olmak, Allahu Teâlâ hakkında muhâl olan kemâl sıfatlarından olduğu için, kul ârızalar sebebiyle değişiklik ve müteessir olmaktan, ne kadar uzak kalırsa, o nisbette Allah'a yaklaşmış, meleklere benzemiş ve Allah katında mevkî sâhibi olmuş olur. Bu da ilim ve kudretin dışında üçüncü bir kemâldir. Bunu kemâl kısmında anlatmayışımızın sebebi, aslında bunun bir varlık değil, yokluk ve noksanlık olması içindir. Zîra değişiklik, bir noksanlıktır. Çünkü bu, vâr olan bir sıfatın yok olması ve helâki demektir. Helâk ise zâtta ve kemâl sıfatında bir eksikliktir. Demek ki, şehvetler öyle değişmeyip şehvetlere uymamağı da kemâlâttan sayarsak, kemâlât üçe yükselmiş olur. İlim ve hürriyet kemâli gibi. Ancak bu, ilim ve hürriyetin kemâlini kazanmağa bir yoldur. Bu, öldükden sonra da devâm edecek olan kudretin kemâlini kazanmağa yol açmaz. Çünkü kulun maddeyi kullanmağa, gönülleri kendisine bağlayıp bedenleri kendisine hizmet ettirmeğe olan güç ve kuvveti, ölümü ile sona erer. Fakat Allah'ı mârifeti ve nefis hâkimiyetiyle sağladığı hürriyeti ölüm ile yok olmaz. Öldükten sonra da devâm eder. Kendisinde bir kemâl ve Allah'a yakınlığa vesîle olarak kalırlar. Bunu bil de câhillerin, körün sürçmesi gibi, nasıl yüzüstü düştüklerini anla. Onlar kudretin kemâlini mevkî ve servette aradılar.

Hâlbuki bu, selâmete ulaşmayan, selâmete ulaşsa da, ölüm ile sona eren bir kemâldir. Onlar, sonu gelmeyip ebedî yaşayacak olan, hürriyet ve ilim kemâlinden kaçındılar. İşte bunlar Âhireti satıp dünyâyı alan kimselerdir. Bunların azâbı hafifletilmez ve yardım olunmazlar. Nitekim Allahu Teâlâ'nın :

اَلْمَالُ وَالْبَنُونَ زِينَةُ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَالْبَاقِيَاتُ الصَّالِحَاتُ خَيْرٌ عِنْدَ رَبِّكَ ثَوَابًا وَخَيْرٌ أَمَلًا

«Mal ve oğullar, dünyâ hayâtının süsüdür. Ama bâkî kalacak faydalı işler, sevâb olarak da, emel olarak da Rabbinin katında daha hayırlıdır.» (18 - Kehif: 46) buyurduğunu anlamayanlar da bunlardandır. İlim ve hürriyet, bâkî kalan sâlihâttır. Nefsin kemâli olarak ebedî yaşarlar. Mal ve mevkî ise, yakında yok olup giderler. Nitekim Allahu Teâlâ :

إِنَّمَا مَثَلُ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا كَمَاءٍ أَنْزَلْنَاهُ مِنَ السَّمَاءِ فَاخْتَلَطَ بِهِ نَبَاتُ الْأَرْضِ

«Dünyâ hayâtı, gökten indirdiğimiz su gibidir ki, onunla insan ve hayvanların yiyeceği bitkiler yetişip birbirine karışmıştır.» (10 - Yûnus: 24) buyurmuştur. Ve yine :

وَاضْرِبْ لَهُمْ مَثَلَ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا كَمَاءٍ أَنْزَلْنَاهُ مِنَ السَّمَاءِ (الى قوله) فَأَصْبَحَ هَشِيمًا تَذْرُوهُ الرِّيَاحُ

«Onlara, dünyâ hayâtı misâlinin tıpkı şöyle olduğunu anlat: Gökten indirdiğimiz su ile yeryüzünde yetişen bitkiler birbirine karışır, ama sonunda rüzgârın savuracağı çerçöpe döner.» (18 - Kehif: 45) buyurulmuştur.

Ölüm rüzgârının savurduğu her şey dünyâ hayâtının suçudur. Ölümün yok etmediği her şey, bâkıyât-ı sâlihâttır. Bütün bu îzâhattan, mal ve mevkî ile kudretin kemâli, asıl kemâl olmayıp vehmî bir kemâl olduğunu anlamış oldun. Kıymetli vakitlerini bu uğurda harcayan kimse ise ahmaktır. Nitekim şâir Ebû't-Tayyib buna işâret ederek:

«Yoksulluktan korkarak kıymetli vakitlerini dünyâlık peşinde harcayanlar, en büyük yoksulluğa düşmüş olanlardır.» demiştir.

Dünyâlıktan ancak kemâl-i hakîkîye vesîle olacak mikdârı elde etmek kâfidir.

Allah'ım, bizi hayra tevfîk ve lûtfunla hidâyete eriştirdiğin kullarından eyle!

8 inci BEYÂN: YEDİNCİ FASIL

MEVKÎ SEVGİSİNDEN ÖVÜLEN VE YERİLENLER

Câh ve mevkî demek, gönülleri kendisine bağlayıp onlara hükmetmek demek olduğunu anladıktan sonra, servet sâhibi olmakta hüküm ne ise, câh ve mevkîde de hüküm aynıdır. Çünkü o dünyâ varlığıdır. Servet gibi o da ölüm ile sona erecektir. Dünyâ ise Âhiretin zirâatgâhıdır. Dünyânın bütün varlıklarından Âhiret azığı almak mümkündür. Zarûret mikdârı yemek içmek, giymek ve mesken ihtiyâcını te'mîn için cüz'î bir servete ihtiyâç olduğu gibi, insanlarla geçim sağlamak için, az da olsa mevkî sâhibi olmağa ihtiyâç vardır. İnsan yemekten müstağnî kalamıyacağı için yemeği sevmesi veyâ yemeğini te'mîn edecek kadar servети sevmesi câiz olduğu gibi, kendisine bakacak hizmetçiye, yardım edecek arkadaşa, yol gösterecek hocaya, zâlimin zulmünden kendini koruyacak hükümdâra da ihtiyâcı vardır. Bunun için kendisinin, bir hizmet edeninin bulunmasını, iyi bir arkadaşının olmasını, bir mürşidinin bulunmasını, kendini koruyacak kadar hükümdârın kalbinde kendisine karşı sevgisinin olmasını sevip arzû etmesi mezmûm değildir. Çünkü câh, maksada bir vesîle olmakta mâl gibidir, aralarında fark yoktur. Ancak aranan şey, mal ve mevkiin kendi nazarında bizâtihî sevimli olmamalarıdır. Mâl ve mevkî sevgisi, evde bir tuvalet yerinin bulunmasını sevmek gibi olmalıdır. Çünkü insân tabîatinde buna ihtiyaç vardır. Fakat içine girdikten sonra da, bir an önce kurtulup çıkmayı ister. Bu, aslında tuvalet sevgisi değildir. İşte mal ve mevkî sevgisi de böyle olmalı, ihtiyâcını te'mîn ettikten sonra ondan kurtulmak peşinde koşmalıdır. Sevilen, sevgiliye ulaştıran vâsıta değil, sevgilidir. Vâsıta, sevgiliye ulaştırmak için aranır. Vüsulden sonra onun kıymeti kalmaz. Bunların arasındaki fark, şu misâl ile de îzâh edilebilir:

Bir insan düşünelim: Bu adam, tuvaleti kazâ-i hâceti için sevdiği gibi, kadını da şehvetini yerine getirmek için seviyor. Bu adam, kazâ-i hâcetini görür görmez yüz numarayı terkettiği gibi, arzûsunu te'mîn edermez kadını da terkeder. Fakat kadını yalnız şehvet için değil, kendine âşık olduğu için severse, şehvetini teskîn ettikten sonra da ondan ayrılmaz. İşte sevgi budur, yoksa evvelkisi sevgi değildir. Mal ve mevkî de böyledir. Gaayeye ulaşmak için bunları sevmek mezmûm değil, mez-

mûm olan, bunları zâtları için sevmektir. Fakat bu sevgi, insânı yalana, hîleye ve günah irtikâbına sevketmedikçe, sâhibini fısk u isyan ile vasıflandırmaz. Ayrıca bu servet ve mevkii ibâdet yolu ile de te'mîn etmeyecektir. Kendini âbid göstermek sûretiyle milleti soymayacak, ibâdetini dünyâ menfaatine âlet etmiyecektir. Zîrâ ibâdetle mal ve mevkî peşinde olmak, dîne karşı bir cinâyettir ve haramdır. İlerde zikredeceğimiz gibi, yasak olan riyâ işte budur.

Şâyet, insânın gönlünde, hocasının, arkadaşının, hükümdârının ve kendisi ile alâkalı zevâtın mevkî sâhibi olmasını arzû etmesi, her ne sûretle olursa olsun yoksa; muayyen bir hadde kadar mı bu mübâhtır? der isen;

Derim ki: Bu da üç şekilde olur. Bunların ikisi mübâh, biri mahzurludur.

Mahzûrlu olan, kendisinde olmayan bir vasıf ile kendisini onlara tanıtarak sevdirmeğe çalışmasıdır. Bu da kendisinde bulunmayan, ilim, vera' ve neseb gibi hususlara sâhib olduğunu ve kendisini âlim, şübheli şeylerden ictinâb eden [çekinen] göstermek sûretiyle sevgilerini kazanmağa çalışmaktır. Bu şekil sevgi te'mîni haramdır. Çünkü yalandır. Söz ve işi ile vaziyeti karıştırmaktır.

Mübâhların birincisi: Kendisinde bulunan bir vasıfla mevkî talebinde bulunmaktır. Nitekim Allahu Teâlâ'nın:

اِجْعَلْنِي عَلَىٰ خَزَائِنِ الْأَرْضِ إِنِّي حَفِيظٌ عَلِيمٌ

«(Yûsuf): **Beni memleketin hazîneleri üzerine** (me'mûr) **et. Çünkü ben onları iyice korumaya muktedirim.»** (12 - Yûsuf: 55) Âyet-i Celîle'sinde haber verdiği Yûsuf'un, kendisinin bilici ve koruyucu, yâni mâlî işlerde mahâreti olduğunu bildirerek hükümdârın kalbinde mevkî sâhibi olup, hazîne vekilliğine getirilmesini istemesi gibi. Hükümdârın buna ihtiyâcı vardı. Yûsuf aleyhisselâm da bu hususta doğru söylemişti.

Mübâhların ikincisi: Gözden düşmemesi için kusur ve günahlarından birinin gizlenmesini istemesidir. Bu da mübâhtır. Çünkü kusur ve günahları gizlemek, câizdir. Adamın, gizli kusurlarını araştırıp açığa çıkarmak ve onu teşhîr etmek câiz değildir. Burada bir aldatma yoktur. Belki bilinmesinde fayda olmayan bir şey'i öğrenmenin yolunu kapamaktır. İçki içen kimsenin hükümdâra: «İçki içmiyorum.» demesi gibi. Bu, bir kusur değil, ancak: «Ben şübheli şeylerden sakınırım, harâma hiç yaklaşmam, verâ, sâhibiyim.» derse, o zaman aldatmış olur. «İçki içmiyorum» demek, verâ' sâhibiyim demek değildir. Belki içtiğini bilmesini istememektir. Tehlikeli olanlardan biri de, hükümdârın gözüne girmek için onun

BİLİM ve SANAT VAKFI

yanında ağır ağır namaz kılmaktır. Bu hareket, riyâ ve aldatmadır. Çünkü hükümdâra, ihlâs ve huşû' sâhibi olduğunu göstermek istiyor. Ağır ağır namaz kılmaktaki maksadı budur. Bu adam, bu fi'li ile riyâkârdır. Daha ihlâs nerde kalır? Bu yoldan mevkî aramak haramdır. Her nevi isyân ile mevkî peşinde koşmanın da hükmü budur. Bu tıpkı harâm mal kazanmak gibidir. Hîleli yollarla başkasının servetine mâlik olmak, kendisine câiz olmadığı gibi, hîle yolu ile başkasının kalbine mâlik olmak da câiz değildir. Zîra gönülleri fethetmek, servetlere mâlik olmaktan daha mühimdir.

9 uncu BEYÂN: SEKİZİNCİ FASIL

İNSAN TABİATININ VE NEFSİNİN ÖVÜLMEYİ SEVİP ONA MEYLETMESİ İLE YERİLMEKLE KIZIP ONDAN NEFRET ETMESİNİN SEBEBİ

Bilmiş ol ki; medhi sevmenin ve kalbin bundan zevk almasının dört sebebi vardır:

Birinci sebeb - ki en kuvvetli sebebdir -, medihde kemâl anlayışının bulunmasıdır. Yukarda anlattığımız gibi kemâl sevilir. Sevilen her şey'e de ulaşmak zevklidir. Medhin bir kemâl mahsûlü olduğunu bilen, medh edildikçe kemâl sâhibi olduğunu anlar ve bundan zevk duymağa başlar. Medhedildiği vasfı bâriz ve herkesin bildiği bir şey ise, ona o kadar aldırış etmez. Fakat yine de zevkten hâlî değildir. Uzun boylu, beyaz tenli sözleri gibi. Bunlar insanda bir nevî kemâldir. Fakat bâzan insan bunlarla meşgul olmayabilir ve zevkinden mahrûm kalır. Fakat bunu hâtırladıkça bundan zevk duymağa başlar ve işte övülme bunu sağlar.

Şâyet övüldüğü vasıf gizli ve şübheli ise, bunu duyunca bundan aldığı zevk daha büyüktür. «Mükemmel âlim ve mükemmel verâ' sâhibidir.» veyâ «cidden güzeldir.» şeklindeki, övmeler gibi. Insân, bâzan kendi güzelliğinden, ilminden ve verâ'ından şübhe eder ve hattâ bu şübhenin kalkmasını arzû eder. Hakîkaten emsâlsiz bir güzellik, bir bilgi ve vera' sâhibi olduğunu bilmek ister ki, kat'iyyet kesbetmiş olabilsin. Bu evsâfı başkası söyleyince, kendisi de iyice buna inanır ve zevki artar. Şâyet bu başkası, bunları anlayan ve yalnız doğruyu söyleyip boş konusmayan kimse ise, bu zevki daha da kuvvetleşir. Bir talebeyi, hocasının zekâ, zeyreklik ve faziletlikle övmesi gibi. Şâyet bunları söyleyen zayıf kimse ise, zevki o nisbette daha az olur. İşte bütün bu sebeblerden dolayı zemmedilmekten de hoşlanmaz. Çünkü zemm, kendisinde noksanlık olduğunu gösterir. Noksanlık ise, aranan kemâlin zıddıdır. O, hiç bir vakit sevilmez. Noksanlığını duyması kendisini üzer. Bunun için zemm, basîret sâhibi şâyân-ı îtimad kimselerden gelirse daha acı olur.

İkinci sebeb: Medih, medhedenin kalbinin, medhedilene merbûtiyetini gösterir. Gönüllere mâlik olmak ise, sevilen bir şeydir. Bunu sezmek ise, insanın hoşuna gider. Binâenaleyh salâhiyettâr zevâtın medhetmesi ile, zevki de o nisbette ziyâdelik arzeder. Bu sûretle onun kalbini avlamış olmasından istifâde eder; hükümdâr ve büyüklerin medhetmesi gibi. Medh eden nazar-ı îtibâre alınmaz ve iktidâr sâhibi olmayan bir kimse olursa, onun medhinden o kadar zevk alınmaz! Çünkü onun kalbine mâlik olmak, uzun boylu fayda sağlamaz. Yine bu sebeblerden ötürü zemmedilmeği de sevmez. Bu zemm büyüklerden gelirse, üzüntüsü daha da fazla olur. Çünkü kaybı daha büyük olur.

Üçüncü sebeb: Medhedenlerin medhi ve övenlerin övmeleri, bunu duyanların gönüllerini de avlamağa sebeb olur. Hele bunu yapanlar hâtırı sayılır kimseler ise, onların sözü daha da müessir olur. Şübhesiz bu, medhin halk arasında yapıldığı zamândır. Medheden sözü dinlenir kimse olup, dinleyicileri de çoğaldıkça medih daha zevkli, zemm ise daha acı gelir.

Dördüncü sebeb: Medih, medhedilenin haşmet ve heybetine ve medh edenin de ya gönüllü veyâ gönülsüz onu medhetmek zorunda kaldığına delâlet eder. Medhedilenin heybet sâhibi olması da, ayrı bir zevktir. Çünkü burada da kahr u galebe mânası vardır. Medheden, söylediğine içinden inanmasa bile, bu zevk vardır. Medhedenin kuvveti ve yaltakcılıktan kaçınması nisbetinde bu medihden zevk alır. Anlattığımız bu dört sebeb, bâzan bir şahsın medhinde toplanmış olabilir ki, o zaman zevk daha çok olur. Bâzan bunlar dağılır ve o nisbette zevk azalır.

Medhi sevmenin birinci illeti olan kemâl hissine gelince; medhedilen kimse kendisinde ilmin, verâ'ın ve asâletin olmadığını bildiği için, medheden kimsenin yalan söylediğini düşünmekle, bu kemâl hissini ortadan kaldırabilir ve zevk diye bir şey kalmaz. Geride bu medih sebebiyle, adamın kalbine ve diline mâlik olmak zevkiyle diğer zevkler kalır ki, kendisinde bu vasıfların olmadığını ve medhedenin de samimî bulunmadığını bildiği zaman, onun gönlüne girme zevki de ortadan kalkar. Geride istilâ ve haşmet zevki kalır. Yâni medheden adamı korkuttuğu ve korku belâsı kendisini medhettiği zevki kalır. Şâyet bu, alay mevzûu oluyorsa, bütün lezzetler ortadan kalkmış olur.

İşte bu anlattıklarımız, insan nefsinin medhedilmekten hoşlanıp zemmedilmekten üzülmesi sebeblerinin perdesini ortadan kaldırmış oldu. Bunu anlatmaktaki maksadımız mevkî ve övülme sevgisi ile yerilme korkusu-

nun sebebleri ve bunlardan kurtuluş çârelerinin bilinmesi içindir. Zîra teşhis edilmeyen hastalığının tedâvisi zordur.

Tevfîk ve hidâyet Allah'tandır.

Salât u selâm, O'nun seçtiği Peygamberlerine olsun.

10 uncu BEYÂN : DOKUZUNCU FASIL

MEVKÎ SEVGİSİNDEN KURTULUŞ ÇARESİ

Bilmiş ol ki; mevkî sevdasına yakalanan, bütün gayretini insanların gönüllerini avlamağa hasreder. Kendisini sevdirmekle ve takdirlerini kazanmak için riyâ yapmakla uğraşır. Söz ve hareketlerinde halkın gözüne girmek için elden gelen yaltakçılığı yaparlar. Bu davranış, nifak tohumunu saçmanın ve fesâdın esâsını teşkîl eder. Bu hâl bâzan ibâdetlerde gevşeklik, bâzan da insânı ibâdete îtinâ göstermeğe sevkeder. Gönülleri fethedip avlayabilmek için tehlikeli işlere girer. Bunun için Resûl-i Ekrem (S.A.V.), mal ve şeref sevgisinin dîne olan zararını, koyun sürüsüne saldıran, iki aç kurdun verdiği zarara benzetmiştir. Yine Resûl-i Ekrem: **Mevkî sevgisi, suyun topraktan sebzeyi bitirdiği gibi nifak tohumunu bitirir,** demiştir. Zîra nifak, iş ve sözü ile dışı içine uymamaktır. İnsanların kalbinde yer almak isteyen, mutlak sûrette onlara karşı nifak hastalığına düşer ve kendisinde olmayan hasletlerle onlara görünmek ister ki, bu, nifâkın tâ kendisidir. İşte mevkî sevgisi mühlikâttandır. Onu tedâvi ile kalbden çıkarmak gerekir. O, gönülde mevcûd bir tabiattır. Tıpkı mal sevgisi gibidir. İlâcı, ilim ve amelin terkîbinden meydâna gelir.

İlim; mevkî sevgisinin sebebini bilmektir. Bu da insanların şahıs ve kalblerine mâlik olmak içindir. Bunun boş bir şey olduğunu yukarda anlatmıştık. Çünkü bu tahakkuk etse de, ölüm ile berâber sona erecektir. Bâkî kalacak sâlih amellerden değildir. Hattâ seneler boyunca bütün insanlar sana secde etseler bile, netîcede ne secde edilen, ne de secde eden kalır. Sen de, senden evvelki mevkî sâhiblerinin derekesine düşersin. Böyle muvakkat, geçici bir mevkî uğruna ebedî hayâtı, saâdete erdirecek olan dîni terketmek, aslâ doğru olamaz! Hakîkî kemâl ile vehmî kemâli tefrîk edebilenlerin gözünde mevkî sevgisi küçülür. Ancak bu küçülüş daha ziyâde Âhireti düşünenlerde olur. O, Âhireti düşündükçe, dünyâlığı hakîr görmeğe başlar. Ölüm kendisi için peşîn gibi görülür de, âdetâ Hasan-ı Basrî'nin Ömer b. Abdülâzîz'e yazdığı şu mektûbundaki davranışı gibi bir hâl alır. Hasan-ı Basrî'nin mektûbu :

«Bundan sonra, güyâ ki sen, ölüm kendisine en son yazılıp da ölenlerden birisin.» dedi. Ve gelecekte olacak ölümü bu anda olmuş gibi gördü. Ömer b. Abdülâzîz'in de verdiği cevabda :

«Bundan sonra, sen de dünyâda hiç yokmuş, Âhiretten hiç ayrılmamış gibisin.» dediği gibi olur. İşte bunlar dünyâ için değil, Âhiret için çalışır ve takvâ ile Âhirete hâzırlanırlar. Çünkü biliyorlar ki, netice müttakîlerindir. Artık onlar dünyânın mansıb, mevkî ve servetine ehemmiyet vermezler. Ne yazık ki, çoklarının görüş mesâfesi kısa olduğu için, neticeyi müşâhede edemez de, bu dar sâha içinde dolaşır dururlar. Nitekim Allahu Teâlâ :

بَلْ تُؤْثِرُونَ الْحَيَاةَ الدُّنْيَا وَالْآخِرَةُ خَيْرٌ وَأَبْقَىٰ

«Belki dünyâ hayâtını tercîh edersiniz. Hâlbuki Âhiret daha hayırlı ve bâkîdir.» (87 - A'lâ: 16,17) Dîğer âyette :

كَلَّا بَلْ تُحِبُّونَ الْعَاجِلَةَ وَتَذَرُونَ الْآخِرَةَ

«Hayır, hayır; ey insanlar! Sizler, çabuk elde edeceğiniz dünyâ nîmetlerini seversiniz! Âhireti bırakırsınız!» (75 - Kıyâme: 20, 21) buyurmuştur. Hakîkî vaziyeti bu olan kimseye yaraşan, ilmi ile dünyâlığın âfetlerini düşünerek mevkî sevgisinden kurtulmağa çalışmaktır. Meselâ, önce mevkî sâhiblerinin dünyâda karşılaşacakları tehlikeleri düşünmektir. Her mevkî sâhibine hased edilir, aleyhinde tertîbler olur. O da mevkiini korumak için dâimâ korkulu yaşar. İnsanların kalbinden düşmekten son derece sakınır. Hâlbuki kalbler, kaynamakta olan tencerenin hareketinden daha ziyâde hareket hâlindedirler. Her an değişebilirler. Kalbler her hangi bir şey'i kabûl veyâ reddetmekte her an müteredditdir. Gönüller üzerine kurulan sevgi, dalgalar üzerinde kurulan binâya benzer. O, oturamaz, temelsizdir. Gönüller ile uğraşmak, mevkii muhâfaza, hased edenlerin hasedlerini önlemek, gelecek felâketleri karşılamakla uğraşmak, bütün bunlar peşin olan mevkiin zevkini kaçıran sıkıntılardır. Dünyâlıkta bile zevki sıkıntısını karşılamaz. Nerde kaldı ki Âhirette? Bunları düşünerek uzakları göremeyen gözünü tedâvi etmeli, bunların farkına varmağa çalışmalıdır. Fakat kuvvetli îmân nûru sâyesinde istikbâli görebilenler dünyâlığa iltifât etmezler. İşte ilim ile, mal ve mevkî sevgisi böyle tedâvi edilir.

Amel ile tedâvi; câh ve mevkî sevdâsından amel ile kurtulmanın çâresi de şöyledir: İnsanların gözünden düşecek tavır ve davranışlarda bulunmak. Yalnızlığı tercîh edip halka karşı serin davranmak ve yalnız yaratanın kabûlü ile iktifâ etmektir ki, bu da Melâmetiye yoludur. Onlar görünüşde, mahzurlu, çirkin ve kaba davranışlarda bulunurlar.

Maksadları insanların gözünden düşmekle mevkî âfetinden kurtulmaktır. Fakat rehber ve örnek diye tanılan din adamları için bu gibi tavr u hareketler câiz değildir. Çünkü onların böyle hareketi müslümanlar nazarında dînî küçük düşürür. Hattâ rehber ve örnek olmayanların da halkın nazarından düşebilmek için mahzurlu şeyleri yapmaları doğru olamaz. Ancak insanların gözünden düşmek için, mahzurlu olan şeyleri irtikâb değil, mübâh olan kaba davranışlarda bulunabilirler. Zâten bu kadarı da şahıslarına mevkî vermekten kendilerini uzaklaştırır. Nitekim hükümdârın biri gündüz sâim, gece kaaim olduğunu duyduğu bir zâhidin ziyâretine gider. Zâhid onun yaklaştığını anlayınca yemeğe başlar. Bu sırada hükümdar gelir. Zâhid iştahlı iştahlı büyük lokmaları yutmağa devâm eder. Bunu gören hükümdâr, bunda iş yok, dedikleri gibi değil, diyerek geri döner. Zâhid de: «Seni benden uzaklaştıran Allah'a hamd ederim.» der.

Hattâ bâzıları, insanların gözünden düşmek için, halka şarap içtiklerini îhâm ettirmek maksadıyle renkli sular içerler. Burada şarap içenlere benzerlik olduğu için böyle yapmak fıkıh âlimlerince câiz değildir. Ancak hâl erbâbı fıkhî hükümler dışına çıkarlar. Maksadları kalblerini düzeltmektir. Sonra da kusurlarını ıslâh yoluna giderler. Nitekim bir tânesi böyle yapmıştır. Zühd ve takvâsı ile şöhret bulmuş, insanlar bunun peşine takılmış, o da bundan kurtulmak için hamâma girmiş ve çıkarken başkasının elbisesini giymiş, hamâmın kapusunda beklemiş. bunu yakalamışlar ve «Bu zâhid değil, bir yankesicidir» demişler ve bu sûretle insanların gözünden düşmüştür. Mevkîden kurtulmak için bu gibi yollar varsa da, en kuvvetli ve en doğru yol, uzlet ile kimsenin bilmediği yere çekilmektir. Zîra kendi memleketinde kendi evinde uzlete çekilen kimse, halk tarafından bilindiği için, yine mevkî sevgisinden kurtulmuş sayılmaz. Hattâ bu adam mevkîden kaçınmak için uzlet ediyor mânası çıkar ve aldanmış olur. Bunun zararı ihtilâttan daha kötüdür. Çünkü halk bunu böyle tanımaktadır ve o da kendisini böyle bilmektedir. Şâyet insanların kendi hakkında görüşlerini değiştirdiklerini bilse canı sıkılır. Hattâ çok def'a halktan özür dilemeğe ve aleyhinde olan dedikoduları kalblerinden çıkarmağa çalışır ve hiç aldırış etmeden yalana kadar baş vurur. Bu davranışla da mevkî sevgisinde olduğu anlaşılır. Mal sevgisi ile mevkî sevgisi berâber ve belki mevkî sevgisi daha kötüdür. Çünkü bunun zararı daha büyüktür. İnsanlardan ümîdini kesmedikçe, mevkî sevgisinden kurtulamaz. Nafakasını te'mînde insanlara ihtiyâcı olmasa, o zaman insanların kendi nazarında bir kıymeti kalmaz. Onların gönlünde mevkii olup olmadığına aldırış etmez. Hiç görmeyeceği insanlara kıymet vermedığı gibi olur. İnsanlardan ümîdi kesmek, ancak kanâat ile mümkündür. Kanâat etmesini bilen kimse insanlardan müstağnîdir. İnsanlardan müstağnî olunca da kalbi insanlarla meşgûl olmaz. İnsanların nezdinde mevkii olması kendisi için bir kıymet taşımaz. Demek ki mevkî sevdâsından kurtulmak, ancak kanâat ve insanlardan bir şey ummamakla mümkündür. Bütün bunları yaparken, mevkii yeren ve kapalı kalmağı, küçük düşmeyi öven haberleri okumakla onlardan yardım ve kuvvet almalıdır. «Mü'min, zilletten, kılletten ve illetten kurtulmaz.» sözleri gibi. Ayrıca selefin hâl ve davranışlarına göz gezdirmelidir. Onların, nasıl zilleti izzet üzerine, Âhireti dünyâlık üzerine tercîh ettiklerini görmeli; buna göre kendisine çeki-düzen vermelidir.

11 inci BEYÂN: ONUNCU FASIL

MEDHİ SEVMENİN VE ZEMDEN HOŞLANMAMANIN TEDÂVİ YOLU

Bilmiş ol ki; insanların çoğu, medhedilmeği sevdiği ve zemmedilmekten korktukları için helâk olmuşlardır. Çünkü bu korku ve sevgi sebebiyle bütün tavır ve davranışlarında insanların rızâlarını almağı ve gönüllerini hoş etmeği hedef almışlardır. Bu ise en büyük bir tehlikedir. Bunu tedâvi etmek, vâcibdir. Bu tedâvinin yolu da medhi sevmenin ve zemden hoşlanmamanın sebeblerini düşünmektir.

Birinci sebeb: Medhedilmekte kemâl olduğunu düşünmektir. Bundan kurtulmanın yolu, aklını başına alıp kendi kendine, «Bu adamların beni medhettikleri bu vasıf bende var mı yok mu?» diye düşünmelisin. Şâyet bu vasıf sende varsa, bu vasıf ya hakîkaten medhe lâyıktır, ilim ve verâ' gibi. Yâhud da medhe lâyık değildir, servet ve mevkî gibi. Şâyet dünyâlık için medhediliyorsa bununla sevinmek, ilk baharda açtığı hâlde son baharda kuruyup yok olacak yeryüzündeki yeşillikler ile sevinmek gibidir. Bugün varsa, yarın yoktur. Yakında rüzgârın önündeki çöp gibi savrulup gidecektir. Bununla sevinmek akılsızlığın bir netîcesidir. Aklı başında olan insân, M ü t e n e b b î'nin şu beytinde dediği gibi söyler:

«Bana göre en büyük acı, yakında yok olacağını bildiği şey'e sâhibinin sevinmesidir.»

Dünyâ varlığı ile sevinmek insâna yaraşmaz. Sevinirse de, bu hususta medih ile sevinmesi, hiç de doğru olmaz. Ne dünyâlık ile, ne de bu hususta medhedilmekle sevinmesi lâzımdır. Zâten dünyâlık, medhin sebebi olamaz. Şâyet kendisinde olan vasıf, ilim ve verâ' gibi kendisiyle ferahlanacak bir vasıf ise, yine de sevinmemelidir. Çünkü netîce malûm değildir. İlim ve verâ'ın sevilmesi bunların insânı, Allahu Teâlâ'ya yak-

laştırmaları bakımındandır. Hâlbuki son nefesin tehlikesi dâimâ ortadadır. Son nefesin tehlike ve korkusu, dünyâda olan her şey'i unutturur ve insânı her nevî ferahlıktan alıkor. Şâyet îmân ile ölmek ümîdi ile seviniyorsa, bu sevinmenin, Allahu Teâlâ'nın kendi fazl u kereminden ilim ve takvâyı sana nasîb ettiği için olmalı. İnsanların seni medhetmesi için olmamalıdır. Zîra zevk, kemâlin varlığını anlamaktadır. Bu kemâl ise, insanların medhi ile değil, Allah'ın fazlı ile sende bulunmaktadır. Medih bir şey artırmadığı için ona aldırış etmemen lâzımdır.

Şâyet medhettikleri vasıf sende yoksa, bu medih ile sevinmek, en büyük ahmaklıktır. Bu tıpkı, adamın biri bir başkası ile alay ederken, bunun içinde ne güzel kokular var. Bu adam helâya gittiği zaman ne güzel ve ne nefîs kokular çıkarır, der. Adam içinde olan pis kokuları bildiği hâlde ötekinin bu sözlerine sevinmesine benzer. Senin de için kötülük ile dolu olduğu ve bunu Allahu Teâlâ bildiği hâlde, başkasının medhine sevinmen akıl kârı değildir.

Demek ki, seni medheden doğru söylüyorsa, sen, Allahu Teâlâ'nın fazlı ile sana bahşettiği bu iyi vasfa sevinmelisin. Yoksa adamın medhine değil. Şâyet söyledikleri yalan ise, senin buna sevinmen değil, üzülmen gerekir.

İkinci sebeb: Medhetmek, medhedenin kalbinin sana bağlandığına delâlet etmesidir. Buna sevinmek yine insanların kalbinde mevkî sâhibi olması esâsına dayanır. Bunun tedâvi şekli yukarda geçti. O da insanlardan ümîdini kesmek, Allah'a bağlanmak ve Allah katında mevkî sâhibi olmağa çalışmaktır. Bunun için de insanlar nazarında mevkî sâhibi olmağı arzûlamanın, Allah katında kıymetini düşüreceğini bilmesi gerekir. Bunu bilen insân buna aslâ sevinemez.

Üçüncü sebeb: Haşmetinden dolayı adamı medhetmek mecbûriyetinde kalmaktır. Buna sevinmek de ârızî ve muvakkat bir kudrete istinâd eder. Bu nevî muvakkat şeylere sevinmeğe değmez. Belki, bu şekilde yapılan medhe kızmalıdır. Nitkim seleften böyle rivâyet edilmiştir. Zîra medhedilene, medhin âfeti büyüktür. Nitekim bunu Âfât-ı Lisân bahsinde anlatmıştık. Seleften biri: «Medhedilmekten dolayı sevinen kimse, şeytânın kendisine hulûl etmesine imkân vermiş olur.» demiştir. Başka biri de: «Bir kimse sana «ne iyi adamsın» dediği zaman, «ne kötü adamsın» dediğinden daha çok sevinirsen, aslında sen kötü insânsın.» demiştir. Şâyet, «Sen ne iyi adamsın» dediği zaman, doğruyu söylüyorsa, senin bel kemiğini kırmış sayılır. Nitekim adamın biri Resûl-i Ekrem'in huzûrunda başka birini övdü. Resûl-i Ekrem:

لَوْكَانَ صَاحِبُكَ حَاضِرًا فَرَضِيَ الَّذِي قُلْتَ فَمَاتَ عَلَى ذٰلِكَ دَخَلَ النَّارَ

«Senin medhettiğin adam, burada bulunup dediklerini kabûl etse ve bu hâl üzere ölse, Cehennem'e girerdi.» (638) buyurdu. Yine Resûl-i Ekrem medheden bir adama:

وَيْحَكَ قَطَعْتَ ظَهْرَهُ لَوْ سَمِعَكَ مَا أَفْلَحَ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ

«Yazıklar olsun sana, adamın belini kırdın. Eğer seni duysaydı Kıyâmete kadar iflâh olmazdı.» buyurdu. Başka bir hadîsde de şöyle buyurulmuştur:

اَلَا لَا تَمَادَحُوا وَإِذَا رَأَيْتُمُ الْمَادِحِينَ فَاحْثُوا فِي وُجُوهِهِمُ التُّرَابَ

«Dikkat edin, birbirinizi medhedip durmayın. Böyle meddahları gördüğünüz zaman, onların yüzüne toprak serpin.» (639)

Bu sebebden Sahâbe-i Kirâm medhetmekten ve bundan doğacak fitneden son derece sakınırlardı. Hattâ Hulefâ-i Râşidîn'den biri başka birine bir şey sordu. Adam:

— Ey mü'minlerin emîri, sen benden daha hayırlı ve daha âlimsin, deyince, halife adama kızarak:

— Ben senden tezkiye istemedim, dedi. Yine Sahâbe'den bir zâta:

— Senin vücûdun rahmettir, sen aramızda bulundukça biz hayır içinde oluruz, dediklerinde, Sahâbe kızarak:

— Sen I r a k' lı mısın? dedi. (Çünkü Irak'lılar böyle medhederler). Yine biri medhedildiği zaman: «Allah'ım, şu kulun seni kızdırmak sûretiyle bana yaklaşmak istedi. Onun kötülüğüne ben seni şâhid tutarım.» dedi Medhi kerîh görmeleri, Allahu Teâlâ'nın katında kötü oldukları hâlde halkın medhinden hoşlanacakları korkusundan idi. Onlar, Allah katında mevkîlerinin ne olduğunu düşünmekle meşgûl oldukları için, halkın medhine canları sıkılırdı. Zîra medhe şâyân-ı hakîkî olan kimse; ancak Allah'a yakın olandır. Zemme şâyân-ı hakîkî olan kimse de kötülerle Cehennem'e atılacak olan ve Allah'dan uzak bulunan kimselerdir. Medhedilen adam şâyet Cehennem'lik ise, başkasının medhi ile nasıl se-

(638) Yukarda geçmiştir.

(639) «Birbirinizi medhedip durmayın.» hâriç, diğeri yukarda geçmiştir.

vinir? Her şey'in Allah'dan olduğunu bilen kimse, halkın övmesine ve yermesine aldırış etmeden kendi dînî vecîbelerini yerine getirmeğe çalışır. Tevfîk ve hidâyet, Allah'tandır.

12 nci BEYÂN: ONBİRİNCİ FASIL

ZEMDEN HOŞLANMAMANIN TEDÂVİSİ

Yukarda anlattığımız gibi, zemden hoşlanmamanın sebebi, medihden hoşlanmamanın sebebinin zıddıdır. Bunun tedâvisi de ondan anlaşılır. Bu hususta sözün kısası: Seni zemmeden üç hususdan hâlî değildir. Zemmederken ya doğru konuşur ve şefkatinden dolayı sana nasîhat maksadıyle seni zemmeder. Veyâ doğrudur fakat zemmederken maksadı sana eziyet etmektir, veyâ yalancıdır. Şâyet doğru konuşuyor ve maksadı nasîhat ise, ona kızmak ve aleyhinde bulunmak doğru değildir. Belki söylediklerini kabûl edip, ona teşekkür etmek lâzımdır. Zîra kusurlarını sana söyleyen, tehlikeyi sana gösteren kimsedir. Tehlikeden sakınman lâzım ve adamın îkazına sevinerek, imkân nisbetinde kusurlarını düzeltmen lâzımdır. Bundan üzülerek adama kızıp aleyhine geçmen cehâlet ve ahmaklıktır.

Şâyet maksadı seni küçük düşürmek ise, sen onun maksadına aldırış etme. Bilmediğin noksânını veyâ farkında olmayarak yaptığın kusûru söylemekle sen bunları öğrenmiş oldun. Onun maksadına ehemmiyet verme, kendine çeki-düzen vermeğe bak. Meselâ, bilmeyerek elbisende pislik olduğu hâlde hükümdârın huzûruna girerken adamın biri: «Ey kişi, o pislik ile nereye gidiyorsun?» diye seni îkaz etse, bu adama memnûn olman gerekirken, kızman doğru olur mu? Hâlbuki o hâlinle hükümdârın huzûruna girsen, hükümdârın makaamını kirleteceğin için hükümdârın gadabına uğraman da kuvvetle muhtemel idi. İşte bütün kötü huylar Âhiret için birer tehlikedir. İnsan kusurlarını daha çok düşmanlarından duyar ve öğrenir. Çünkü onlar dâimâ kusurlarını araştırıp ifşâ ederler. Bunu ganîmet bilmek lâzım. Fakat onun seni teşhîre kalkışmasının zararı daha çok kendi dîninedir. O da senin için bir ni'mettir. Onun zarlandığı ve senin istifâde ettiğin sözlerine kızmaya ne hakkın var?

Üçüncü hâl olarak da, sende olmayan bir kusûru sana iftirâ etmiş olmasıdır. Buna da kızmaktansa, üç şey'i düşünmen lâzımdır.

Birincisi: Bu kusûr sende olmamakla berâber onun bilmediği ve bunun benzerî nice kusurların varken, Allahu Teâlâ'ya şükret ki, gerçek kusurlarını ondan gizledi. Sende olmayan kusûru sana iftirâ etmekle onu senden uzaklaştırdı.

İkincisi: Bu iftirânın, senin diğer kusurlarına keffâret olmasını düşünmendir. Yapmadığın bir şey'i sana iftirâ etmekle, yaptığın kusurlardan seni temizlemiş oldu. Çünkü seni çekiştiren, kendi sevablarını sana hediye etmiş sayılır. Seni övenler ise belini kırmış olur. Nasıl olur da belini kıranlara sevinir, sevablarını sana hediye edenlere kızarsın? Hâlbuki seni yerenler, seni Allah'a yaklaştırıyor. Sen de güyâ Allah'a yaklaşmak istersin, daha buna kızılır mı?

Üçüncüsü: Bu miskin herif sana iftira etmekle dînine ihânet etmiş ve Allah'ın gadabına uğramıştır. Allah'ın gadabına uğrayan kimseye kızmağa lüzûm yoktur. Hattâ sana yakışan: «Allah'ım, bunu ıslâh eyle, tevbekâr eyle, buna merhamet eyle.» diye duâ etmektir. Nitekim Resûl-i Ekrem:

اَللّٰهُمَّ اغْفِرْ لِقَوْمِي، اَللّٰهُمَّ اهْدِ قَوْمِي فَاِنَّهُمْ لَا يَعْلَمُوْنَ

«Allah'ım, kavmimi mağfiret eyle, kavmimi hidâyet eyle. Zîra onlar bilmezler.» (640) diye duâ etmiştir. Bu duâları, amcası Hamza'yı (R. A.) şehîd ettikleri, kendi gül yanağını yarıp dişini kırdıkları Uhud cenginde yapmıştır. (Ki Resûl-i Ekrem'in en sıkıntılı ânlarından biri idi.)

İbrâhim b. Edhem de başını yaran bir kimsenin afvedilmesini Allah'dan dilemiştir. Sebebini soranlara: «Bu dayakta benim Allah katında mükâfâtım vardır. Ona sebeb olan da bu adamdır. Onun sebebiyle ben mükâfatlanırken, benim sebebimle onun cezalanmasını muvâfık bulmadım. Bunun için Allah'tan afvını diledim.» demiştir.

Zemmedilmenin ağırlığını sana kolaylaştıran sebeblerden biri de, insanlardan ümîdini kesmektir. Zîra müstağnî olduğun bir kimsenin seni yermesi sana o kadar te'sîr etmez. Zâten dinde aslolan kanâattır. Kanâat sâyesinde mal ve mevkî arzûsundan insan kurtulur. Tama' bulunduğu müddetçe medih ve mevkî sevgisi gönülden çıkmaz. Dâimâ gönül yapmak ve avlamak istersen, gönülleri yapmanın ancak dîni yıkmakla mümkün olacağını bilmen lâzımdır. Binâenaleyh, dîni selâmette olduğu hâlde, mâl, mevkî ve sevgi te'mînine çalışmak doğru değil; çünkü bu çok uzak bir ihtimâldir.

---

(640) Beyhaki «Delâilü'n-Nübüvve»de rivâyet etmiştir. Başka ifâde ile Buhâri'de de vardır.

13 üncü BEYÂN : ONİKİNCİ FASIL

MEDİH VE ZEMDE İNSANLARIN HÂLLERİNDEKİ İHTİLÂF

Bilmiş ol ki; medih ile zemme nisbetle insanların dört hâli vardır :

Birinci hâl : Medhe memnûn olmak, medhedene teşekkür etmek; zemme kızmak, zemmedene kin tutmak, ona aynı şekilde mukabelede bulunmak veyâ bu arzûda olmaktır. Ekserî halkın hâli budur. Bu ise bu hususta mâsiyetin son haddidir.

İkinci hâl : İçinden onu zemm için hazırlanmak, fakat söz veyâ işi ile bir şey yapmamaktır. Medhedene sevinmek, fakat bunu belli etmemek! Bu hâl bir noksanlık olmakla berâber, birinciye nisbetle yine kemâl sayılır.

Üçüncü hâl: Kemâlin ilk derecesidir. Zemmedilmek de medhedilmek de kendisi için müsâvî olmaktır. Medhe sevinmediği gibi, zemme de aldırış etmez. Bâzı âbidler bunu kendi nefislerinden bilir. Fakat bâzı belirtileri, tezâhürleri ile nefsini tecrübe etmezse bu hususta aldanmış olabilir. Bunun alâmetleri; kendisini medheden ile zemmeden yanında fazla oturdukları takdirde, zemmedenden, medheden kimseden daha fazla ağırlanmamak. İhtiyaçlarını te'minde kendisini medhedeni zemmeden üzerine tercîh etmemek. Medheden ile zemmeden yanına gelmedikleri zaman aralarında fark gözetmemek; medhedene daha fazla üzülmemek, ölüm vukuunda medhedene zemmedenden daha fazla yanmamak, bir felâkette aralarında tefrîk yapmamak, medhedenin kusûrunu zemmedenin kusûrundan küçük görmemek, bütün bunlarda müsâvata riâyet edebiliyorsa, hakîkaten bu mertebeye yükselmiştir, fakat bu da çok zordur.

Çok kimse var ki, insanlar tarafından medhedilme arzûsu içlerinde saklı olduğu hâlde, onlar bunun farkında bile olmazlar. Çünkü yukardaki alâmetlerle kendilerini tecrübeye tâbi tutmamışlardır. Bâzan âbid, kalbinin zemmedene meyli olmadığı hâlde, medhedene meyli olduğunu sezer. Şeytan da bunu ona güzel bir anlayış olarak göstermeğe çalışır ve : «Bu adam seni zemmetmekle Allah'a isyân etti. Bu da seni medhetmekle Allah'a itâat etmiştir. Bunlar müsâvî olurlar mı? Zemmedene ağırlanman ise sırf diyânetindendir.» der ki, bu, bâriz bir aldatmadır. Âbid, bu hususta biraz düşünse bunun yanlış olduğunu kolaylıkla anlar. Çünkü kendisini zemmedenden daha nice büyük günahkârlar vardır ki, onlardan nefret edip onlara ağırlanmıyor. Bunun gibi kendisini medheden başkasını zemden hâli değildir. Kendini zemmedene kızdığı gibi, ona kızmaz. Hâlbuki günâh olması bakımından zemmin bir farkı yoktur. Ha seni zemmetti, ha başkasını, her ikisi de birdir. Demek ki bu âbid aslında

sevdiğini nefsi için sevdiği gibi sevmediğini de yine nefsi için sevmemiştir. Sonra da şeytan bunun, dînî bir davranış olduğunu hayâlinde canlandırıyor da, bu sebeble âbid Allah'dan uzaklaşıyor. Şeytânın hîlelerini ve nefsin âfetlerini anlamayanların ibâdetlerinin çoğu yorgunluktan başka bir fayda sağlamaz. Dünyâlığını kaybettiği gibi, Âhirette de hüsranda kalır. İşte bu gibiler hakkında Allahu Teâlâ :

قُلْ هَلْ نُنَبِّئُكُمْ بِالْأَخْسَرِينَ أَعْمَالًا ۝ الَّذِينَ ضَلَّ سَعْيُهُمْ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَهُمْ يَحْسَبُونَ أَنَّهُمْ يُحْسِنُونَ صُنْعًا ۝

«Yâ Muhammed! «Size amelce en çok kayıpda bulunanları haber vereyim mi?» de. Dünyâ hayâtında, çalışmaları boşa gitmiştir. Hâlbuki onlar, sağlam iş yaptıklarını sanıyorlardı.» (18 - Kehif: 103 - 104) buyurmuştur.

Dördüncü hâl : İbâdette sadâkattır. Bu adam medihden hoşlanmadığı gibi, medhedene kızar. Çünkü medhin bir fitne, belini kırmak ve dînine zararı olduğunu bilir. Buna mukaabil kendini zemmedeni sever. Çünkü kusurlarını kendisine hâtırlattığını, yol gösterdiğini veyâ sevablarını kendisine hazırlamış olduğunu bilir. Nitekim Resûl-i Ekrem (S. A.V.) şöyle buyurmuştur :

رَأْسُ التَّوَاضُعِ أَنْ تَكْرَهَ أَنْ تُذْكَرَ بِالْبِرِّ وَالتَّقْوَى ۝

«Alçak gönüllülüğün başı, iyilik ve takvâ ile anılmaktan hoşlanmamaktır.» Yine rivâyete göre Resûl-i Ekrem :

وَيْلٌ لِلصَّائِمِ وَوَيْلٌ لِلْقَائِمِ وَوَيْلٌ لِصَاحِبِ الصُّوفِ إِلَّا مَنْ تَنَزَّهَتْ نَفْسُهُ عَنِ الدُّنْيَا وَأَبْغَضَ الْمِدْحَةَ وَاسْتَحَبَّ الْمَذَمَّةَ

«Oruç tutan, namaz kılan ve sofu kılığına girenlere yazıklar olsun! Ancak kendini dünyâdan çeken, övülmeğe buğzeden, yerilmekten zevk alanlar müstesnâdır.» buyurmuştur. Bu şekil davranış cidden zordur.

Bizim gibilerin en son ulaşabileceği ikinci hâldir, yâni medhe sevindiğini, zemme kızdığını gizlemeğe çalışmak, işi veya sözü ile bunu sezdirmemeğe gayret sarfetmektir. Öven ile yereni bir seviyede tutmak olan üçüncü hâle tama'ımız yok. Çünkü bu seviyeye ulaşmak zordur. Hattâ,

biz, ikinci hâlde olup olmadığımızı kontrole kalkışırsak tam alâmetleri kendimizde bulamayız. Nasıl olsa bizi medhedeni zemmeden üzerine tercîh ederiz. İkrâm etmekte, işini görmekte ve yardımda ona öncelik tanırız. Zemmedenden ağırlandığımız gibi, öbüründen ağırlanmayız. İçimizde olduğu gibi dışımızda da medhedeni tercih ettigimizi belli ederiz. Yalnız görünüşde olsun her ikisini bir tutabilen kimse, bu zamanda örnek olabilir.

Şu anlattığımız rütbelerin her birinde de ayrı ayrı dereceler vardır.

Medhin dereceleri: Bâzı insanlar medhedilmeyi, övülmeyi, bu sûretle ün kazanmağı ister. Bunun için mümkün olan her şey'e başvurur. Gönülleri kendine bağlayıp kendini medhettirmek için hiç bir tehlikeden çekinmez; hattâ amelinde bile gösteriş yapar. İşte bunler helâktedir. Diğer bâzıları, övülmeyi sever fakat bunun için dînen mahzurlu olan işlere girmez. Mübâh olan yollardan kendisini sevdirmeğe çalışır. Bu da tam tehlikenin kenârındadır. Çünkü gönülleri çekici tavır ve davranışların duraklıyacağı bir hudûd yoktur. Övüleceğim diye yasaklara da girebilir. Bu, cidden helâk olanlara çok yakındır.

İnsanlardan bir kısmı övülmek peşinde ve sevdâsında değil, fakat övülünce kalben sevinir. Eğer mücâhede ile bu sevinci önlemeğe çalışmazsa, yukardakilerin safına katılmış olur. Şâyet medhin âfetlerini düşünerek mücâhede ederse yine tehlikededir. Çünkü bâzan nefsine hâkim olur, bâzan da olamaz.

Diğer bir kısmı da övülmek kendisine hiç te'sîr etmez, ne sevilir, ne de üzülür. Bunlar hayır üzerinedirler. Bu hâl üzere devâm ederlerse, muhlislerdendir. Diğer bâzıları da medhedilmekten hoşlanmaz. Fakat medhedene kızmaz! Bunun en üstün derecesi samimî olduğu hâlde kızmak ve kızdığını belli etmektir. Bunun aksine içinden sevindiği hâlde dışardan kızmak, riyâ ve nifaktır. Çünkü bu adam ihlâstan iflâs ettiği hâlde, kendisini hâlis ve doğru göstermeğe çalışmaktadır. Bunun zıddı olan zemde de hüküm böyledir. Birinci derecesi kızdığını belli etmek, en son derecesi de zemmedildiğine dâir sevindiğini belli etmektir. Yerilmeğe sevinmek, ancak kendi kendine kızan kimseler hakkında düşünülür. Kendi nefsine hâkim olamadığı bir çok kusurları olur. Bunları düzeltemez, âdetâ hasımca mücâdele eder, muvaffak olamaz. Bu def'a zem edilince, oh iyi oldu, der. Çünkü insan düşmânının yerilmesine sevinir. Bu adamın düşmânı da nefsidir. Onun için sevinir ve zemmedene teşekkür eder. Bu bir intikam gibi olur. Çünkü bu sûretle insanların nazarında küçük düşer, rezîl olur. İnsan ömrü boyunca yalnız bu ahlâkını düzeltmekte nefsiyle mücâhede etse, meşgale olarak kendisine yeter ve artardı. Hâlbuki saâdete ulaşması için yapacağı daha pek çok işleri vardır. Hepsi mücâhede ister.

İKİNCİ KISIM

14 üncü BEYÂN: İBÂDETLE MEVKÎ VE MANSIB TALEBİ

Bu da riyâdır. Burada; riyânın zemmi, hakîkati, riyânın ne ile yapıldığı, riyânın dereceleri, gizli riyâ, riyânın ameli mahveden ve etmeyen kısımları, riyânın ilâç ve tedâvi çâreleri, ibâdetleri âşikâr etmekteki müsâade, günahları gizlemekteki ruhsat, riyâ korkusu ile bâzı ibâdetlerin terki, yaptığı ibâdeti herkesin gördüğüne sevinmenin sıhhati ile, itâatten önce ve sonra âbidin takınacağı tavır anlatılacaktır ki hepsi on fasıldır.

15 inci BEYÂN: BİRİNCİ FASIL

RİYÂNIN ZEMMİ

Bilmiş ol ki; riyâ harâm ve mürâî de Allah katında sevimsiz kimsedir. Âyet ve hadîsler bunu vâzıhan ifâde etmektedir.

Âyetler:

فَوَيْلٌ لِّلْمُصَلِّينَ الَّذِينَ هُمْ عَنْ صَلَاتِهِمْ سَاهُونَ الَّذِينَ هُمْ يُرَاءُونَ

«Vay o namaz kılanların hâline ki, onlar kıldıkları namazdan gaafildirler. Onlar gösteriş yaparlar.» (107 - Mâûn: 4 - 6)

وَالَّذِينَ يَمْكُرُونَ السَّيِّئَاتِ لَهُمْ عَذَابٌ شَدِيدٌ وَمَكْرُ أُولَٰئِكَ هُوَ يَبُورُ

«Kötülük yapmakta düzen kuranlara, onlara, çetin azâb vardır. İşte bunların kurdukları düzenler boşa çıkar.» (35 - Fâtır: 10) Mücâhid bunların riyâkârlar olduğunu söylemiştir.

إِنَّمَا نُطْعِمُكُمْ لِوَجْهِ اللَّهِ لَا نُرِيدُ مِنكُمْ جَزَاءً وَلَا شُكُورًا

«Biz sizi ancak Allah rızâsı için doyuruyoruz, bir karşılık ve teşekkür beklemiyoruz.» (76 - Dehr: 9) Allahu Teâlâ'dan başka her şey'i irâde etmeği nefyetmekle onları medhetti. Riyâ ise tamâmen bunun zıddıdır.

فَمَن كَانَ يَرْجُو لِقَاءَ رَبِّهِ فَلْيَعْمَلْ عَمَلًا صَالِحًا وَلَا يُشْرِكْ بِعِبَادَةِ رَبِّهِ أَحَدًا

«Rabbine kavuşmayı uman kimse yararlı iş işlesin ve Rabbine kullukta hiç ortak koşmasın.» (18 - Kehf: 110) İbâdet ve amelleri karşılığında, insanlardan övülmek isteyenler hakkında nâzil olmuştur.

Bu Hususlaki Haberler

Adamın biri Resûl-i Ekrem'e :

— Kurtuluş nerededir? diye bir suâl tevcîh edince,

أَنْ لَا يَعْمَلَ الْعَبْدُ بِطَاعَةِ اللهِ يُرِيدُ بِهَا النَّاسَ ۞

«— Yaptığı amel ile insanlara gösteriş etmemektedir.» (641) buyurdu. «İHLÂS KİTÂBI»nda anlatılacağı gibi, Ebû Hureyre'nin (R.A.) rivâyetinden gelen hadîsde de: **«Şehîdler, malını infâk edenler ve âlimler mükâfat olarak Cennet isteyecekleri zaman, Allahu Teâlâ her birine : «Yalan söylediniz; biriniz desinler diye cömerdlik etti, diğeriniz desinler diye şecâat gösterdi; diğeriniz de falanca ne âlimdir desinler diye okudu» buyuracak, hiç biri mükâfat alamıyacaktır.»** Bunların mükâfat alamıyacağını ve gösterişlerinin amellerini mahvettiğini Resûl-i Ekrem haber vermiştir. (642)

İbn Ömer'in (R.A.) rivâyetinde Resûl-i Ekrem :

مَنْ رَاءَى رَائَى اللهُ بِهِ وَمَنْ سَمَّعَ سَمَّعَ اللهُ بِهِ ۞

«Riyâ edene Allahu Teâlâ riyânın cezâsını, süm'a edene de süm'asının cezâsını verir.» (643) buyurmuştur.

Resûl-i Ekrem uzun bir hadîsinde de: **«Allahu Teâlâ meleklerine; «Bu adam ameli ile beni murâd etmedi; bunu Siccîn'e koyun.» buyurur.»** (644) buyurmuştur.

Yine Resûl-i Ekrem :

(641) Fakîh Ebû'l-Leys Cebele'den rivâyet etmiştir.

(642) Müslim rivâyet etmiştir. **«İhlâs Kitâbı»**nda gelecektir.

(643) Buhârî ile Müslim Cündüb'den rivâyet etmiştir.

(644) İbn Mübârek **«Zühd»**ünde ve İbn Cevzî **«Mevzûât»**ında rivâyet etmişlerdir.

إِنَّ أَخْوَفَ مَا أَخَافُ عَلَيْكُمُ الشِّرْكُ الْأَصْغَرُ (قَالُوا وَمَا الشِّرْكُ الْأَصْغَرُ) قَالَ: اَلرِّيَاءُ، يَقُولُ اللهُ عَزَّ وَجَلَّ يَوْمَ الْقِيَامَةِ إِذَا جَازَى الْعِبَادَ بِأَعْمَالِهِمْ اذْهَبُوا إِلَى الَّذِينَ كُنْتُمْ تُرَاؤُنَ فِي الدُّنْيَا فَانْظُرُوا هَلْ تَجِدُونَ عِنْدَهُمُ الْجَزَاءَ ۞

«Sizin için en çok korktuğum, küçük şirktir.» buyurdu. «Küçük şirk nedir?» suâline cevâben de: **«Riyâdır. Allahu Teâlâ herkesi ameline göre mükâfatlandıracağı Kıyâmet günü: «Dünyâda kime gösteriş yapmış idiyseniz gidin bakın, onların yanında sizin için bir mükâfat var mı?» buyuracaktır.»** (645) buyurdu.

Yine Resûl-i Ekrem şöyle buyurmuştur :

اِسْتَعِيذُوا بِاللهِ مِنْ جُبِّ الْحُزْنِ قَالُوا وَمَا جُبُّ الْحُزْنِ قَالَ وَادٍ فِي جَهَنَّمَ أُعِدَّ لِلْقُرَّاءِ الْمُرَائِينَ

«Hüzün kuyusundan Allah'a sığının. Hüzün kuyusu Cehennem'de riyâkâr okuyucular için hazırlanmış bir vâdidir.» (646) Bir başka hadîsde de :

يَقُولُ اللهُ عَزَّ وَجَلَّ : مَنْ عَمِلَ لِي عَمَلًا أَشْرَكَ فِيهِ غَيْرِي فَهُوَ لَهُ كُلُّهُ وَأَنَا مِنْهُ بَرِيءٌ وَأَنَا أَغْنَى الْأَغْنِيَاءِ عَنِ الشِّرْكِ ۞

«Allahu Teâlâ buyurur: Benim için bir amel işleyip başkasını bu amele ortak eden kimsenin, bu ameli tamâmen kendisi içindir. Ben bu amelden berîyim. Ben ortaklıktan en müstağnî olanım.» (647)

İsâ aleyhisselâm: «Oruç tuttuğunuz gün, oruçlu olduğunuzu belli etmemek için, saçınızı ve sakalınızı yağlayın, dudaklarınızı yıkayın, sadaka verirken sağ elinizin verdiğinden sol elinizin de haberi olmasın. Namaz kılanınız kapuyu iyice kapasın, perdeyi çeksin. Allahu Teâlâ rızkı taksîm ettiği gibi, senâyı da taksîm eder.» buyurmuştur.

(645) Ahmed ve Beyhakî Mahmûd b. Lebîd'den rivâyet etmiştir. Ricâli sikadır.

(646) Tirmizî ve İbn Mâce Ebû Hureyre'den rivâyet etmişlerdir.

(647) Mâlik Ebû Hureyre'den rivâyet etmiştir, sahihtir.

Resûl-i Ekrem (S.A.V.) şöyle buyurmuştur :

لَا يَقْبَلُ اللّٰهُ عَمَلًا فِيهِ مِثْقَالُ ذَرَّةٍ مِنْ رِيَاءٍ

«Kendisinde zerre kadar riyâ bulunan ameli Allahu Teâlâ kabûl etmez.»

Hz. Ömer (R.A.) Muâz b. Cebel'i (R.A.) ağlar gördüğünde:

— Niçin ağlıyorsun? diye sordu. Muâz :

— Bu kabrin sâhibi Hz. Muhammed aleyhisselâm'ın şöyle dediğini duydum : إِنَّ أَدْنَى الرِّيَاءِ شِرْكٌ **«Riyânın en azı da şirktir.»** (648) işte bunun için ağlıyorum, dedi.

Yine Resûl-i Ekrem (S.A.V.) şöyle buyurmuştur :

أَخْوَفُ مَا أَخَافُ عَلَيْكُمُ الرِّيَاءُ وَالشَّهْوَةُ الْخَفِيَّةُ

«Sizin için en çok korktuğum riyâ ile gizli şehvettir.» (649) Gizli şehvet de riyâdır. Yine Resûl-i Ekrem şöyle buyurmuştur :

إِنَّ فِي ظِلِّ الْعَرْشِ يَوْمَ لَا ظِلَّ إِلَّا ظِلُّهُ رَجُلًا تَصَدَّقَ بِيَمِينِهِ فَكَادَ يُخْفِيهَا عَنْ شِمَالِهِ

«Arş'ın gölgesinden başka gölge bulunmayan Kıyâmet günü, Arş'ın gölgesinde gölgelenecek olanlardan biri de, sağ eli ile verdiğini sol elinden saklayacak kadar gizliliğe riâyet edendir.» (650) Bunun için gizli yapılan amelin, âşikâre yapılan amelden yetmiş derece fazîletli olduğu söylenmiştir.

Yine Resûl-i Ekrem :

(648) Taberânî rivâyet etmiştir.
(649) Yukarda geçmiştir.
(650) Buhârî ile Müslim, Ebû Hureyre'den rivâyet etmişlerdir.

إِنَّ الْمُرَائِيَ يُنَادَى عَلَيْهِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ يَا فَاجِرُ يَا غَادِرُ يَا مُرَائِي ظَلَّ عَمَلُكَ وَحَبِطَ أَجْرُكَ اذْهَبْ فَخُذْ أَجْرَكَ مِمَّنْ كُنْتَ تَعْمَلُ لَهُ

«Kıyâmet günü riyâkâr adama, «ey fâcir, ey gaddâr, nefsine gadreden, ey gösterişçi, amelin mahvoldu, mükâfatın kayboldu! Amelini kime gösteriş için yaptıysan, git ondan mükâfatını al!» denir.» (651) buyurmuştur.

Şeddâd b. Evs (R.A.) diyor ki; Resûl-i Ekrem'i ağlar gördüm, sebebini suâl ettiğimde Resûl-i Ekrem şöyle buyurdu :

إِنِّي تَخَوَّفْتُ عَلَى أُمَّتِي الشِّرْكَ أَمَا إِنَّهُمْ لَا يَعْبُدُونَ صَنَمًا وَلَا شَمْسًا وَلَا قَمَرًا وَلَا حَجَرًا وَلَكِنَّهُمْ يُرَاؤُنَ بِأَعْمَالِهِمْ

«Ümmetimin şirke düşmesinden korkuyorum. Gerçi onlar puta, ay'a, taşa tapmazlar. Ancak amelleri ile riyâkârlık yaparlar.» (652)

Yine Resûl-i Ekrem :

لَمَّا خَلَقَ اللّٰهُ الْأَرْضَ مَادَتْ بِأَهْلِهَا فَخَلَقَ الْجِبَالَ فَصَيَّرَهَا أَوْتَادًا لِلْأَرْضِ فَقَالَتِ الْمَلَائِكَةُ مَا خَلَقَ رَبُّنَا خَلْقًا هُوَ أَشَدُّ مِنَ الْجِبَالِ، فَخَلَقَ اللّٰهُ الْحَدِيدَ فَقَطَعَ الْجِبَالَ ثُمَّ خَلَقَ النَّارَ فَأَذَابَتِ الْحَدِيدَ ثُمَّ أَمَرَ اللّٰهُ الْمَاءَ بِإِطْفَاءِ النَّارِ وَأَمَرَ الرِّيحَ فَكَدَّرَتِ الْمَاءَ فَاخْتَلَفَتِ الْمَلَائِكَةُ فَقَالَتْ نَسْأَلُ اللّٰهَ تَعَالَى فَقَالُوا يَا رَبِّ مَا أَشَدَّ مَا خَلَقْتَ مِنْ خَلْقِكَ قَالَ اللّٰهُ تَعَالَى لَمْ أَخْلُقْ خَلْقًا هُوَ أَشَدَّ عَلَيَّ مِنْ قَلْبِ ابْنِ آدَمَ حِينَ يَتَصَدَّقُ بِصَدَقَةٍ بِيَمِينِهِ فَيُخْفِيهَا عَنْ شِمَالِهِ فَهَذَا أَشَدُّ خَلْقٍ خَلَقْتُهُ

(651) İbn Ebi'd-Dünyâ Cebele'den rivâyet etmiştir.
(652) İbn Mâce ve Hâkim rivâyet etmişlerdir.

«Allahu Teâlâ yeryüzünü yarattığı zaman, yeryüzü çalkandı durdu. Yeryüzünü teskîn için kazık vazîfesini gören dağları yarattı. Yeryüzü sükûn buldu. Bunu gören melekler, dağlardan kuvvetli bir yaratık yok, dediler. Allahu Teâlâ sonra demiri yarattı, dağları yardı, ateşi yarattı, demiri eritti.. Suyu yarattı ateşi söndürdü. Rüzgârı yarattı suyu çalkalattı. Böyle birbirinden kuvvetli şeyleri yaratınca hangisinin daha kuvvetli olduğunu tâyinde melekler ihtilâf ettiler. Allahu Teâlâ'ya soralım dediler. Allahu Teâlâ: «En kuvvetli yaratığım, sağ elinin verdiğini sol elinden gizleyen âdem oğlunun kalbidir. İşte en kuvvetli yaratığım budur» buyurdu.» (653) buyurmuştur.

Abdullah b. el-Mübârek bir adamdan rivâyet ediyor: Adam Muâz b. Cebel'e, Resûl-i Ekrem'den dinlediğin bir hadîsi bana anlat, dedi. Muâz b. Cebel de uzun müddet ağladıktan sonra sustu. Akabinde Resûl-i Ekrem'in şöyle buyurduğunu haber verdi. Resûl-i Ekrem Muâz'a hitâben :

«Yâ Muâz, ben sana bir şey anlatacağım, bunu muhâfaza edersen, sana faydası dokunur. Muhâfaza etmezsen, Allah katında bir hüccetin olmaktan çıkar. Ey Muâz, Allahu Teâlâ yer ve gökleri yaratmadan önce yedi melek yarattı, sonra gökleri hâlk etti. Her gök için bu meleklerden bir kapucu ayırdı. Onlar her birini azametle bürüdü. Muhâfız melekler, güneş gibi ziyâ saçtığı hâlde, kulun amelini göklere çıkarırlar. Birinci kat göklere çıktıkları zaman, ameli tezkiye ederler, büyültürler, fakat kapucu melek: «Bu ameli götürün de sâhibinin suratına çarpın! Zîra ben gıybet ile vazîfeli bir me'mûrum. Gıybet edenlerin amelini bundan ileri geçirmememi Rabbim bana emretmiştir» der. Bu böyle gider. Sonra melekler başka birinin amelini getirir, tezkiye edildikten sonra, ikinci kat göklere gider. Oradaki kapucu melek: «Götürün bu ameli sâhibinin suratına çarpın! Zîra o, amelinde gösteriş yapardı. Riyâ ile karışık amelleri buradan ileri geçirmememi Rabbim bana emretmiştir» der. Sonra başka birinin daha parlak bir amelini birinci ve ikinci kat göklerden geçirdikten sonra üçüncü kat göğün kapusundaki melek: «Bu ameli götürün sâhibinin suratına çarpın! Ben kibre müvekkel bir meleğim. Kibredenlerin amelini buradan ileri geçirmememi Rabbim bana emretti. Bu adam meclislerde kibreder.» der. Sonra daha parlak başka bir ameli dördüncü kat göklere çıkarırlar. Namaz, oruç, hac ve zekât gibi çeşitli ibâdetler, inciler gibi parlak bir vaziyette gelirler. Fakat buradaki kapucu melek: «Götürün bu amelleri sâhibinin suratına çarpın! Ben ucb'e müvekkel bir meleğim. Bu adam kendini beğenen ucub sâhibi bir kimsedir.» der. Yine Hafaza melekleri başka bir ameli beşinci kat göklere kadar geçirirler. Bu amel, süslenmiş bir gelin gibi kapudayken müvekkel melek: «Ben hased meleğiyim, bunun sâhibi hasûd bir insandır. Çekememezliğinden dolayı herkesin yaptığını yapar. Rabbim hasûdun amelini ileri geçirmememi bana emretti, götürün de bu ameli onun suratına çarpın!» der. Başka bir ameli altıncı kat göklere kadar yükseltirler. Oradaki kapucu melek: «Bu ameli götürün de sâhibinin suratına çarpın! Çünkü o, merhametsiz bir insandır. Felâkete uğrayan, darlığa düşen ve sıkıntılara mâruz kalan kimselere aslâ acımaz. Ben rahmet meleğiyim, merhamet etmeyenlerin amelini buradan ileri geçirmememi Rabbim bana emretmiştir.» der. Namaz, oruç, infâk, cihâd ve verâ' gibi amelleri gök gürültüsü gibi ses ve güneş gibi ziyâsı olduğu hâlde üç bin melek yedinci kat göğe kadar yükseltirler. Oradaki kapucu melek: «Götürün bu ameli, onun suratına çarpın, a'zâlarına vurun, kalbini bu ameller ile mühürleyin! Zîra ben Allah rızâsı için olmayan amelleri buradan ileri geçirmeğe me'mûrum. Bu adam ameli ile Allah rızâsından başka şeyler murâd etti. Fakîhler katında mevkî almak, âlimler nezdinde anılmak ve şehirlerde ün salmak maksadı ile amel etmiştir. Bu gibi amelleri geçirmeği Rabbim bana emretmiştir. Hangi bir amel hâlis olarak Allah rızâsı için yapılmazsa, riyâdır. Mürâînin amelini Allah kabûl etmez.» der. Sonra devâmla: «Başka bir kulun; namaz, oruç, zekât, hac, ömre, güzel ahlâk, tefekkür ve zikir gibi amellerini göklere yükseltirler. Her kapudan geçer, göklerin melekleri onu teşyî eder, uğurlarlar, perdelerin hepsini aşar ve Allahu Teâlâ'nın huzûruna yükselirler, yalnız Allah rızâsı için hâlis amel olduğuna şehâdet ederler. Allahu Teâlâ: «Siz, kulumun amelinin koruyucususunuz, ben ise murâkıbım. O, bu amel ile beni murâd etmedi, başkasına gösteriş yaptı. Benim lânetim onun üzerine olsun!» buyurur. Meleklerin hepsi bu tel'îne iştirâk eder, katılırlar. Yer ve gökler onu tel'în ederler.» (Muâz diyor ki; Resûl-i Ekrem'e :

— Sen Allah'ın Resûlü, ben Muaz'ım, dedim.) Resûl-i Ekrem: «Amelinde noksanlık varsa da bana uy, ey Muâz, hâmil-i Kuran kardeşlerin hakkında dilini koru, günahlarını kendin yüklen başkasına yükleme, başkalarını yermekle kendini tezkiye etme, kendini başkalarından üstün tutma, dünyâ işleri ile Âhiret işini karıştırma, bulunduğun meclisde kibirlenme ki, kötü ahlâkından herkes emîn olsun, yanında biri varken, başkası ile gizli konuşma, insanlara karşı böbürlenme ki, dünyânın hayrını kaybetmeyesin, insanları birbirinden ayırma ki, Cehennem'in köpekleri seni parçalamasın. Nitekim Allahu Teâlâ : وَالنَّاشِطَاتِ نَشْطًا

«Canları kolaylıkla alanlara and olsun.» (79 - Nâzi'ât: 2) buyurmuş-

(653) Tirmizi Enes'den farklı ifâdelerle rivâyet etmiştir.

tur. Yâ Muâz, bu «Nâşitât» ın kimler olduklarını bilir misin? Bunlar Cehennem'de bir takım köpeklerdir, kemik ve et parçalarlar. Yâ Muâz, bu anlattıklarım, Allahu Teâlâ'nın müyesser kıldığı kimseler için kolaydır.» (654) buyurdu. Bu hadîsi rivâyet eden zât diyor ki: Bu hadîsden korktuğu için, Muâz'dan daha çok Kur'an okuyanı görmedim, dedi.

Bu Husûstaki Eserler:

Rivâyete göre Hz. Ömer, boynunu bükmüş bir adamı görünce: «Ey eğik başlı başını kaldır; huşû, boyun bükmekte değil, kalbdedir.» dedi.

Ebû Umâme el-Bahilî mescidde bir adamın ağladığını görünce: «Ey adam, sen sensin, burada ağlamana ne lüzûm var, evinde ağlasan daha iyi olmaz mı?» dedi.

Mürâînin üç nişânı vardır: Yalnız kaldı mı amelinde tenbelleşir, halk içindeyken heveslenir, övüldüğü zaman amelini çoğaltır, yerildiği zaman da amelini azaltır.

Adamın biri Ubâde b. es-Sâmit'e: «Ben harbederken Allah rızâsını murâd ettiğim gibi, başkalarının beni övmesini de isterim.» dedi. Ubâde: «Sana bundan kâr yok.» dedi. Adam bu suâli üç def'a tekrâr etti, her üçünde de aynı cevâbı aldı ve: «Allahu Teâlâ: «Ben ortaklıktan en çok müstağnî olanım.» meâlindeki hadîsi okudu.

Adamın biri Saîd İbn Müseyyeb'e:

Bizden biri bir ameli Allah rızâsı için yaparken insanlar tarafından övülmeyi de arzû eder, deyince, Saîd:

— Allah'ın gadabına uğramağı sever misin? dedi. Adam:

— Hayır, istemem, deyince, Saîd:

— O hâlde amelini Allah rızâsı için yap, dedi.

Dahhâk diyor ki: Sakın, hem Allah rızâsı, hem de senin için yapıyorum, demeyin. Bu, Allah rızâsı, bu da mahremlerim için demeyin, **Allah'ın ortağı yoktur.**

Hz. Ömer bir gün bir adamı turası ile dövmüştü. Sonra kendisinden kısas almasını söyledi. Adam: «Hayır, Allah için ve senin için bundan vaz geçtim.» der demez, Hz. Ömer: «Bundan bir şey anlamadım! Yâ Allah için vaz geçeceksin, veyâ benim için.» dedi. Adam: «Allah için vaz geçtim.» deyince, Hz. Ömer: «İşte şimdi güzel yaptın.» dedi.

Hasan-ı Basrî diyor ki: Öyle adamlara yetiştim ki, şöhret korkusu ile kendisinin ve etrâfındakilerin istifâde edecekleri hikmetli sözlerden vaz geçerlerdi. Yolda giderken kirlenen yerini şöhret korkusu ile temizlemezdi. Mürâi kıyâmet günü dört isimle çağrılır: Mürâî, ğâdir, hâsir ve fâcir. Bu isimlerle çağırılarak: «Kim için amel ettinse, git mükâfatını ondan al, bizim nezdimizde senin bir mükâfatın yoktur!» denir.

(654) Abdullah b. Mübârek'den rivâyet edilmiştir.

Fudayl diyor ki: Selef yaptıkları ameller ile riyâ ederlerdi. Şimdiki insanlar yapmadıklarını yapmış gibi göstererek riyâ ediyorlar. İkrime: «Allahu Teâlâ kulun ameline vermediği mükâfâtı, niyyetine verir; zîra niyyette riyâ olmaz.» demiştir.

Hasan-ı Basrî: «Allah'ın kaderine galebe çalmak isteyen kötü bir insandır. Çünkü o, insanların, kendisi için «iyi adamdır» demesini ister, nasıl desinler, Allahu Teâlâ onu alçaklar sınıfına idhâl etmiştir. Ergeç mü'minler onu tanıyacaktır. Katâde anlatıyor: «Okuyucular üç kısımdır. Bir kısmı Allah için, bir kısmı dünyâlık için, bir kısmı da hükümdârlar için okurlar. Muhammed b. Vasî ise, Allah için okuyanlardandır.» Fudayl da: «Riyâkârı görmek isteyen bana baksın.» demiştir.

Muhammed b. el-Mübârek: «Maksadını gecede açıkla, zîra o, gündüzden daha kıymetlidir. Çünkü gündüz, maksadını halka açıklar; gece ise Hâlika arzedersin.» demiştir.

Ebû Süleymân Dârânî: «Amelde takvâ, amelden daha zordur.» dedi.

İbrâhim b. Edhem: «Meşhûr olmayı isteyeni, Allahu Teâlâ tasdik etmez.» demiştir.

16 ncı BEYÂN: İKİNCİ FASIL

RİYÂNIN HAKİKATİ, KENDİSİ İLE RİYÂ YAPILAN ŞEY

Bilmiş ol ki; riyâ rü'yetten [görmekten], sum'a sima'dan [işitmekten] müştaktır. **Riyâ** demek, iyi görünmekle insanların kalbinde yer almak istemektir. **Câh** da insanların kalbinde yer almağı istemektir. Fakat bu, ibâdetle olduğu gibi, başka işlerle de olabilir. Ancak riyâ, yalnız ibâdetle insanların gönlünde yer almağı istemektir. **Riyânın târifi:** Allaha yaptığı ibâdet ile kulları kasdetmektir. Mürâî, ibâdet eden, kendisi için riyâ yapılan da, gönüllerinde yer almak için yaptığı ibâdetleri göstermek istediği kimselerdir. Kendisi ile riyâ yapılan şey de, mürâînin izhâr etmek istediği hasletlerdir. Riyâ da, bunları göstermeği kasdetmektir. Kendisi ile riyâ ve gösteriş yapılabilen şeyler pek çoktur. Bunlar beş kısımda hulâsa edilebilir. Bu beş şey, kulun, insanlara karşı süslenebileceği şeylerdir. Bunlar; beden, elbise, söz, iş ve amel, etbâ ve dîğer hâricî eşyâlardır. Dünyâ adamları da, bu beş sebeb ile riyâ ederler. Şu kadar var ki, ibâdet sayılmayan işlerle yapılan riyâ, ibâdetle yapılan riyâdan ehvendir.

Birinci kısım: Dinde beden ile riyâdır. Bu da yüzünde yorgunluk, bitkinlik ve sararıp solma gibi hâller göstermekle; fazla mücâhede ettiğini, dinî hususta son derece telâşeli, Âhiret husûsunda fazla korkulu olduğunu, az yiyip az uyuduğunu, bütün bu sebeblerle benzinin sararıp solduğunu göstermek ister. Saç ve sakalının karışıklığı ile de, riyâkârlık yapar. Gûyâ Âhiret işleri ile o kadar meşguldür ki, bu meşgaleden fırsat bulup saç ve sakalını dahî düzeltemiyor! Görülen bu sebeblerden, insanlar bunları anlar. Bunun için, o da kendisini böyle göstermek ister ki, insanlar arasında böyle bilinsin. Sesini alçaltmak, gözünü yummak, dudaklarını soldurmak bunlara yakındır. Zirâ bununla devâmlı oruç tuttuğunu göstermek ister. Dudaklarının kuruması orucun nişânı, sesini alçaltması dinî bir vakar veyâ açlık sebebiyle kuvvetten düşmenin alâmeti olur. Bunun için İsâ aleyhisselâm: «Oruçlu olduğunuz zaman, saç ve sakalınızı yağlayın, dudaklarınızı silin; oruçlu olduğunuzu belli etmeyin.» demiştir. Ebû Hureyre'den de aynı şey rivâyet edilmiştir. Bütün bu tedbîrler, şeytanın riyâ karıştırmakla ameli ifsâd etme korkusundandır. Bunun için İbn Mes'ûd da: «Oruçlu olduğunuz zaman sabahleyin saç ve sakalınızı yağlayın.» demiştir. Bu anlattıklarımız dindarların beden ile yaptıkları riyâdır. Dünyâ ehli ise; semizlik, parlak renk, endâm güzelliği, güzel yüz, temiz beden, sağlam a'zâ ve tenâsüb-i beden ile riyâ ve gösteriş ederler.

İkinci kısım: Kılık, kıyâfet ve kisve ile riyâdır. Hey'etteki riyâ saçını kirli tutmak, bıyıklarını tıraş etmek, yürürken boynunu bükmek, ağır ağır yürümek, secde tozlarını alnında bırakmak, kayış ve yün elbise giymek, paçalarını kısaltmak, kollarını kısaltmak, temizliğe dikkat etmemek, söküklere aldırış etmemek gibi hâllerdir. Sünnete uyduğunu ve sâlihlerden olduğunu göstermeğe çalışmaktır. Yamalı elbise giymek namaz için seccâde taşımak, yeşil elbise giymek de bunlardandır. Kendisi hakîkî sofuluktan uzak olduğu hâlde, bütün bu tavır, giyim ve davranışları ile, kendini sofulardan göstermeğe çalışmaktır. Fesinin üzerine başörtüsü almak, başörtüsünü gözlerinin üzerine örtmek; bütün bunları, çok yorgun olduğunu göstermek, nazarları üzerine çekmek için yapar. Ayrıca, câhil olduğu hâlde kendisini âlim göstermek için, ulemâ kıyâfetine bürünerek, ferâce kaftan giymek ve sarık sarmak gibi şeylerdir. Kıyâfetle riyâkârlıkta bulunanlar bir kaç tabakadır.

Bâzıları, iyiler katında mevkî alabilmek için kaba, kısa, yırtık ve kirli elbise giyer. Maksadı, dünyâlıkla alâkasını kestiğini göstermek. Şâyet selefin giydiği orta değerde temiz bir elbise kendisine giydirilmek istense, bu, ağırına gider. Korkar ki böyle yaparsa, zühdünden vaz geçti, artık dünyâya döndü, derler de mevkiden düşer. Diğer bâzıları hem sâlihler, hem vezir ve hükümdarlar, hem de zenginler nezdinde hüsn-i

kabûl görmek isterler. Hâlbuki kıymetli elbise giyseler fakirlerin; âdi elbise giyseler büyüklerin ve zenginlerin gözlerinden düşerler. Bunun için yün kumaş, yumuşak elbise boyalı ve yamalı kaftan giyerler. Giydiği kumaşlar, kıymet bakımından zenginlerin giydiği, şekil bakımından ise sofuların giydiği şekildedir. Bu sûretle her iki fırkanın teveccühüne mazhar olmak isterler. Bunlar da öbürlerinin aksine, kalın kumaş giymeğe mecbûr edilseler ödleri kopar. Çünkü büyüklerin gözünden düşmekten korkarlar. Eğer ince ve beyaz elbise giymeğe zorlansalar, bunu da kabûl etmezler. Çünkü sâlihlerin gözünden düşerler. Bunların herbiri, kendi hususî kıyâfetleri ile kendilerini tanıtmak ister, diğerlerinin kıyâfetine girmeği kabûl etmezler. Bütün korkuları, gözden düşmektir.

Bunlar, dînî cihetten riyâkârlık edenlerdir. Dünyâlıkta riyâ ve gösteriş yapanlarsa, onlar da temiz elbise giymek ve iyi vâsıtaya ehemmiyet verir. Elbise, ev ve ev eşyâsı ile süslenmeğe çalışırlar. Evlerinde âdi elbiseler içinde dururlar. Fakat halk huzûruna böyle çıkmaktan hoşlanmaz, son derece süslenmeğe gayret ederler.

Üçüncüsü: Söz ile riyâdır. Din erbâbının riyâsı, selef-i sâlihînin hâllerine ehemmiyet verdiklerini ve malûmât sâhibi olduklarını göstermek için, hikmetli sözler söyler, nutuklar çeker, vaazlar verirler. Zikre devâm ettiğini göstermek için halk huzûrunda dil ve dudaklarını oynatır dururlar. Emr-i mârûf ve nehy-i münker ederler. Kötülüklere kızar, isyâna teessüflerini gösterirler. Seslerine âhenk verirler. Korku ve üzüntüye delâlet etsin diye, Kur'ân'ın bunlarla alâkalı âyetlerini okurken, seslerini alçaltırlar. Büyük hadîs âlimi olduklarını, büyük kimselerle buluştuklarını iddiâ ederler. Birbirlerini tenkîd eder dururlar. Fazîletlerini göstermek için, hadîsin sahîh ve gayr-ı sahîhi üzerinde dururlar. Hasmı ilzâm için, dinî mübâhaselere girerler. Maksadları kendilerini etrâfa âlim göstermektir ki, söz ile yapılan riyânın nevileri sayılamıyacak kadar çoktur.

Dünyâ ehlinin dil ile riyâsına gelince; bunlar da şiir ve darb-ı meselleri ezberlemek, fesâhatle konuşmak, edebî üslûb ve ifâdeler tâkîb etmek, gönülleri çekmek için insanlara sevgi ve saygılar sunmak gibi şifâhî [sözlü] hareketlerdir.

Dördüncüsü: Amel ile riyâdır. Namazın rükünlerini uzatmak, boynunu bükmek, sağa sola bakmamak, huşû içinde bütün âzâlarını her rükünde yerli yerinde bulundurmak gibi. Oruç, Cihâd, Hac, Sadaka, yemek yedirme, yürümek ve vakar ile konuşmakta da hüküm böyledir. Hattâ riyâkâr insan, bir iş için yolda sür'atle giderken, din adamlarından birini gördüğü zaman, kendisini tenkîd etmesin diye hemen başını eğer, ağır ağır yürümeğe başlar. Adamı savuşturunca hemen eski hâline döner. Tekrâr karşılaşırsa, tekrar kendisine çeki-düzen verir. Bütün bun-

ları yaparken Allah'ı hatırlayıp Allah için huşû etmez, gösteriş için huşû eder. Hattâ bâzıları bunu bildikleri için dâimâ vakar içinde yürür, bu sûretle riyâdan kurtulduklarını sanırlar. Hâlbuki bu adam, bu hareketini Allah için değil, insanlar için yaptığından dolayı yine riyâkârdır. Çünkü bu riyâ ve gösteriş, içinde mevcuttur.

Dünyâcılar ise, sallana sallana ve ellerini sallaya sallaya, kısa adımlarla, sağa sola yalpa vurarak yürürler ki, maksadları kendilerini halkın nazarında büyük göstermektir.

Beşincisi de, arkadaş ve ziyâretçilerinin çokluğu ile riyâkârlık ve gösteriş yapmaktır. «Falan hoca, falanı ziyâret etti» desinler diye âlimlerin, kendisinden yümn ü bereket umuyorlar desinler diye âbidlerin, yine dinde mevkii yüksektir desinler diye hükümdarlar ve vâlilerin kendisini ziyâret etmelerini ister. Ayrıca bir çok şeyhlerle buluşup görüştü desinler diye, bir çok şeyhlerden bahseder. Hattâ başkalarına «Ben diyâr diyâr dolaştım, şu kadar zatlarla görüştüm, şu kadar zatlara hizmet ettim. Onlardan faydalandım» diyerek onlara üstünlük taslar.

İşte riyâkârlar, bütün bunlarla riyâ ederler. Hepsi de bu riyâkârlıkla insanların kalblerinde yer almak isterler.

Bâzıları da riyâkârlıklarında her hangi bir servet peşinde olmaksızın, yalnız insanların kendilerine hüsn-i zan edip, onların kendisini iyi tanımaları ile iktifâ ederler. Nice râhibler var ki, yıllarca bir Manastır'a kapanır kalırlar. Nice âbidler var ki, dağın tepesinde inzivâya çekilir, uzun müddet orada kalırlar. Bunların, bu çileleri iltizâmı, insanların gönüllerini kazanmak içindir. Şâyet oralarda halk tarafından her hangi bir kusûr ile suçlandıklarını bilseler, huzûrları kaçar, «Biz bir şey yapmadık, Allah bizi biliyor» demekle kalmazlar, canları sıkılır, bu sû'-i zan'dan kurtulmak için çeşitli hîle yollarına saparlar. Hâlbuki bunların, insanların servetlerinde de gözleri yoktur. Çünkü bunlar, insanlardan uzakta yaşamaktadırlar. Bunların sevdikleri tek şey, insanların kalbinde itibar bulmak, bu sûretle gönüllerde yer almaktır. Bunun çok zevkli bir şey olduğunu, sebebleri ile birlikte yukarda îzâh etmiştik. Çünkü her ne kadar ona câhillerin yalnız aldanacağı ve çabuk geçici ise de gönüllerde yer almak bir nevi kudret ve şu anda bir kemâldir. Ne yazık ki, insanların ekserisi câhil olduğu için, onun sür'atle zâil ve geçici olduğuna bakmadan ona aldanırlar.

Riyâkârlardan bir kısmı da, yalnız insanların kalbinde mevkî sâhibi olmakla kalmaz, dillerde övülmeyi de isterler.

Bâzıları da, ziyâretçileri çoğaltmak için, her tarafa ün salmağı ister. Diğer bir kısmı da, sözünü dinletebilmek, bir çok işleri kendi vâsıtasıyle yaptırabilmek için, hükümdarların gözüne girmek ister ki, bu sâyede herkesin yanında mevkî sâhibi olabilsin.

Bunlardan bâzıları riyâkârlıkları ile servet edinmek ister. Bu servetin vakıf, yetim malı ve diğer harâm ve gayr-ı meşrû yollardan olmasına aldırış etmezler. İşte bunlar, yukarda anlattığımız yollarla riyâkârlık edenlerin en kötüleridir. İşte riyânın hakîkati, ne gibi şeylerle riyâ yapılabileceği bunlardan ibârettir. Şâyet riyâ haram, mübâh veyâ mekrûh mudur yâhut bunda bir tafsîlât var mıdır, varsa nedir? diye sorarsan:

Derim ki: Bunun da tafsîlâtı vardır. Zîra riyâ, mevkî arzûsudur. Mevki talebi, yâ ibâdet veyâ başka bir şeyle yapılır. Şâyet ibâdetten başka bir yoldan mâl talebi için yapılıyorsa, bu bakımdan insanların kalbine girmek için yaptığı riyâ harâm değil, fakat bunun ciddî olan başka yollardan da te'mîni mümkündür. Bunun için aldatıcı ve tehlikeli yollara baş vurmağa lüzum yoktur. Mevkî arzûsu ile insanların gönüllerine girmek için yapılan riyâda da hüküm aynıdır. Muhtâç olduğu serveti te'mîn için çalışmak makbûl olduğu gibi, kendisini tehlikelerden koruyacak şekilde mevkî talebi de makbûldür. Nitekim Yûsuf aleyhisselâm: «Ben bilici ve koruyucuyum.» demiştir. Servetin öldürücü zehiri ve şifa verici panzehiri olduğu gibi, mevkîde de vaziyet aynıdır. Servetin çoğu insanı azdırıp Allah'ı unutturduğu gibi, üstün mevkî de aynıdır, hattâ daha tehlikelidir. Bununla berâber çok servete mâlik olmağa haram demediğimiz gibi, üstün mevkie sâhib olmağa da haram demeyiz. Ancak biz, bunlara, sâhiblerini azdırıp câiz olmayan şeylere baş vurdukları zaman harâm deriz. Evet, bütün gayretini geniş mevkî sâhibi olmağa hasr etmek, bütün emeğini bol servet edinmeğe sarfetmek gibi kötülüğün başlangıcıdır. Aynı zamanda mâl ve mevkî âşıkı, kalbini, dilini ve diğer âzâsını isyandan koruyamaz.

Harîs olmadığın ve kaybolmasından üzülmediğin büyük mevkie sâhib olmanın sana bir zararı yoktur. Zîra Peygamber Efendimizin ve Hulefâ-i Râşidîn'in mevkîlerinden daha üstün mevkî olmaz. Bunlardan sonra hakîkî din âlimleri de böyledir. Fakat bütün himmetini mevkî yoluna harcamak, dinde noksanlıktır. Bununla berâber, haramdır, denemez.

Buna göre deriz ki: Halk arasına çıkarken güzel elbise giymek bir riyâdır fakat haram değildir. Çünkü ibâdetle yapılan bir riyâ değildir. İnsanların bütün süslenmelerini buna benzetebilirsin. Bu hususta delîlimiz, Hz. Âişe'nin şu rivâyetidir: Bir gün Resûl-i Ekrem Ashâbının bulunduğu meclise gideceği için, ayna vazîfesi gören su kabına bakarak sarığını, saç ve sakalını düzeltti. Bunu gören Hz. Âişe:

— Ya Resûlallah, sende mi süsleniyorsun? deyince, Resûl-i Ekrem:

نَعَمْ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ مِنَ الْعَبْدِ أَنْ يَتَزَيَّنَ لِإِخْوَانِهِ إِذَا خَرَجَ إِلَيْهِمْ

«— Evet, Allahu Teâlâ, dostlarının arasına çıkacak olan kimsenin, onlara karşı süslenmesini sever.» (655) buyurdu. Evet, bu, Resûl-i Ekrem için bir ibâdetti. Zîra o, halkı dâvete me'mûrdur. Onları kendine uymağa tergîp ve gönüllerini çekmek için böyle davranması gerekirdi. Eğer gözlerinden düşse, ona uymazlardı. Bunun için onlara karşı temiz olması lâzımdı. Çünkü avam, görünüşe bakar, bâtından anlamaz. İşte Resûl-i Ekrem'in maksadı bu idi. Fakat halk huzûruna çıkarken, onlara karşı süslü görünmek ve saygı kazanmak için süslenirse bu, mübâh olan bir iştir. Zîra zemden kurtulmak ve rahat ünsiyet sağlamak için tedbîr almak, insanın hakkıdır. Ağırlanacakları ve hoşlanmayacakları kılık ve kıyâfetle bu netîce te'mîn edilemez.

Demek ki, ibâdet dışında yapılan riyâların mübâh ve mezmûm olan kısımları vardır. Bu da riyâdaki niyyete bağlıdır. Bunun için deriz ki: Bir kimse, ibâdet ve sadakayı niyyet etmeden yalnız, bu adam cömerttir, desinler diye servetini zenginlere dağıtsa, bu da harâm olmayan bir riyâdır. Benzerleri de böyledir. Fakat Sadaka, Namaz, Oruç, Gazâ ve Hac gibi ibâdetlerde mürâînin iki hâli vardır.

Birincisi, bir sevab beklemeden yalnız riyâ maksadı ile yapılan ibâdettir. Bu ise ameli ibtâl eder. Çünkü ameller niyyet ile kıymet kazanır, bu ise ibâdet niyyeti ile yapılmamıştır. Hattâ yalnız ibâdetini ibtâl etmekle kalmaz. Çünkü ibâdetin ibtâli, hiç yapılmamış gibi demektir. Hâlbuki bu adam âyet ve hadîslerin de delâletiyle aynı zamanda günahkâr olmuştur. Bunun da iki sebebi vardır:

Birincisi: İbâdetle iyiliktir ki, ibâdetini karıştırdı ve ona hîle kattı. Çünkü o, kendini dindar ve ihlâs ile ibâdet edenlerden gösterdi. Hâlbuki öyle değildir. Hattâ bu karışıklık dünyâ husûsunda olsa bile yine haramdır. Meselâ. bir cemâatın borcunu ödemeyi üzerine alsa, bunu yaparken kendisinin cömertliğini göstermek isterse, günahkârdır. Çünkü hileli yoldan insanların gönüllerini avlamağa çalışmıştır.

İkincisi: Allahu Teâlâ ile alâkalıdır. Çünkü Allah'a ibâdetle, Allah'ın kullarını kandırmağı hedef tutunca, Allah ile alay etmiş gibi olur. Nitekim K a t â d e: «Kul riyâ ettiği zaman, Allahu Teâlâ meleklerine: «Bakın şu adam benimle nasıl alay ediyor?» buyurur.» demiştir. Bu, tıpkı şunun gibidir: Bir adam uzun müddet hükümdârın huzûrunda bulunur ve hükümdâra hizmet eder. Fakat maksadı hükümdâra hizmet değil, onun câriyelerinden birine göz dikmiş, onun için hükümdârın yanında bulunuyor ki, bu adam âdeta hükümdâr ile alay ediyor, demektir. İşte riyâ ile amel de bunun gibi Allah ile istihzâdır. Allah'a itâatle, Allah'ın kullarını kasdetmekten daha büyük alay olabilir mi? Bu ise tehlikeli olan büyük günahlardandır. Bunun için Resûl-i Ekrem riyâya **«Şirk-i asgar»** demiştir.

(655) İbn Adiy **«Kâmil»**de rivâyet etmiştir. Hadîs, yukarda geçti.

Evet, riyânın derecelerini açıklarken anlatacağımız gibi, riyânın bâzısı bâzısından daha ağırdır. Zâten kendisiyle riyâ edilen şey îtibariyle riyâ, az veyâ çok günahtan hâli değildir. Riyâda başka bir mahzûr olmasa bile, namaz kılarken, Allah'tan başkasına gösteriş için secde etmek günâhı yeterdi. Yemîn ederim ki, eğer secde ederken Allah'tan başkasına tâzîmi kasdetse, âşikâre küfre giderdi. Ne var ki riyâ gizli şirktir. Çünkü riyâkâr, içinden insanlara tâzîmi kasdediyor. Allah'a secde ederken O'na tâzîmi bırakıp halka ta'zîm edince şirke yakın olmuş olur. Çünkü bu adam görünüşde Allah'a ta'zîm ederken kalbinde insanlara saygı gösteriyor. Bu bakımdan da riyâ gizli şirk oluyor. Bu ise cehâletin son haddidir. Buna ancak şeytânın aldattığı kimseler baş vurur. Şeytan ona yemek, içmek, yaşamak vesâirede insanların sana sağlayacağı fayda, Allahu Teâlânın sana sağlayacağı faydadan daha çoktur, diye vesvese verir. O da Allah'ı bırakır, insanlara teveccüh eder, bu sûretle insanların nazarında mevkî sâhibi olmak ister. Onun bu tavr u hareketine karşı Allahu Teâlâ onu insanlarla başbaşa bırakıp dünyâ ve âhiret işlerini insanlara havâle etse, en küçük mukaabelede bulunmuş olurdu. Hâlbuki insanlar değil ona, kendilerine bile bir fayda sağlayamazlar. Dünyâda hâl böyle. Âhirette ise, hiç bir baba evlâdından, hiç bir evlâd babasından bir şey kaldıramaz. Hattâ peygamberler bile «Nefsî nefsî» deyip yerlere kapanırlar. Daha aklı başında olan insan nasıl olur da âhiret sevâbını, Allah'a yakınlığı; yalancı olan dünyâda ellerinden bir şey gelmeyen insanlara dönmekle değişebilir? Riyâkârın bu şekil ameli ile, Allah'ın gadabında olduğunda şübhe etmek bile doğru değildir. Bu anlattığımız, yaptığı ibâdetlerde kat'iyyen sevab beklemediği zamandır. Şâyet hem sevab ümîd eder, hem de insanların gözüne girmek maksadıyle ibâdet ederse, bu da ihlâsın zıddı olan bir şirktir. İhlâs bâbında bunun hükmünü anlattık. Bu kimsenin mükâfat alamıyacağı hakkında S a î d İ b n ü ' l - M ü s e y y e b ve Ubâde b. Sâmit'ten naklettiğimiz rivâyetler kâfidir.

17 nci BEYÂN: ÜÇÜNCÜ FASIL

RİYÂNIN DERECELERİ

Bilmiş ol ki; riyânın bâzısı bâzısından daha şiddetlidir. Riyânın ihtilâfı, erkânının ihtilâfı ve derecelerinin farklı olması bakımındandır. Bunlar, kendisiyle riyâ yapılan iş, ne maksadla riyâ yapıldığı ve riyâyı kasdetmektir.

BİRİNCİ RÜKÜN

Birinci rükün riyâyı kasretmektir. Bu da yapılan ibâdet; ya hiç bir mükâfat beklemeden yalnız gösteriş için yapılır, yâhut hem gösteriş, hem de sevab maksadıyla yapılır. Hem gösteriş, hem de sevab maksadıyla yapılan riyâda, sevâbı irâde tarafı, daha kuvvetli, daha gaalib veyâ daha zayıf veyâ müsâvî olur ki, dereceler dörde yükselmiş olur.

Birinci Derece: - Ki en ağırıdır. - Riyâ ile yaptığı ibâdette hiç sevab niyyeti olmaz. İnsanların yanında hattâ bâzan abdestsiz de namaz kılıp yalnızlıkta hiç kılmayan gibi. İşte bunun kılmış olduğu namaz, yalnız insanlara gösteriş içindir. Bu adam, Allah katında sevilmeyen bir insandır. İnsanlara gösteriş ve insanlardan korktuğu için sadaka veren de böyledir. Çünkü bu adam yalnız kalsa, bir kuruş vermeyecektir. Riyânın en ağır derecesi budur.

İkinci Derece: Yaptığı ibâdette gösterişin yanında bir de Allah rızâsı niyyeti var, fakat bu niyyeti zayıf, yalnızlıkta bunu yapmayacaktı. Hattâ sevab niyyet etmese bile, riyâ ile yine bu ibâdeti yapacaktı. Bu da birinciye yakındır. Bunda da günahtan kurtulamaz.

Üçüncü Derece: Sevâb ve gösteriş tarafları müsâvî olmaktır. Şâyet riyânın yanında bir de sevâb veyâ sevâbın yanında bir de riyâ niyyeti olmasa, bu ameli yapmayacaktı. Ancak ikisinin müsâvî olarak bulunmasıyle bu ameli yapmıştır. Bunun ıslâh ettiği ifsâd ettiğini belki karşılar da başbaşa kurtarır. Ne lehine, ne de aleyhine olur. Yâhut da sevâbı kadar günâhı da olur. **«İhlâs Kitâbı»**nda anlattığımız gibi, görünüşe göre bu adam da kurtulamaz.

Dördüncü Derece: İbâdetini, insanların duymuş olmasından dolayı, hevesini arttırarak takviye etmesidir. Şâyet kimse duymasa da, ibâdetini yine yapacaktı. Sırf riyâ için yapmış olmıyacaktı. Hakîkatini Allah'a havâle etmekle berâber, bize göre, sevâbının kökünden yok olmayacağı fakat azalmış olacağıdır. Veyâhut riyâsı nisbetinde azâb, ihlâsı nisbetinde sevâb göreceğidir. Resûl-i Ekrem'in: «Allahu Teâlâ'nın, ben ortaklıktan en çok müstağnî olanım.» buyurduğu sözü, iki tarafa müsâvî veyâ riyâ tarafı gaalib olduğu hâllerdir.

İKİNCİ RÜKÜN

İkinci rüknü, kendisiyle riyâ yapılan şeydir. Bu da tâat ve ibâdettir. Riyâ bununla yapılır ki, bu riyâ, yâ ibâdetin aslında veyâ vasfında olmak üzere ikiye ayrılır.

BİRİNCİ KISIM

Birinci kısım en ağırıdır, ibâdetin aslında riyânın bulunmasıdır. Bu da üç derecede mütâlea edilir:

Birinci derece: İmânın aslında riyâdır ki, riyâların en ağırıdır. Bunun sâhibi ebedî Cehennem'dedir. Bu, ol kimsedir ki, diliyle kelime-i şehâdeti söylerken kalbi ile onu yalanlar. Fakat sûreta müslümân görünür. Kur'ân-ı Azîm'in bir çok yerlerinde Allahu Teâlâ bunları şöyle anlatır:

إِذَا جَاءَكَ الْمُنَافِقُونَ قَالُوا نَشْهَدُ إِنَّكَ لَرَسُولُ اللَّهِ وَاللَّهُ يَعْلَمُ
إِنَّكَ لَرَسُولُهُ وَاللَّهُ يَشْهَدُ إِنَّ الْمُنَافِقِينَ لَكَاذِبُونَ ۝

«Yâ Muhammed! İki yüzlüler sana gelince: «Senin şübhesiz Allah'ın peygamberi olduğuna şehâdet ederiz.» derler. Allah, senin kendisinin peygamberi olduğunu, bununla berâber Allah, iki yüzlülerin yalancı olduklarını da bilir.» (63 - Münâfıkûn: 1)

Dillerinde söylediklerinin kalblerinde olana delâlet ettiğine yalancıdırlar.

وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يُعْجِبُكَ قَوْلُهُ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَيُشْهِدُ اللَّهَ عَلَىٰ مَا فِي قَلْبِهِ
وَهُوَ أَلَدُّ الْخِصَامِ وَإِذَا تَوَلَّىٰ سَعَىٰ فِي الْأَرْضِ لِيُفْسِدَ فِيهَا وَيُهْلِكَ
الْحَرْثَ وَالنَّسْلَ وَاللَّهُ لَا يُحِبُّ الْفَسَادَ ۝

«İnsanlardan öyle kimseler vardır ki, onun bu dünyâ hayâtına âid sözü hoşuna gider ve o, kalbinde olana Allah'ı şâhid getirir. Hâlbuki o, düşmanların en yamanıdır. O, yeryüzünde işbaşına geçti mi, orada fesad çıkarmaya, ekini ve zürriyeti kökünden kurutmaya koşar. Allah fesâdı sevmez.» (2 - Bakara: 204,205) Diğer bir âyetde:

وَإِذَا لَقُوكُمْ قَالُوا آمَنَّا وَإِذَا خَلَوْا عَضُّوا عَلَيْكُمُ الْأَنَامِلَ مِنَ الْغَيْظِ ۝

«Sizinle buluştukları zaman «inandık» derler. Kendi aralarında başbaşa kaldıkları vakit (size karşı olan) **kinlerinden dolayı parmaklarını ısırırlar.»** (3 - Âl-i İmrân: 119) Yine başka bir Âyet-i Kerîmede:

يُرَآءُونَ النَّاسَ وَلَا يَذْكُرُونَ اللَّهَ إِلَّا قَلِيلًا مُّذَبْذَبِينَ بَيْنَ ذَٰلِكَ

«Onlar insanlara gösteriş yaparlar. Allah'ı ancak birazcık anarlar. Onlar küfür ile îmân arasında bocalayan bir sürü kararsızdırlar.» (4 - Nisâ: 142 - 143) buyurulmuştur.

Bu hususta ki âyetler pek çoktur. Nifak, İslâmın ilk devirlerinde pek yaygındı. Onlar çeşitli maksadlarla müslüman gözükürlerdi... Fakat şimdi nisbeten azalmışlardır. Buna rağmen içinden dinden ayrılan münâfıklar da çoktur. Mülhidlerin sözüne inanarak Cennet ve Cehennem'i inkâr ederler veyahut İ b â h i y e c i 'lere uyarak «Şerîatın hükmü ortadan kalkmıştır» der veyâ yanlış bir îtikaada kapıldığı hâlde dilinde aksini söyler. İşte bunlar Cehennem'de ebedî kalacak münâfık ve riyâkârlardır. Bunun üstünde riyâkârlık olmaz. Bunlar âşikâre küfredenlerden daha beterdir. Çünkü bunlar küfr-i bâtınî ile nifâk-ı zâhirîyi bir araya toplamışlardır.

İkinci derece : İbâdetin aslında riyâdır. Bu da Allah katında büyük bir günahtır, fakat birinciye nisbetle çok ehvendir. Bu, gizli sakladığı servetinin zekâtını vermeyip başkasının elinde olan ve bilinen servetinin zekâtını veren, yalnızken kılmayıp halk arasında kılan, halk arasında oruçlu olup tenhâda oruç tutmayan, halkın ayıplaması olmasa Cum'aya dahî gitmeyen, insanlardan çekindiği için anne ve babasına bakan ve akrabaları ile alâkalanan, yine aynı maksadlarla Gazâ ve Hac eden kimsenin tavr u hareketleri gibi hâllerdir. Bu adam, inanılması gereken şeylere îmân ettiği; Allah'tan başka kimseye hiç bir sûretle secde etmediği hâlde, yalnızlıkta ibâdeti terkedip, ibâdetten tenbelleşip, halk arasında ibâdete heveslenen bir insandır. Binâenaleyh insanlar nezdinde mevkî sâhibi olmasını, Allah katında mevkî sâhibi olmak üzerine tercîh eder. Bu davranış, en büyük cehâlet ve ahmaklıktır. Bu adam, her ne kadar îtikaad bakımından îmanın aslından ayrılmış değilse de, bu davranışları ile Allahu Teâlâ'nın gazabına uğrar.

Üçüncü derece: Îman ve farzları edâ etmekte riyâkâr olmayıp nâfileler ile riyâkârlık eden kimsedir. Hâlbuki bunları aslından terketse, hiç de isyân etmiş sayılmaz. Ancak o, bunları yalnızken yapmaz da halk arasında yapar. Cemâate devam, hasta ziyâreti, cenâze teşyî'i, gece namazı ve muayyen günlerde oruç tutmak gibi. Riyâkâr insan, bütün bunları, ya yerilmekten korktuğu veyâ övülmek istediği için yapar. Hâlbuki yalnızlıkta bunları yapmayacağını Allahu Teâlâ bilir. Bu da günah bakımından büyük olmakla, diğerlerine nisbetle daha ehvendir. Çünkü evvelkiler, halkın memnûniyetini Hâlikın memnûniyetine tercîh ettiler. Halkın zemminden korkup, Hâlikın zemmine aldırmadılar da, halkın zemmetmesini daha ehemmiyetli buldular. Bu adam böyle yapmadı; çünkü nâfilenin terki ile azâb korkusu yoktu. Bunun suçu evvelkilere nisbetle yarı yarıya olduğundan, cezâsı da onların yarısı nisbetindedir.

İKİNCİ KISIM

İkinci kısım, ibâdetin aslında olmayıp vasfında olan riyâdır, ki bunun da üç derecesi vardır :

Birinci derece: Terkinde ibâdete noksanlık vermeyen bir iş ile riyâ etmektir. Meselâ, kimse görmese rükû', sücûd ve kırâeti fazla uzatmayacak, fakat gördükleri için namazın rükünlerini uzatan gibi. Bu gibiler hakkında İ b n M e s ' û d (R.A.): «Bunlar âdeta Allah'ı hafife almış kimselerdir.» demiştir. Yâni yalnızken Allahu Teâlâ'nın kendisini gördüğüne aldırış etmiyerek acele ile Namâzını kılar. Ancak insânlar gördüğü zamân ağır ağır ve güzel Namâz kılar. Bir efendinin yanında ayaklarını birbiri üstüne atıp dururken, hizmetçinin yanına girdiği vakit, ayaklarını indirmek sûretiyle hizmetçiyi efendisi üzerine tercîh edenin hâli gibidir. Burada efendiye açıkça ihânet vardır. İşte yalnızken âdâbına riâyet etmiyerek namaz kılan ile, herkesin gözü önünde âdâbına riâyetle namaz kılanın da hâli budur. Zekâtını, sevmediği âdi mallardan verirken; başkasının görmesinden çekinerek iyisini verenin de hâli budur. Oruç ibâdetini tamamlamak için değil de, başkalarına gösteriş için oruç hâlinde gıybet ve kötü sözlerden dilini çekenin hâli de böyledir. Zîra bütün bunlarda mahlûkatı, yaratan üzerine tercîh vardır. Ancak bunlardaki riyâ, nâfilelerin aslındaki riyâdan ehvendir.

Şâyet bu hareketleri mürâinin yapması görenleri gıybetinden korumak içindir. Zîra bu adam acele ile onların yanında namaz kılsa, onlar dedi-kodusunu yapacaklar, onları kurtarmak için böyle yapıyor, dersen, derim ki: Bu düşünce, şeytanın aldatmasından başka bir şey değildir. Gerçek böyle değildir. Zîra senin riyâ ile namazda yaptığın eksikliğin zararı, başkasının seni gıybet etmesinden daha büyüktür. Eğer sen dindarlığı düşünseydin, kendine daha çok acırdın. Senin bu hâlin, bir kimse bir hükümdardan bir mevkî alabilmek için ona kör, sağır ve suratsız bir câriye hediye edip, bu câriyeyi hediye ederken hükümdâra karşı aldırış etmeyip orada bulunan hükümdârın hizmetçilerinden kendisini zemmeder korkusu ile çekinenlerin hâline benzer ki, bu muhâldir. Hizmetçileri göz önünde tutan kimsenin, hükümdârı daha çok göz önünde tutması gerektiği gibi, adamın da mahlûkattan önce yaratanı düşünmesi ge-

rekir. Yalnızken acele ile, halk arasında ise âdâbına riâyetle namaz kılanın iki hâli vardır. **Birincisi,** namazın âdâbına riâyetle yalnız insanlar katında mevkî peşinde koşmaktır ki, bu haramdır. Ben rükû ve sücûdümü çabuk yapsam, yine namazım Allah katında noksânı ile kabûl olur. Fakat insanların dilinden kurtulamam. Bundan kurtulmak için insanların yanında güzel kılıyorum, yoksa bundan sevab beklemiyorum demektir ki, burada sevab kaybolmakla zemden de kurtulur. Bunun üzerinde biraz durulur. Bu hâlde de doğru olanı, niyyetini düzeltip namazını ağır kılmaktır. Şâyet hâlis niyyete sâhib olamıyorsa, yalnızlıkta kıldığı şekilde kılmaktır. Aksi ise Allah ile istihzâ gibidir.

İkinci derece: Terkinde noksanlık olmayıp; ibâdetini tamamlayan, kemâle erdiren bir iş ile riyâ etmektir.. Kıyâm, kırâet, rükû ve sücûdü sünnetten fazla uzatmak gibi. Tekbirde ellerini güzel kaldırmak, imamın ilk tekbîrinde hemen ona yetişmek gibi. Ramazanda fazla uzlet edinmek ve susmak, Zekâtta iyisi üzerine daha iyi ve güzelini tercîh, keffâretlerde en kıymetli kölesini âzâd etmek gibi, yalnızlıkta bunların hiç birini yapmazdı.

Üçüncü derece: Nâfilelerin dışında kalan ibâdetlere daha fazlasını ilâve etmektir. Herkesden ve vaktinden evvel câmie gelip birinci safı, imâmın arkasını veyâ sağını elde etmek ve benzerî hareketlerde bulunmak gibi. Bütün bunlarda yalnız kalsa, yâni bilinmedik bir yerde olsa, bu usûllere riâyet etmiyeceğini ve saf'ın neresinde olursa olsun buna aldırış etmiyeceğini Allahu Teâlâ bilir.

İşte kendisiyle gösteriş yapılan ibâdetlere nisbetle riyânın dereceleri de bunlardır. Hepsi mezmûm olmakla berâber, yine de bâzısı bâzısından daha ağırdır.

ÜÇÜNCÜ RÜKÜN

Üçüncü rükün, riyânın niçin yapıldığıdır. Çünkü riyâkârın riyâ ve gösterişinden bir maksadı vardır; ya servet, ya mevkî veyâ bunların benzerlerinden biri için riyâ eder ki, bunun da üç derecesi vardır :

Birinci derece: En ağır ve en büyüğüdür. Maksadı, ibâdetindeki riyâsıyle isyân etmektir. Böyle âdâbına muvâfık bir şekilde namaz kılmak, nâfilelere riâyet ve şübheli şeylerden çekinmekle kendisini tanıtıp emniyyetle şöhret bulduktan sonra vakıf, vasıyyet, yetim malı gibi malî işlerde vazîfe alıp, onları istediği gibi harcamak. Zekât ve sadaka âmilliği yapıp, onları zimmetine geçirmek; bu sûretle emîn bilinip uhdesine tevdî edilen emânetleri yemek maksadını gütmek gibi. Bâzıları kendilerini sofî kılığında ve huşu' içinde gösterir, hikmetli sözler konuşur, va'z u nasîhatler eder. Bu sûretle kendini halka sevdirmek ve îtimad kazanmak ister ki, maksadı kötülük yapmaktır. Bâzan böyle ilim ve Kur'an meclislerine gelir. Bunları dinlemeğe hevesli görünürler. Hâlbuki asıl maksadları kadın, kız ve oğlanları seyretmek ve bunları elde etmektir. İşte Allah katında en sevimsiz riyâkârlar bunlardır. Çünkü bunlar Allahu Teâlâ'ya ibâdeti mâsiyete vesîle kılmışlardır.

Bunlardan daha aşağı olmakla berâber, yine bunlara yakın sayılan riyâkârlar da devamlı sûrette işledikleri, bu sûretle töhmet altında kaldıkları bir suçtan sıyrılmak için, kendilerini takvâ sâhibi göstermeğe çalışanlardır. Kendisine tevdî edilen bir emâneti inkâr ettiği için töhmet altında kalan kimsenin; insanlara, bu adam kendi malını infâk edip dururken, başkasının malını yer mi? demelerini sağlamak için servetinden infâk eden gibi. Gayr-ı meşrû münâsebetinden dolayı töhmet altında kalan bir kimsenin, kendisini müttakî göstermesi de bu kabildendir.

İkinci derece: Riyâkârlığı ile, mübâh olan bir serveti veyâ zengin ve güzel bir kadını elde etmek maksadını gütmektir. Kendini Allah'ın azâbından korkar ve hattâ ağlar gösterir, bol va'z u nasîhatler eder. Maksadı, herkes kendisine hediyeler yağdırsın, istediği kadını alsın. Veyâ âlim ve âbid bir adamın kızını alabilmek için, kendisini de âlim ve âbid göstermek gibi. Bütün bunlar, kaçınılması gereken riyâlardır. Zîra Allah'a itâat ile dünyâ meta'ını kasdetmiştir. Fakat bu, birinciye nisbetle daha ehvendir. Çünkü maksadı harâma değil, mübâha kavuşmaktır.

Üçüncü derece : Her hangi bir maddî menfaat gözetmemek, yalnız halkın gözünden düşmemek, âbid ve zâhidlerden bilinmek için, kendisine çeki-düzen vermektir. Meselâ, koşarak yürürken vekar ile yürümek; gülünecek yerde gülmemek; şakacılık yapmamak ve bunların birine istiğfâr ve hüzün göstermek; bu arada insan oğlu ne kadar gaafildir şeklinde konuşmalar yapmak gibi. Hâlbuki yalnızlıkta böyle davranmadığını, insanların gözünde büyümek için böyle davrandığını Allahu Teâlâ bilir. Yine, muayyen günlerde oruç tutup, terâvih ve gece namazı kılanları görüp de kendisine, ibâdette tenbel, dememeleri için onlara uyup bu ibâdetleri yapanlar da böyledir. Yine bâzı muayyen günlerde oruçlu olduğunu göstermek, insanların yermesinden korkmak sebebiyle susamış olduğu hâlde su içmemek veyâ dâvet edildiği hâlde yememek. Üstelik oruçlu olduğunu tasrîh etmiyerek, mâzeretim var, şeklinde bahâneler göstermek gibi. Bu son şekilde olan iki pisliği irtikâb ediyor: Biri oruçlu olmadığı hâlde, oruçluyum diyor. İkincisi de, güyâ orucunda ihlâslı olduğunu ifâde etmek istiyor. Şâyet böyle günlerde halk arasında yiyip içmek zorunda kalır, veyâ oruç tutmadığı bilinirse, hasta olduğum için oruç tutamadım veyâ dâvetin hâtırı için orucu bozdum, şeklinde uydurma mâ-

zeretler göstermekten de geri kalmaz. Bu adam riyâ ediyor demesinler diye, bu nevi mâzeret ileri sürmez, sabreder. Bilâhare bir münâsebet düşürerek, mâzeretini ifâde eder. Meselâ, falan adam dost ve ahbâbı seven ve yemek yedirmekten zevk alan bir insandır. Bugün bana israrda bulundu, ben de gönlünü hoş etmek için dâvetine icâbet ettim, şeklinde konuşur. Veyâ annem bana çok düşkün, üstelik bana karşı çok tahammülsüzdür. Bir gün bile oruç tutsam, öleceğimi sanır. Bırakmaz beni ki, bu mübârek günlerde bir def'a olsun oruç tutayım, şeklinde konuşmalar yapar ki, hepsi riyâdır. Bu gibi sözlerin dillerde dolaşması, riyâ tohumunun kalbe kök salmasından ileri gelir. İhlâs sâhibi olanlara gelince, onlar böyle değil, onun Ramazan hâricindeki mübarek günlerde oruç tutmadığını Allahu Teâlâ'nın bildiğini bilir. Bunun için de kimseye aldırış etmez. Şâvet Allah rızâsı için oruç tutma hevesinde ise, yine onu Allahu Teâlâ'nın bildiğini bilir, bununla iktifâ eder. Bu bilgide başkasını ortak tutmak istemez. Bâzan başkaları da bana bakarak orucu yemesinler diye, kendini oruçlu göstermek ister ki, bu da şeytanın aldatmasından başka bir şey değildir. Bunun da tafsilâtı gelecektir.

İşte riyânın dereceleri ve mürâilerin sıfatları bunlardır. Hepsi de Allah'ın gadabındadırlar. Riyâ, en büyük tehlikelerdendir. Çünkü bunda karıncanın ayak şamatasından daha çok gizlilik vardır. Kalbin gaaillerini, nefsin âfetlerini bilmeyen câhil âbidler şöyle dursun, fazîlet sâhibi ulemânın bile burada ayağı kayar.

18 inci BEYÂN: DÖRDÜNCÜ FASIL

KARINCANIN AYAK ŞAMATASINDAN GİZLİ OLAN RİYÂ

Bilmiş ol ki; riyâ, gizli ve âşikâre olmak üzere ikiye ayrılır. Âşikâre riyâ, insânı amel etmeğe sevkeden riyâdır. Bunun daha açığı riyâ maksadıyle amel etmektir. Bundan az gizli olanı, yalnız riyâ için yapılmayan ameldir. Meselâ, gece teheccüd namazı kılan kimseye, yalnızlıkta bu namaz ağır geldiği hâlde başkasının yanında bunu hevesle yapmak gibi. Yâni bu adam ibâdetini yalnız riyâ için yapmıyor, fakat başkalarının yanında daha neş'eli olarak yapıyor.

Bundan da daha gizli riyâ, başkasının onu görüp görmemesi amelinde hiç bir sûretle te'sîr etmez. Ancak amelinin bilinmesini sever. Nice ihlâs ile amel edip riyâyı reddeden ve ameline bu şekilde devâm eden kimseler var ki, bütün bunlara rağmen amelinin çevrede duyulmasına sevinir ve duyulmasından duyduğu zevkle ibâdetine daha sıkı sarılır. İşte bu sevinmek de, gizli riyâya delâlet eder. Adamın gönlünde insanlara bir temâyül olmasaydı, insanların bunu duyması, neş'esini artırmazdı. Ateşin ağaçta gizlenmesi gibi, riyâ da onun kalbinde saklıdır. İşte halkın duymasından sevinmesi bunun delîlidir. Sonra başkalarının duymasına olan sevincini anlar da bunu reddetmezse, gizli riyânın kökünü beslemiş olur ve bu sûretle kendisinde gizli bir hareket başlar. Sarâhaten olmasa da îmâ ve işâret yolu ile ibâdetini duyurma sebeblerini araştırmağa başlar. Bâzan hâlini sözü ile değil; iş, hareket, kılık ve kıyâfetle izhâr etmek ister. Zayıflık, solgunluk, alçak seslilik, dudak sararması, tükrük kurûması, göz yaşlarının izi ve uykusuzluğa delâlet eden çok esnemelerle vaziyetini belli etmeğe çalışır.

Bundan daha gizli riyâya gelince; amelini duyurmak istemediği gibi, hiç bir sûretle duymalarından da memnûn olmaz. Ancak karşılaştığı kimselerin kendisine önce selâm vermelerini, saygı ve güler yüzle kendisini karşılamalarını, övmelerini, ihtiyâcına koşmalarını, alış-verişde kendisine müsâmaha etmelerini ve meclislerde kendisine yer vermelerini ister. Şâyet bu arzûlarında, biri kusur ederse bundan ağırlanır, adamdan hoşlanmaz olur. Âdetâ bu adam, kimsenin duymasını istemediği ve Allah rızâsı için yapmış olduğu ibâdeti sebebiyle insanlardan hürmet bekler. Öyle ki, bu ibâdetleri yapmasa kimseden bu saygıyı beklemezdi. Halk ile alâkalı olarak yapmış olduğu ibâdetin varlığı ile yokluğu müsâvî olmadıkça, yalnız Allah'ın bildiği ile kifâyet etmedikçe; karıncanın ayak şamatasından da gizli olan riyânın gizli şâibelerinden kurtulmuş sayılmaz. Bütün bunların, yapılan ibâdetin sevâbını gidermelerinden korkulur. Bunlardan ancak sıddîklar korunur.

Hz. Alî'den (R.A.) gelen rivâyette; Kıyâmet günü Allahu Teâlâ Kurrâlara:

— Size alış-verişde kolaylık gösterilmedi mi? Sizden önce size selâm verilmedi mi? İhtiyaçlarınız görülmedi mi? Siz mükâfatınızı aldınız, size ecir yok, buyuracaktır, dedi.

Abdullah b. el-Mübârek'in anlattığına göre, Vehb b. Münebbih diyor ki: Seyâhate çıkanlardan biri arkadaşlarına: «Bizim mâl ve evlâdımızdan ayrılmamızın sebebi, onların arasında isyâna dalma korkusu idi. Fakat bu yolculukta daha çok günâha gireceğimizden korkuyorum. Zîra biriyle karşılaştığımız zaman, «dindarız» diye ondan hürmet, alış-verişde ikrâm bekleriz. Böyle şey olur mu?» dedi. Adamın bu sözünü duyan memleketin hükümdârı büyük bir kalabalık ile ziyâretine gider. Seyyâh, kalabalığı görünce, bunun ne olduğunu sorar, öğrenir. Bunun üzerine hemen yemek ısmarlar ve çenelerini oynata oynata sür'atle yemeğe devâm eder. Hükümdâr:

— Adamınız nerde? diye sorunca onu gösterirler. Hükümdâr:

— Ne hâldesin? diye sorar. O da:

— Diğer insanlar gibi, diye cevab verir. Diğer bir rivâyette, iyiyim, der. Hükümdâr bakar ki kaba bir insan :

— Bunun istifâdeli tarafı yok, der ve geri döner. Bunun üzerine seyyâh :

— Allah'a hamdolsun ki, beni zemmeder olduğun hâlde Allah seni benden uzaklaştırdı, dedi.

İhlâs ile amel edenler dâimâ riyâdan korkarlar. Sâlih, amellerini insanlardan saklamak için gayret sarfeder; insanların kusurlarını gizlemeğe verdikleri ehemmiyet gibi, onlar da amellerini gizlemeğe ihtimâm gösterirler. Allahu Teâlâ da Kıyâmet günü herkesin huzûrunda onlara ihlâslarının mükâfatını verir. Herkes Kıyâmet günü Allahu Teâlâ'nın ancak hâlis amellerini kabûl ettiğini bilir. Mâl ve evlâdın, anne ve babanın fayda sağlamıyacağı Kıyâmet günü, ancak ihlâs fayda verecektir. Bunu bilip buna göre davranmak lâzımdır. O gün başkaları şöyle dursun, sıddıklar bile «nefsî, nefsî» demekle meşguldür. Bunlar, aynı uzaktan gelen Kâ'be ziyâretçileri gibidirler. Bunlar, Hicaz'da geçen akçayı temîne mecbûr oldukları gibi, Kıyâmet günü de ihlâs ile alınan takvâ azığı fayda vereceğinden, aklı başında olanlar onu te'mîne çalışırlar.

Demek ki gizli riyâ şâibeleri sayılamıyacak kadar çoktur. Ne zaman ibâdetinin başkası tarafından duyulmasına memnûn kalırsa kendisinde riyânın dallarından bir dal bulunduğunu anlamalı; küçük çocukların ve hayvanların ibâdetini görüp görmemesini mühimsemediği gibi, ihlâs ile amel edip yalnız Allahu Teâlâ'nın bilmesiyle kalaydı, akıllı insanların da ibâdetini bilip bilmemelerine aldırış etmezdi. Çünkü onların da hayvânât ve çocuklar gibi, ne rızkına, ne eceline, ne sevâbının çokluğuna, ne de azlığına bir te'sîrleri olmadığı gibi, onların bilip bilmemeleri kendisi için farketmez. Şâyet bu düşüncede değilse, mutlak kendisinde bir riyâ kokusu var, fakat bu koku ameli bozup ecri mahvedecek şekilde değildir. Bunun da tafsîlâtı vardır.

Şâyet, tâat ve ibâdetinin duyulmasından sevinmeyen bir insân yoktur, sevinmenin hepsi kötü mü, yoksa bâzısı kötü ve bâzısı iyi midir? dersen :

Önce şunu deriz ki: Her sevinç mezmûm değildir. Meserret [sevinç], övülen ve yerilen olmak üzere ikiye ayrılır. Makbûl sevinç ise dört kısımdır:

MAKBÛL MESERRET [SEVİNÇ]

Birinci kısmı: Maksadı, hâlis niyyetle amelini gizlemektir. Halk bunu duyunca, bunu duyuranın Allahu Teâlâ olduğunu ve iyiliklerini açığa çıkardığını anlar. Bundan Allahu Teâlâ'nın kendisine hüsn-i muâmelede bulunduğuna delîl çeker. Çünkü o, hem itâat, hem de isyânını gizlemiş, fakat Allahu Teâlâ kusurlarını örttüğü hâlde iyiliklerini açıklamıştır ki, bundan büyük lütuf olmaz. Buna sevinir. Bu sevinç, insanların duyduğuna değil, Allahu Teâlâ'nın kendisine lütufda bulunduğunadır. Nitekim Allahu Teâlâ :

قُلْ بِفَضْلِ اللّٰهِ وَبِرَحْمَتِهِ فَبِذٰلِكَ فَلْيَفْرَحُوا

«De ki: Ancak Allah'ın fazlı ile, rahmetiyle, işte yalnız bunlara sevinsinler.» (10 - Yûnus: 58) buyurmuştur. O, Allah katında makbûl bir insân olduğu kanâatine vararak sevinmiş gibi olur.

İkinci kısmı: Allahu Teâlâ'nın dünyâda kusurlarını gizleyip iyiliklerini açığa çıkardığından, Âhirette de aynı şekilde olacağına delîl çekerek sevinmektir. Nitekim Resûl-i Ekrem bir hadîs-i şerîflerinde şöyle buyurmuştur:

مَا سَتَرَ اللّٰهُ عَلٰى عَبْدٍ ذَنْبًا فِي الدُّنْيَا إِلَّا سَتَرَهُ عَلَيْهِ فِي الْآخِرَةِ

«Allahu Teâlâ dünyâda kimin kusurlarını gizlerse, Âhirette de onları örter.» (656) Buna göre birinci kısımdaki sevinci bu ân için, ikinci kısımdaki sevinci de Âhiret için olmuş olur.

Üçüncü kısmı: Bunu duyanların da ibâdete heves edeceklerine sevinmektir. Bununla berâber ecri çoğalır. Çünkü burada iki ecir kazanır Ecrin biri amelini gizlemek mükâfatı, diğeri de ona bakarak amel edenlerin mükâfatıdır. Hâlbuki kendi ecrinden bir şey eksilmez. Bunu beklemek sevinmeğe değer. Zîra hayâl ettiği kazanç artışını görmek zevklidir.

Dördüncü kısmı: Onun ibâdetini duyanlar samimiyetle onu över ve Allah'ın itâat edeni sevip, gönülleri Ona meylettirmesinden ötürü, övmelerine sevinir. Çünkü öyle müslümanlar var kı, ibadet ehlini gördükleri zaman ona kızar, hesed eder, onu zemmeder, onunla alay eder, onu riyâkârlığa nisbet eder de, kat'iyyen onu övmezler. Bunlar kendisini değil, başkasını da ibâdetinden dolayı samîmiyetle övdüklerinde kendi ihlâsı sebebiyle ona da aynı şekilde sevinir.

Beşinci kısım, mezmûm olan sevinmedir.. Bu da insanların gönlünde yer aldığına sevinmiş olmasıdır. İhtiyaçlarında ve diğer husûslarda onların kendisine hürmet göstermelerine sevinir. Bu sevinç ise mekrûhdur.

---

(656) Müslim, Ebû Hureyre'den rivâyet etmiştir.

19 uncu BEYÂN: BEŞİNCİ FASIL

GİZLİ VE ÂŞİKÂRE RİYADAN, AMELİ MAHVEDİP ETMEYENLER

Bu hususta deriz ki: Kul ihlâs ile amele başladıktan sonra hâtırına riyâ gelirse, bu riyâ, yâ ameli bitirdikden sonra veyâ bitirmeden önce gelir. Şâyet amelini bitirdikten sonra, amelini duyurmaksızın içine bir sevinç gelirse, bunun ameline bir zararı yoktur. Çünkü amel, ihlâs ile tamamlanmıştır. Ameli yaptıktan sonra gelen riyânın zarar vermiyeceğini umarız. Bilhâssa onu duyurmak istemediği, duyulması için çalışmadığı, fakat Allah tarafından duyurulmuş olup bu hususta gönlüne bir sevinç doğmuş ise, bunda bir zarar yoktur. Ancak amelini ihlâs ile bitirdikten sonra onu başkalarına duyurmak sevdâsına düşer ve bunu söylerse, o zaman yine korkulur. Bu amelin mahvedildiğine dâir rivâyetler vardır. Rivâyete göre; adamın biri: «Ben akşam Bakara sûresini okudum.» deyince İbn Mes'ûd (R.A.): «İşte, okuduğundan nasîbin budur.» dedi. Rivâyete göre adamın biri de Resûl-i Ekrem'e gelerek:

— Tam bir sene oruç tuttum, deyince, Resûl-i Ekrem:

مَا صُمْتَ وَمَا أَفْطَرْتَ — **Ne oruç tuttun, ne de iftâr ettin!** (657) buyurdu. Bâzıları, Resûl-i Ekrem'in böyle buyurması, onun bunu söylemesinden; diğer bâzıları da seneyi tamâmen oruç tuttuğundandır, demişlerdir. Her iki rivâyet de, adamların riyâdan hâli olmadıklarını ortaya koymaktadır. Yoksa amelden sonra yaptığını söylemenin amelini ibtâl etmesi, uzak bir ihtimâldir. Burada en uygunu, geçmiş amelinin mükâfâtını göreceği, bilâhare yaptığı riyânın da cezâsını çekeceği husûsunu söylemektir. Fakat daha ameli bitmeden amel içinde riyâkârlık yapmasındaki hüküm ayrıdır. Bu riyâ, bâzan namaz ve ameli ibtâl eder. Meselâ, ihlâs ile başladığı namaz tamâm olmadan önce riyâya teveccüh edecek olursa, bu riyâ, yâ amellere te'sîri olmayan, yalnız bir sevinçten ibâret kalır veyâ amel'e tesîri olur. Şâyet riyânın amel'e te'sîri olur; ihlâs ile başlanılan amel, riyâ ile netîcelenirse ecri mahvolur. Bu, nâfile namaza başlayan bir kimsenin, birden hâtırına parklarda gezmenin, yâhut bir resmi geçit varsa, ona bakmayı, yâhut da bir yerde unuttuğu malını hâtırlayarak hemen onu gidip almayı istemesi gibidir. Şâyet kendini gören olmasaydı, der'akab namazını bozup bu arzûsunu yerine getirirdi. Bütün bunlar muvâcehesinde, o, görenlerden utanarak ibâdetine devâm edenin hâline benzer. Bu adamın kılmakta olduğu namaz, farz bir namaz idiyse, onu iâde etmesi gerekir. Nitekim Resûl-i Ekrem:

(657) Müslim, Ebû Katâde'den rivâyet etmiştir.

اَلْعَمَلُ كَالْوِعَاءِ إِذَا طَابَ أَخِرُهُ طَابَ أَوَّلُهُ — **«Amel bir kab gibidir, sonu iyi olursa evveli de iyi olur.»** (658) buyurmuş ve îtibârı, hâtimeye yâni netîceye bağlamıştır.

Yine bir rivâyette: «Amelinde bir miktar riyâ eden kimsenin, o riyâsı, amelinin evveliyâtını da mahveder.» (659) buyurulmuştur.

Bu anlattığımız, müstakil bir ibâdet olan namazda düşünülebilir. Yoksa sadaka ve kırâatte düşünülemez. Çünkü bunların her cüz'ü müstakil bir ibâdettir. Riyânın geçmişe şümûlü olamaz. Hac ve oruç ise namaz gibidir. Fakat hâtırına geçen riyâ, sevab kasdı ile ibâdeti tamamlamasına mâni' değilse; meselâ, namaza başlamış, bu defa ardına cemâat toplanmış, buna sevinerek gösteriş için namazını daha güzel kılmağa başlamış ve fakat bunlar olmasa da yine namazını kılacaktı. Burada riyâkârlığı, yalnız amelini daha güzel yapmağa kendisini sevketmiştir. Şâyet riyâ galebe çalar, sevab niyyeti kapalı kalır, kaybolacak hâle gelirse, bu niyyetle işlenen rükünlerin de ifsâd olması gerekir. Zîra biz, başlangıçtaki niyyeti kâfi gördük ama, bu niyyeti gölgeleyecek başka bir şey'in ârız olmamasını da şart koştuk. Hâlbuki riyâ, o ihlâs niyyetini gölgelemiştir. Bununla berâber ibâdete girişteki niyyete ve sevabda kasdinin devâmına bakarak, ârız olan riyânın ibâdeti bozmama ihtimâli de vardır. Hattâ sonra gelen riyâ o niyyeti zayıf düşürürse de, ihlâs ile başladığı için ibâdeti ifsâd edilmez denebilir.

Fakat Hâris-i Muhâsibî, bundan daha ehven olan hâllerde bile amelin fâsid olduğunu kabûl etmiş ve demiştir ki: İbâdetini insanların duymasına yalnız sevinen kimsenin bu ibâdetinde insanlar fırkalara ayrılmış ve bir kısmı bu kadarı da amelini mahveder, demiştir. Çünkü o, başlangıçtaki azim ve niyyetini bozmuş, insanların kendisini övmesine meyletmiş, amelini ihlâs ile bitirememiştir. Îtibâr, hâtimeyedir. Sonra devamla: «Ben bu adamın amelinin mahvolmasıyle hükmedemiyeceğim gibi selâmette olması ile de hükmedemem. Bu hususta ihtilâf olduğu için, ben sükûtu tercîh ederim. Fakat benim temâyülüm, riyâ ile sona eren amelin mahvolması tarafındadır.» demiştir. Sonra devamla: «Şâyet Hasan-ı Basrî, bunlar iki ayrı hâllerdir, yâni biri ihlâs, diğeri riyâdır. İlki ihlâs olursa sonra gelen riyâ buna zarar vermez, dedi, sen buna ne dersin? Hâlbuki rivâyete göre adamın biri Resûl-i Ekrem'e:

(658) İbn Mâce, Muâviye'den rivâyet etmiştir. Hadis yukarda geçmiştir.
(659) Buhârî ile Müslim'in buna yakın rivâyetleri vardır.

— Ya Resûlallah, ben amelimi gizli yaparım, duyulmasını istemem, fakat duyulur. Duyulunca da sevinirim, deyince. Resûl-i Ekrem :

لَكَ أَجْرَانِ أَجْرُ السِّرِّ وَأَجْرُ الْعَلَانِيَةِ — **Senin için iki ecir vardır, biri yapma mükâfâtı, diğeri de duyulmasının mükâfâtıdır,** (660) buyurdu.» Bunlar amelin mahvolmamasını gösteriyor demek istedi ve sonra haber ve eser üzerinde durarak, Hasan-ı Basrî'nin: «Ona zarar vermez.» sözü, yâni ameli terketmez. Kendisi Allah rızâsını murâd ettiği amelde gelen bu gibi riyâ hâtıraları ona zarar vermez demektir. Yoksa önce ihlâs ile niyyet ettikten sonra ihlâsı bırakıp riyâya dönerse, ona zarar vermez demek istememiştir. Hadîs-i şerîfe gelince; onun hakkında uzun bir tefsîr yapmıştır ki, netîcesi üç tevcîhden mürekkebdir.

Birinci tevcîh : İhtimâl ki, amel bittikten sonra duyulmuştur. Bunun aksini ifâde eden bir hâl yoktur. Bu hâlde tabîatiyle geçmiş amele zarar vermez.

İkinci tevcîh : Duyulduğuna sevinmesi, kendisine uyulup aynı amelin başkaları tarafından da yapıldığı için, yâhut da yukarda anlattığımız makbûl olan başka sebeblerden dolayı sevinmiş olmasıdır. Yoksa insanlar nezdinde mevkî sâhibi olduğu için sevinmez. Çünkü Peygamber Efendimiz, ona bu hususta da «Bir ecrin var.» buyurdu. Ecir ancak böyle olur. Yoksa insanların övmesine karşı ecir alacağını kimse söylememiştir. Olsa olsa afvı umulur, denebilir. Aksi hâlde ihlâs ile amel edene bir ecir, riyâ ile amel edene iki ecir var demek olur ki, böyle şey olamaz.

Üçüncü tevcîh : Hadîsin senedi üzerinedir. Ebû Hureyre'den rivâyet edenlerin çoğu hadîsi gayr-ı muttasıl olarak rivâyet etmişlerdir. Çoğu, (sikadan bir zât olan) sahîh bir zâta mevkûfen rivâyet eder. Bâzıları da ref'eder. Ortada umûmî hükümler mevcûd iken mürseller ile uğraşmağa lüzûm yoktur, der. Hâris-i Muhâsibî'nin anlattığı bunlardır. Ve kat'î hükme varmamakla sonradan ârız olan riyânın ameli mahvedeceği tarafa meyletmiştir. Bize göre en doğrusu, bu kadar riyânın amelde bir te'sîr husûle getirmediği ve ameli ihlâs üzerine başladığı niyyet ile devâm ettirdiği takdîrde amelinin fâsid olmamasıdır. Çünkü başladığı hâlis niyyeti devâm etmektedir.

Riyâ hakkında vârid olan haberlere gelince: Yalnız halkı gözönünde bulundurarak yapmış olduğu amellerde tatbîk edilir. Şirket ile alâkalı rivâyetlerde her iki tarafın müsâvî olması veyâ gösterişin daha gaalib ol-

(660) Beyhakî İbn Mes'ûd'dan, Tirmizî ve İbn Hibbân Zekvan'dan rivâyet etmişlerdir.

ması hâliyle alâkalıdır. Fakat ihlâsa nisbetle riyâ tarafı zayıf olursa, sadaka ve diğer amellerin sevâbını ifsâd edemiyeceği gibi, namâzı da ifsâd etmemesi gerekir. Bununla berâber ona borç olan, yalnız Allah rızâsı için ihlâs ile namaz kılmaktır. Hâlis demek, hiç bir ihtilâtı [karışımı] bulunmayan demektir. Böyle riyâ karışımı ile kılınınca emri yerine getirmiş sayılmaz da denebilir. En doğrusunu Allah bilir. «İHLÂS KİTÂBI»nda kâfi derecede beyânda bulunduk. Oraya da mürâcaat edebilirsin. Buraya kadar anlattığımız, ihlâs ile başlanan ibâdete; yâ ibâdet esnâsında veyâ ibâdet bittikten sonra karışan riyânın hükümleri idi.

ÜÇÜNCÜ KISIM

Üçüncü kısım, niyyet ânındaki riyâdır. Namaza başlarken riyâ ile başlamaktır. Şâyet sonuna kadar bu riyâ devâm ederse, kıldığı namazın namaz olmayıp iâdesi gerektiğinde ihtilâf yoktur. Şâyet namaz içinde pişmân olup riyâdan vaz geçerse, ihlâsa dönüp ihlâs ile namazı bitirmişse, bunun hakkında da **üç görüş** vardır:

1. Bir fırka, başlangıç sahîh olmadığı için devâmı sahîh olmaz. Namazı keser ve yeniden ihlâs ile niyyet ederek kılar, dedi.

2. Bir kısmı da, nerede riyâdan vaz geçip ihlâsa dönmüşse oraya kadar kıldıklarını namazdan çıkmadan tekrar kılar, namazı bozmaz, iftitah tekbîri bâkîdir. Zîra tekbîr-i tahrîme bir akiddir. Riyâ ise kalbde bir hâtıradır ki, tekbîri, akid olmaktan çıkaramaz. Yâni namaza başlaması, başlamak sayılır. Ancak ikinci rek'atta niyyetini düzeltmişse yeniden o rek'atları kılar, demişlerdir.

3. Diğer bir kısmı da, hiç bir şey lâzım gelmez. Kalbinden istiğfâr ederek namazını tamamlar. Çünkü îtibar, hâtimeyedir. İhlâs ile başlayıp riyâ ile bitirdiği amel mahvolduğu gibi, riyâ ile başlayıp ihlâs ile bitirdiği amel de makbûl olur, dediler. Muvakkat, geçici necasetle pislenen beyaz elbise gibi, yıkandığı zaman temizlenir. Namaz, rükû, sücûd, ancak Allah için olur. Başkası için yapılır ve Allah'tan başkasına secde ederse kâfir olur. Fakat bunun vaziyeti böyle değil, ibâdetine bir riyâ ve bir gösteriş eklenmiş, bilâhare de tevbe ve nedâmet ile bundan vazgeçerek, insanların övgü veyâ yermesine aldırış etmemiştir. Binâenaleyh namazı sahîhdir dediler.

Bu ilk iki fırkanın görüşleri tamâmen fıkhî kıyasların dışında kalır. Bunların başında rükû ve sücûdleri iâde eder de iftitah tekbîrini iâde etmez diyenler gelir. Zîra rükû ve sücûdları sahîh değilse, namazda fazla hareketlerde bulunduğu için, namazı zâten fâsiddir. «Hâtimeye nazaran namazı sahîhtir» diyenlerin sözü de böyledir. Riyâ, niyyeti bozuyor. Asıl riâyet edilmesi gereken, namaza başlarken hâlis niyyettir.

Hâlbuki fıkhî kıyâsa ittibâen şöyle denilmeli idi: Başlangıçta sırf riyâyı niyyet etmişse, zâten başlangıç sahîh değil; başlangıç sahîh olmayınca, müteâkıb hareketler de sahîh değildir. Meselâ, namaz kılmak niyyeti olmayan bir kimse, insanlar kendisini gördükleri için elbisesi pis de olsa aldırış etmeden namaza başlar. Bu, niyyetsiz namazdır. Çünkü niyyet, dînî bir arzûdan doğar. Burada ne dînî bir sâik var, ne de dînî bir icâbet. Bu, namaz değildir. Fakat namaz kılmak niyyetinde idi de ancak insanlar gördüğü için daha da heveslendi ve övülmesini isteyerek kıldı ise, burada iki sebeb toplanmış oldu. Böyle iki sebebin toplanması, ya tahlîl ve tahrîmesi bulunmayan, yâni giriş ve çıkışı bulunmayan sadaka ve Kur'ân okumakta olur veyâ başlangıcı ve sonu bulunan namaz ve hac gibi ibâdetlerde olur. Şâyet sadakaya riyâ karışmışsa, riyâsı nisbetinde günahkâr, ihlâsı nisbetinde de sevâba nâil olur. Âyet-i Celîle'de: **«Zerre kadar iyilik işleyen mükâfâtını bulur, zerre kadar kötülük işleyen de cezâsını görür.»** buyurulduğuna göre sahîh niyyeti kadar mükâfat, fâsid niyyeti kadar da ikab görür ve bu ihlâs ile riyâ birbini mahvetmezler.

Şâyet bu ihtilât [karışım], niyyetinde yapılan karışıklık sebebiyle fâsid olan bir namazda ise, o zaman kıldığı namaza bakılır. Namaz ya farz veyâ nâfiledir. Nâfile ise hükmü, aynen sadaka gibidir. Bir cihetden âsî, bir cihetten ise mutîdir. Namazı fâsiddir. «Buna uymak bâtıldır» denemez. Meselâ, terâvih namazı kıldıran bir adamın gerek kırâet, gerek diğer tavır ve davranışından, «Bu adamın maksadı gösteriştir, eğer peşinde cemâat olmasa, evde yalnız kılsa terâvih kılmazdı. Binâenaleyh, buna uymak sahîh değildir» diye hüküm çıkarmak doğru olmaz. Bu, çok uzak bir ihtimâldir. Belki her ne kadar bu gibi gösterişleri varsa da, bu adam bu nâfile ibâdetle yine Allah rızâsını kasdetmiştir. Bu kasdı ile namazı sahîh, ona uymak ise câizdir. Şâyet böyle bir riyâsı varsa, onun da cezâsını çeker demek en doğrusudur.

Fakat kıldığı, farz bir namaz olup, hem sevab, hem de gösteriş niyyetleri var ve aynı zamanda her biri müstakil değil, yâni her iki ni birden niyyet etmişse, bu niyyetle kıldığı namaz borcuna sayılmaz. Çünkü yalnız Allah rızâsı için kılacaktı, onu yapamadı. Şâyet her sebeb müstakil ise, yâni riyâ olmasa da borcu olan farzını kılacaktı veyâ borcu olmasa da riyâ için bir nâfile namaz kılacak idiyse, şimdi ikisi toplanmış ve böylece bir farz namazı kılmış ise. İşte burası düşündürür. Meselâ, adamdan istenen, yalnız Allah rızâsı için namaz kılmaktı. Bu, riyâyı katmakla ihlâsı ortadan kalktı, kalktığı gibi de namaz sahîh değildir denildiği gibi, bu adam müstakil Allah rızâsı için namaz kılacaktı. Bu istiklâliyet var. Her ne kadar buna bir de riyâ karışırsa karışsın fa[illegible]lüşmez de denebilir. Bu, gasbedilen yerde kılınan bir namaz gibidir. Bu gibi yerde namaz kılmakla âsi olursa da borcunu edâ etmek ve farzı yerine getirmek bakımından mutî olur. Her iki ihtimâl de bu namazda vardır.

Şâyet riyâ, namazın aslı ile alâkalı olmaz da, başlaması ile alâkalı olursa; meselâ evinde yalnız kılsa, namazı son vakitlerde kılacakken, cemâat olduğu için onlara gösteriş olarak ilk vaktinde kılmak gibi, bu şekil riyâ, namazın sıhhatine mâni değildir. Çünkü namazın aslında riyâ yoktur, vaktini tesbîtte riyâ vardır. Bunun, niyyete te'sîri olamaz. Bizim anlattığımız, amele teşvîk eden riyâ hakkındadır. Fakat yalnız insanların duymasıyla sevinmekten meydâna gelen riyânın amel üzerinde te'sîri yoksa, namaza zarar getirmez.

Bu anlattıklarımız, fıkıh ölçülerine muvâfık düşen görüşlerimizdir. Aslında mes'ele mühimdir. Fakîhler fıkıh kitablarında müstakil olarak buna temâs etmemişlerdir. Bu hususta konuşanlar, fıkıh kaanunlarını ve namazın sıhhat ve fesâdındaki fetvâları düşünmemişler, ancak kalbleri temizleme ve ihlâs talebindeki hırs ve hevesleri; kendilerini ibâdetleri ifsâda teveccüh ettirdi. Görüşümüze binâen anlattıklarımız en iktisadlı bir yoldur.

Her şey'i olduğu gibi ancak Allah bilir.

20 nci BEYÂN: ALTINCI FASIL

RİYÂNIN TEDÂVİSİ VE KALBİ TEMİZLEME YOLLARI

Buraya kadar yaptığımız izahdan, riyânın amelleri mahvedip, Allah'ın gadabına sebebiyet verdiğini, büyük tehlikelerden bulunduğunu öğrenmiş olduk. Kendisinde riyâ bulunan kimsenin, bunu bir an evvel izâlesi için uğraşması, mücâhede etmesi, hattâ zorluklara katlanması gerekir. Şifâ, çirkin ve acı ilâçları içmektedir. Bu bir mücâhededir ki, bütün insanlar buna mecbûrdur. Zîra her çocuk, iyiyi ve kötüyü aramıyacak şekilde zayıf olarak yaratılmıştır. O, gözünü açıp insanlara baktığı zaman, bunların birbirine karşı yapmacık hareketlerde bulunduklarını görür. O da ister istemez onları taklîde koyulur, bu hâl kalbinde yerleşir. Onu kalbinden söküp atmak, şehvet kuvvetine karşı koymak ve şiddetli mücâhede ile mümkün olur. Kimse bu mücâhedeye muhtâç olmaktan kurtulamaz. Fakat bu mücâhede önceleri ne kadar zor ise de, netîcesi o nisbette çok kolaydır. Riyânın tedâvisi için **iki makam** vardır. Birincisi, riyâ ağacının köklerini kalbden söküp atmak, ikincisi şu anda hâtırına geçenleri def'etmektir.

BİRİNCİ MAKAM

Birinci makaam: Riyâyı kökü ile kalbden söküp atmaktır. Riyânın aslı, mevkî sevgisidir. Tafsîlâtına giriştiğimiz zaman, bunu üç asılda toplarız. O da övülmeyi sevmek, zemden kaçınmak ve insanlarda olan şeylere

tama' etmektir. İnsânı riyâkârlığa sevkeden bunlardır. Ebû Mûsâ el-Eş'arî'nin rivâyetinde; Bedevînin biri Resûl-i Ekrem'e:

— Adam var ki, hamiyet ve gayretinden dolayı harbeder, adam öldürür, yâni mağlûb oldu demesinler diye muhârebe eder; adam da var ki, herkesin gönlünde yer etmek, bir rütbe almak için cenk eder, adam da var ki, nâm salmak için çarpışır, deyince, Resûl-i Ekrem:

مَنْ قَاتَلَ لِتَكُونَ كَلِمَةُ اللهِ هِيَ الْعُلْيَا فَهُوَ فِي سَبِيلِ اللهِ

— **Ancak i'lâ-yı Kelimetullah [Allah'ın adını yüceltmek] için harb eden kimse, Allah yolundadır,** (661) buyurdu.

İbn Mes'ûd (R.A.) da: «İslâm ve düşmân orduları karşılaştığı zamân, melekler iner, herkesi kendi mertebesine göre yazarlar. Meselâ, falanca nâm almak için, falanca mülk edinmek için harbediyor. Vatan için cihâd ise, dünyâ tama'ına işârettir. Bu sûretle onları tezyîf ederler.» demiştir. Hz. Ömer (R.A.): «Bakarsınız bir kimse için «Falanca şehîd oldu» derler. Hâlbuki araştırırsanız atının terkilerini para ile doldurduğunu görürsünüz.» demiştir. Yine Resûl-i Ekrem:

مَنْ غَزَا لَا يَبْغِي إِلَّا عِقَالًا فَلَهُ مَا نَوَى **«Kim gazâ eder de, gazâsından maksadı bir deve bağı olursa, onun için niyyet ettiği vardır.»** (662) buyurmuştur. Yâni herkes niyyetine göre mükâfat alır. Peygamberimiz burada, muhârebe eden kimsenin tama'ına işâret buyurmuştur. Bâzan adam yaptığı iyi işinden dolayı övülmek istemez. Fakat yerilmekten de hoşlanmaz. Zengin cömerdler arasında bulunan cimriler gibi. Cömerd zenginler çok verirler. Bu cimri de yerilmemek için az az verir. Kahramanlar arasında bulunan korkaklar gibi; bu adam zâten övülmez, fakat yerilmekten korktuğu için, harb meydânından kaçmaz. Geceyi sabahlara kadar namaz kılan kimseler arasında bulunan gibi. Zâten övülmesine imkân yoktur, ancak yerilmesin diye o da onlar arasında bir kaç rek'at namaz kılar. Bunun içindir ki, techîl edilir korkusu ile bilmediği bir husûsu bilenden sormaz da, bilmeyerek fetvâ verir. Câhil olduğu hâlde kendisini ulemâdan gösterir. Bütün bunlar yalnız yerilme korkusu ile yapılan işlerdendir.

İşte insânı riyâkârlığa sürükleyen şu üç sebebtir, yâni övülmek zevki, yerilmek korkusu ve insanlardan bir şey ummaktır. Bunlardan kurtuluş çâresi ise, bu kitâbın birinci kısmında hulâsaten beyân ettiğimiz hususlardır. Fakat burada da hâssaten riyâ ile alâkalı tedâvi çârelerini zikredelim. Şübhe yok ki, insan oğlunun bir şey arzûlayıp ona heves etmesi, yâ şimdiki hâlde veyâ gelecekte kendisi için faydalı ve zevkli olduğunu zannettiği içindir. Şâyet şu anda tatlı olmakla gelecekte acı olduğunu anlarsa, kolayca ondan vazgeçer. Meselâ, balın tatlı bir şey olduğunu bilir, ona heves eder. Fakat içinde zehir olduğunu anlayınca hemen ondan vazgeçer. İşte zevkli sandığı riyâkârlığın da ilerdeki zararlarını bilmekle kolayca bundan vazgeçebilir.

(661) Buhârî ile Müslim rivâyet etmişlerdir.
(662) Nesei rivâyet etmiştir.

Mürâî, riyânın zararlarını, kalbini bozduğunu, tevfîk-ı ilâhîden bu anda kendisini uzaklaştırdığını, Âhiretteki azâbını, Allah'ın kendisine olan gazabını, mahşer, yerinde, «Yâ gâdir, yâ fâcir veyâ mürâî!» diye çağırılarak, Allah'a ibâdet ile dünyâlık peşinde koşmaktan, yaptığı ibâdetle insanların gönüllerini avlayarak Allah ile alay etmekten, kullarca sevilmeğe çalışmakla, Allah'ı buğzettirmekten, Allahtan uzaklaşmakla onlara yaklaşmaktan, onların övgüsünü Allah'ın zemmi üzerine tercîhden ve onların rızâsını Allahın gazabında aramaktan utanmadın mı? Bir tânesi üzerine de Allah'ı tercîh edemedin mi? diyerek yaratıklar arasında rezîl-rüsvây olacağını düşünmedin mi? denecektir. İnsân oğlu bu rezâleti düşündüğü, dünyâlıkta kullardan edindiği istifâde ile Âhiretteki kaybını karşılaştırdığı ve Âhirette kaybettiği mükâfatını, hâlbuki ihlâs ile yaptığı bir amelinin bile sırasına göre bütün günahlarına ağır geleceğini düşündüğü ve riyâ ile yapıldığı için aynı amelin günahlar tarafına geçtiğini ve bu sûretle Cehennem'e sürükleneceğini hâtırladığı takdîrde, elbette bundan vazgeçer. Riyâda yalnız ameli mahvetmekten başka bir şey olmasa da, bu kadarının bile kâfi olduğunu düşünmeli, hattâ buna rağmen dîğer sevabları ağır gelip Cennet'e gitse bile riyâ ile yapmış olduğu amelini eğer bir niyyet farkı ile ihlâs ile yapsa onun sâyesinde Cennette daha üstün mevkî kazanacağını hâtırlamalı, bütün bunlardan riyâ sebebiyle düştüğünü bilmeli ve riyâdan vazgeçmelidir. Bunların hâricinde dünyâda da insanların gönüllerini avlamak için çektiği zahmeti düşünmelidir. Birinin gönlünü alırken dîğeri darılır. Bâhusûs Allah'ın gazabında kulların rızâsını arayan kimsenin, ne dünyâ, ne de Âhirette bir fayda görebileceğini düşünerek, onları Allah üzerine tercîh etmemelidir.

Maddî menfaat ümîdiyle gösteriş yapıyorsa, kulların kalblerinin Allah'ın yed-i kudretinde olduğunu, Allahu Teâlâ irâde etmeden bir şey yapamıyacaklarını, rızkı verenin yalnız Allah olduğunu, insanların eline bakan kimsenin zillet ve meskenetten kurtulamıyacağını, şâyet murâdına erse bile dâimâ onların minneti altında kalıp onlara karşı küçük düşeceğini bilmelidir. Bunları bilen bir insan böyle boş ümîde kapılarak Allah katındaki fazîleti terkeder mi?

İnsanların yermelerinden korktuğuna gelince: bundan korkmakta da bir mâna yoktur. Çünkü Allahu Teâlâ yermedikten sonra, insanların yermesi hiç bir zarar getirmez. Ne ömrüne, ne rızkına, ne de Cennetlik ise Cehennemlik olmasına ve ne de Allahın gazab ve buğzetmesine bir te'siri olur. Mahlûkaatın cümlesi âcizdir. Başkası şöyle dursun, kimse kendisine bile zarar, kâr, ölüm kalım gibi bir şey getiremez.

İşte şu üç sebebin, âfet ve zararlarını iyice idrâk edip, fikrettiği takdirde, riyâdan nefret ederek Hz. Allah'a rücû eder, döner. Zîra çalışan adam, zararı çok ve kârı az olan işe heves etmez. İnsanlar onun riyâ ettiğini bilseydi, herkes ondan nefret ederdi. Hâlbuki Allahu Teâlâ onu er-geç rezîl-rüsvây edecek, herkes bu rezâleti ile kendisini tanıyacaktır. Riyâdan kaçınmak için yalnız bu kadarı bile kâfidir. Şâyet ihlâs ile amel etse, Allahu Teâlâ onu mahlûkatına teşhîr edecek, kendisini onlara sevdirecek, onları kendisine rabt edecek, bağlayacak ve onu medh u senâ edeceklerdir. Her ne kadar onların medhinde bir kemâl olmasa bile, netîcede bu, böyle olacaktır. Aslında medihde bir kemâl olmadığı gibi, zemde de bir noksanlık yoktur. Nitekim şâirin biri: «Benim medhim zînet, zemmim ise ayıbdır.» deyince, Resûl-i Ekrem:

كَذَبْتَ ذَالِكَ اللهُ الَّذِي لَا إِلٰهَ إِلَّا هُوَ **«Yalan söyledin; o senin dediğin tek olan Allah'a mahsustur.»** (663) buyurdu.

Zîra zînet ve süs ancak O'nun medhinde, kusûr ise O'nun zemmettiğindedir. Sen Allah katında fenâ bir insân isen, insanların medhi ne fayda sağlar? Allah katında iyi bir insân isen, insanların zemmi ne zarar getirir?

Âhireti, onun ebedî ni'metlerini ve yüksek mevkîlerini hâtırlayan kimse, insanlarla alâkalı şeylerden ömrü boyunca nefret duyar, onların gussa ve kederlerine canı sıkılır ve gönlünü doğrudan doğruya Hz. Allah'a bağlayarak riyâ zilletinden ve insanların kalblerini araştırmaktan kurtulur. İhlâs sâyesinde kalbi nurlanır, gönlü genişler ve Allah ile olan ünsiyyeti nisbetinde mükâşefe kapuları kendisine açılır. Artık o, halktan uzaklaşır, dünyâyı hakîr görür, Âhireti büyük bilir. Kalbinden halk sevgisi çıkar, riyâ bağları çözülür, ihlâs yolları ona açılır.

İşte buraya kadar dercettiklerimiz, riyâyı kökünden atabilmek için, ilimle olan tedâvi yollarıdır.

Amelî tedâvisine gelince: Fuhşu sevenlerin saklı yerler aradıkları gibi, mümkün mertebe ibâdetleri için gizli yer aramalı ve halka duyurmak arzûsunu nefsinden kesecek şekilde saklanmalı da, ibâdetini Allah'tan başka kimse görmediğine emîn olmalıdır.

(663) Hâkim, Ekra' b. Habis'den rivâyet etmiştir.

Rivâyete göre Ebû Hafs el-Haddâd'nin adamlarından biri, dünyâyı ve dünyâlık peşinde olanları zemmetti. Ebû Hafs: «Gizlemen gereken şey'i ifşâ etmiş oldun! Bundan sonra, artık toplantılarımıza gelme!» dedi. Bu kadarını bile ifşâya müsâade etmedi. Zîra dünyâyı zemmin altında zâhidlik iddiâsı yatar. Riyâdan kurtuluşun en büyük çâresi gizliliğe riâyettir. Gerçi bu gizliliğe riâyet önceleri ağır ve zor gelir, fakat sonraları kolaylaşır. Çünkü Allahu Teâlânın yardımı ve tevfîki ona yetişir. Allahu Teâlâ, bir kavme verdiği ni'meti, onlar kendilerini bozmadıkça, ellerinden almaz. Mücâhede kuldan, hidâyet Allah'dandır. Kuldan, kapuyu çalmak, açmak ise Allah'dandır. Allahu Teâlâ, ihsân edenlerin ecrini zâyi' etmez. Bir hasene de olsa, onu kat kat çoğaltır ve kendi fazlından ziyâdesiyle mükâfat verir.

İKİNCİ MAKAM

İkinci makaam: İbâdet esnâsında ârız olan riyânın önlenmesi hakkındadır. Bunu da öğrenmek lâzımdır. Zîra nefsiyle mücâhede edip, kanâati, tama'ı kesmek, insanların gözüne girmek hevesinden vazgeçmek, medh ile zemme aldırış etmemekle kalbinden riyânın kökünü söküp atmak isteyen kimseyi ibâdet esnâsında da şeytan rahat bırakmaz. Çeşitli riyâ hâtıraları ile karşısına çıkar, vesvesesini ondan ayırmaz, nefsin arzûsu da tamâmen zâil olmaz. Bunun için ârız olan riyâ hâtıralarını da yok etmeğe ehemmiyet vermesi lâzımdır. **Bu hâtıralar** da üç şekildedir. Bâzan tek bir hâtıra gelir, bâzan birbirini tâkîb ederler.

Birincisi, ibâdetini insanların duymasını bilmek ve bilmelerini ummaktır. Sonra bunu, insanların yanında mevkî sâhibi olma ve övülme sevgisi tâkîb eder. Buna meylederek bunu öğrenmek ister. Bunların birincisine mârifet, ikinci hâle şehvet, rağbet, üçüncü hâle ise fiil, yâni azm u tasmîm denir. Birinci hâtırayı, ikinci hâtıra tâkîb etmeden ref'etmek için aranan kâmil kuvvet, ne zaman ki, hâtırına ibâdetini halkın bilme isteği veyâ halkın duymasını arzû etmek gelirse, hemen halkın bu ibâdeti bilip bilmemesinden sana ne kâr var? Allah biliyor ya, daha başkasının bilmesinden ne fayda? deyip onu reddetmeğe çalışmaktır. Şâyet halk tarafından övülmeye rağbeti buna eklenirse, daha önce riyânın âfetlerinde zikrettiğimiz hususları hâtırlamalı, Kıyâmet günü Allah'ın mekrine uğrayıp en dar zamanda perîşan olacağını düşünmelidir. Yapmış olduğu ibâdetini insanların bilmesini arzû etmesi kendisini riyâkârlığa sürüklediği gibi, riyânın âfetlerini hâtırlamak da riyâya karşı nefret uyandırır da, o arzû ve isteğe karşı çıkar. Çünkü Allahın mekrine ve ikaabına uğrayacağını düşündükçe riyâdan nefret eder. Şehvet riyâya teş-

vîk ederken bu nefret de riyâdan uzaklaştırır. Nefis ise bunlardan kuvvetli olan tarafa uymak ister.

Demek ki, ibâdet esnâsında ârız olan riyâyı söküp atabilmek için üç şey lâzımdır. **Birincisi** mârifet, **ikincisi,** kerâhet ve **üçüncüsü** de ibâ ve i'razdır. Bâzan insânın, ihlâsla başladığı bir ibâdete sonradan riyâ karışır da, mârifet ve kerâhet onu önlemeden insan bunu kabûl eder. Bunun sebebi, gönlün, yerilmeden hoşlanmayıp övülme aşkı ile dolu olmasıdır. Hırs, gönlünü kaplamıştır. Kalbinde başkasına yer kalmamıştır. Riyânın âfetiyle kalbinde, ibâdete başlarken sakladığı mârifet gider. Çünkü kalbinde övülme aşkı yer almıştır. Bu, gazabı yerip kendini halîm ve yumuşak huylu göstermek isteyen, sonra da kendisini kızdırdıkları zaman, bu kararını unutup da birden bire kalbi hiddetle dolup gazabın âfetini unutan kimsenin hâline benzer. Bunun gibi, şehvet zevki kalbi doldurur ve mârifet nûrunu kalbden uzaklaştırır. Câbir, şu sözü ile buna işâret etmiştir: «Biz Resûl-i Ekrem ile ağacın altında, kaçmamak üzere muâhede etmiştik, fakat ölüm için biat etmedik, bu hususta söz vermedik. Bunun için Huneyn cenginde bunu unuttuk. Bunun üzerine: «Ey ağaç altında biat edenler» diye çağırıldık ve döndük. Zîra kalblerimiz korku ile dolmuştu. Bu sebeble eski muâhedeyi unuttuk, tâ ki bize hâtırlatıldı.» Âni olarak saldıran şehvetlerin çoğunda hâl böyle oluyor. Çünkü onun îman bağına olan zararını bilmek unutuluyor. Bu mârifet unutulunca kerâhet görünmüyor. Çünkü kerâhet mârifetin netîcesidir.

Bâzan bu hâlde insan hâtırlar ve bu hâlde gelen hâtıranın Allah'ı gadabandıran bir riyâ olduğunu da anlar. Buna rağmen şiddetli iştiyâkından dolayı yine de riyâsına devâm eder. Nefsânî arzûları aklına galebe çalar da bu peşin zevkini önleyemez ve hemen tevbe edemez. Veyâhut şiddetli arzûsundan dolayı bunun üzerinde durmak istemez de, başka tarafa bakar. Nice âlimlerin hâtırına öyle şeyler gelir kı onları ona ancak riyâkârlık söyletir. O ise, yine bile bile, o sözüne devâm eder. İşte bunun cezâsı iki kat olur. Zîra riyânın cezâsını müdrik olduğu hâlde, onu kabûl etmiştir. Kerâhetten hâlî olan mârifet, buna fayda sağlamamıştır. Yâni riyânın hem kötü olduğunu bilecek, hem de ondan hoşlanmayacaktır. Bâzan insânda hem mârifet, hem de kerâhet bulunduğu hâlde, kerâhet tarafı zayıf fakat şehvet tarafı kuvvetli olduğu için, yine riyâyı dâvet eden sebebleri kabûl eder ve riyâkârlıkta bulunur. Buna da kerâhet fayda vermiyor. Çünkü riyâyı kerîh görüp ondan hoşlanmamak onu yapmamağı gerektirir ki bunu yapamıyor.

Demek ki, ibâdet esnâsında ârız olan riyâyı önlemek için, üç şey'in bulanması lâzımdır: Mârifet, kerâhet, ibâ. Mârifet, riyânın kötülüğünü, zararlarını bilmek, kerâhet, ondan hoşlanmamak, ibâ ise, ondan uzaklaşmaktır. İbâ kerâhetin, kerâhet de mârifetin netîcesidir. Mârifetin kuv-

veti, îman ve ilim nûrunun kuvveti nisbetindedir. Zayıflığı da gaflet, dünyâ sevgisi, Âhireti unutmak ve Allah katında olanı az düşünmek, dünyâ hayâtının âfetlerini ve Âhiret ni'metlerinin büyüklüğünü, riyânın büyük hatâların başı ve her günâhın kaynağı olduğunu düşünmenin zafiyetindendir. Zîra mevkî, dünyâlık sevgisinin zevki, kalbi karartır, düşünmez hâle getirir, âkıbeti düşünemez, kitâb, sünnet ve ilmin nûrları ile aydınlanamaz.

Şâyet, riyâdan hoşlanmayıp onu kerîh gördüğü, bunun böyle olmasını istediği ve kendi imkânları ile bunu redde çalıştığı hâlde, yine de yenemiyerek içinden riyâya bir temâyül uyandığında acaba bu da mürâîlerden sayılır mı? dersen:

Bilmiş ol ki; Allahu Teâlâ kullarına güçlerinin yetmiyeceği bir teklîfde bulunmaz. Şeytânı kalbinden söküp atmak ve ona vesvese verdirmemek kulun elinde değildir. Tabîatini şehvetlere meyletmekten uzaklaştıramaz. İnsânın yapabileceği, Allah'a ve Âhirete olan îmânı, dinî bilgisi netîcedeki kötülükleri bilmesiyle şehvetlerine karşı koymak ve bunu yıldırmemeğe çalışmaktır. İnsân, bu kadarını yapınca, nihâî vazîfesini yapmış olur. Nitekim rivâyete göre Ashâb-ı Kirâm, Resûl-i Ekrem'e: — Kalbimize öyle şeyler geliyor ki, bunları dilimizde konuşmak, bizden göklerden düşüp parça parça olmaktan daha ağır gelir, diye şikâyette bulunduklarında, Resûl-i Ekrem:

أَوَقَدْ وَجَدْتُمُوهُ ذٰلِكَ صَرِيحُ الْإِيمَانِ

— Siz bu hâli buldunuz mu? İşte açık îman budur, (664) buyurdu. Yâni insânın hâtırına her şey gelebilir, mümkün mertebe kötü şeyleri redde çalışmalıdır. Sarîh îman, bu dedikleri o vesveseleri kerîh görmeleridir. Yoksa vesveseye «Sarîh îman» denemez. Geride vesveseyi kerîh görmeleri kalmıştır. İşte «Sarîh îman», onu kerîh görmek ve ondan hoşlanmamaktır. Riyâ ne kadar ağır günâh da, Allah hakkında hâtıra gelen vesveseden hafiftir. Bu gibi vesveseden hoşlanmamakla zararı kalkarsa, bundan daha ehven olan riyâ sevgisinden hoşlanmamak da onun mes'ûliyetini kaldırır. Yâni riyâ sevgisi, gelmiyerek de gelebilir, fakat onu kerîh görmek, onun mes'ûliyetini yok eder.

Bunun gibi, İbn Abbâs'dan (R.A.) gelen bir rivâyette Resûl-i Ekrem:

اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِي رَدَّ كَيْدَ الشَّيْطَانِ إِلَى الْوَسْوَسَةِ

«O Allah'a hamdederim ki, şeytânın hîlesini vesveseye çevirdi.»

(664) Müslim rivâyet etmiştir.

(665) buyurdu. İbn Hâzim de: «Nefsinden gelen kötü bir şey'e hoş lanmadığın zaman, ondan sana zarar gelmez. Fakat nefsinden gelen kötü şey'e yine kendi nefsin için râzı olursa, o zaman nefsini itâb et ve kına!» demiştir. Demek ki sen râz edip kerâhetle reddettiğin za man, şeytânın vesvesesi ve nefsin aldatması sana zarar vermez. Riyâ hâtırlatan ve hâzırlayan bütün sebebler şeytandandır. Bundan sonra meyil ve heves nefistendir. Riyâdan hoşlanmamak ve onu kerîh görmek akıl ve îmandandır. Ancak şeytânın bu hususta başka bir aldatma yolu da vardır. Sana riyâyı kabûl ettiremediği takdirde, seni mütemâdiyen şeytân ile mücâdeleye dâvet eder. Maksadı, kalbinin huzûrunu selbetmek ihlâsın sevâbından seni uzaklaştırmaktır. Zîra devamlı şeytan ile mücâdele, Allah ile münâcâtın sırrından insânı uzaklaştırmaktır ki, bu, Allah katındaki mevkiine noksanlık getirir.

RİYÂ HÂTIRALARINI DEF' ETMEKTEKİ MERTEBELER

Riyâdan kurtulanlar, riyâ hâtıralarını def'etmekte dört mertebeye ayrılırlar.

Birinci mertebe: Riyâ şeytandandır deyip onu reddetmekle kalmayıp daha iyidir zannıyle bu hususta uzun mücâdelelere girişmektir. Bu mücâdele, Allah ile olan münâcâtından ve bulunduğu hayır yolundan kendini alıkoyup âdeta girdiği yoldan sarf-ı nazar ederek yolda karşısına çıkan yol kesenlerin tâkîbine koyulmak gibi hakikî bir eksikliktir.

İkinci mertebe: Onunla uğraşmanın yolundan geri kalmak gibi bir eksiklik olduğunu bildiği için, hiç mücâdeleye girişmeden, yalnız bir tezîb ile iktifâ etmektir.

Üçüncü mertebe: Bunu yalanlamak, az da olsa bir meşgale olacağından, yalnız ondan hoşlanmamakla iktifâ edip yoluna devâm etmektir.

Dördüncü mertebe: Riyâ sebeblerinin cereyânı ânında, yine şeytân kendisine hased edeceğini bildiği için, şeytânın ifsâdı arttıkça, o da dına ihlâsa ehemmiyet verir. Allah'ı düşünmek ve şeytânı daha da dırmak için sadaka ve ibâdetlerini çok daha gizli yapmağa gayret etmektir. İşte şeytânı kızdırıp ümîdini kestiren ve artık bir daha riyâ vesvesiyle kendine yaklaştırmayan bu davranıştır. Rivâyete göre Fudayl:

— Falanca seni çekiştiriyor, dediklerinde, Fudayl:

— Onu, ona yaptırana ben kızarım, dedi. Onlar:

— Kimdir yaptıran? dediklerinde, Fudayl:

— Şeytandır. Allah o adamı afvetsin, ben şeytâna kızar, Allah ibâdet ederim, dedi. Yâni ona uymam demek istedi. Şeytân, bir kul bu şekil davranışını görünce, onu daha fazla Allah'a yaklaştırmamak ondan vazgeçer.

(665) Müslim. İbn Mes'ûd'dan rivâyet etmiştir. Diğer rivâyet yolları da vardır.

İbrâhîm-i Teymî diyor ki: Şeytan insânı kötülüğün kapusuna dâvet eder. Bu dâveti sezen insan, ona icâbet etmeyip daha çok ibâdete koyulsun. Bunu gören şeytân, artık ondan uzaklaşır. Şeytân, çağırdığı inı müteredditt gördüğü zaman ümîdlenir, onun peşini bırakmaz, fakat na rağmen yine ibâdete devâmını görünce, artık ümîdini keser, adaı terkeder. Hâris-i Muhâsibî şu dört mertebeyi güzel bir misâl ile îzâh etmiştir. Diyor ki:

Bunlar, istifâde edip doğruya ve hidâyete ulaşmak için ilim ve hadîs meclisine gitmek isteyen dört kimse gibidir. Bunların hak ve hakîkati anlayacaklarından korkan bid'at sâhibi biri önlerine çıkar.

İlk gelene mâni' olur, onu yolundan alıkor da kendi bid'at meclisine dâvet eder. Fakat yolundan geri kalan adam oraya da gitmez. Bu sefer bid'at sâhibi onunla mücâdeleye başlar. Adam da bid'at sâhibi ile mücâdeleyi bir vazîfe telâkki ederek onunla mücâdeleye kalkışır. Bid'at sâhibi bunu da bir muvaffakıyet kabûl eder. Çünkü adamı yolundan alıkoymuş, lüzumsuz seyle oyalamıştır.

İkinci gelenin yoluna çıkar, onu da bir müddet oyalar, fakat adam onunla daha fazla uğraşmadan yoluna devâm eder. Bid'at sâhibi bunu da bir zaman meşgûl ettiği için, yine memnûndur.

Üçüncüsünün yoluna çıkarsa da, üçüncüsü onun tarafına hiç bakmadan yoluna devâm eder. Bid'at sâhibi bundan ümîdini keser.

Bu def'a dördüncü ile karşılaşır. Dördüncü ise hiç tarafına bakmadan yürüyüşüne daha da hız vererek yoluna devâm eder. Bid'atçının tamâmen ümîdini kestiği bu dördüncüdür. İkinci bir karşılaşmada diğer üçünde bir ümîdi olabilir, fakat bunda hiç ümîdi kalmaz. Hattâ daha da sür'atle hedefine doğru gideceğinden korkarak onunla hiç karşılaşmak istemez.

ŞEYTAN'IN VESVESELERİNE KARŞI VAZİYET ALIŞ

Şâyet, şeytânın vesveselerinden emîn olunamıyacağına göre, vesvese vermeden önce onu gözetleyip hâzır olmak mı, yoksa Allah'a tevekkül edip ibâdetle meşgûl olmak sûretiyle şeytânı düşünmemek mi vâcib olur? dersen:

Bilmiş ol ki: Bu hususta üç görüş vardır:

Basralılardan bâzıları, kuvvetli insanların, şeytandan korunmaktan müstağnî olduklarını, onların tamâmen Allah'a bağlanıp onun sevgisiyle meşgul bulunduklarını, şeytânın bunlara bir şey yapamıyacağını bildiği için, onlardan ümîdini kestiğini söylemişlerdir. İhtiyâr, zayıf ve âcizlerin içki içip zinâ etmelerinden ümîdini kestiği gibi. Bu gibilere aslında mübâh olan dünyâlık, şarab ve domuz eti gibi olmuştur. Onlar dünyâ sevgisinden tamâmen râbıtalarını kestiklerinden dolayı, şeytânın bunlarda

ümîdi kalmamıştır. Bu bakımdan onların şeytandan çekinecek tarafla yoktur.

Şam âlimlerinden bâzıları da, şeytandan, tevekkül ve yakîni az ola kimseler korkar. Allahu Teâlâ'nın tedbîrinde ortağı olmadığını yakîne bilen bir kimse, başkasından korkmaz ve şeytânın da hüküm ve irâde s hibi olmayan âciz bir yaratık olduğunu, ancak Allahu Teâlâ'nın irâdesin tecellî edeceğini, bunu bilenlerin başkasından korkmakta utanması g rektiğini de bilmelidir. Allahu Teâlâ'nın birliğine kat'î olarak yânî yak nen inanmak, onu, başkasından korkmaktan müstağnî kılar.

İlim erbâbından bâzıları da, her ne olursa olsun, şeytandan korunma lâzımdır, demişlerdir. Basra âlimlerinin; «Kuvvetli mü'minler, dünyâ i alâkalarını kesmiş, şeytan korkusundan müstağnî kalmışlardır,» söz şeytânın aldatmasından başka bir şey değildir. Zîra Peygamberler bi şeytânın vesvese ve ifsâdâtından kurtulamamıştır. Nerede kaldı ki, ba kaları kurtulsun? Zîra şeytânın bütün vesvesesi, şehvet ve dünyâ se gisi tarafından değildir. Allahu Teâlâ'nın sıfat ve esmâsında bid'at ve s pıklıkları güzel göstermekte ve bunlara benzer daha bir çok cihetlerd vesvese verir; aldatmağa, atlatmağa çalışır. Bunun için hiç kimse şe tânın tehlikesinden âzâde olamaz. Nitekim Allahu Teâlâ :

وَمَا أَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ مِنْ رَسُولٍ وَلَا نَبِيٍّ إِلَّا إِذَا تَمَنَّىٰ أَلْقَى الشَّيْطَانُ فِي أُمْنِيَّتِهِ فَيَنْسَخُ اللَّهُ مَا يُلْقِي الشَّيْطَانُ ثُمَّ يُحْكِمُ اللَّهُ آيَاتِهِ

«Ey Muhammed, senden önce gönderdiğimiz hiç bir elçi ve peygamb yoktur ki, bir şey'i arzûladığı zaman, şeytân onun arzûsuna vesvese rıştırmamış olsun.» (22 - Hacc: 52) buyurmuştur.

Resûl-i Ekrem (S.A.V.) de şöyle buyurmuştur :

إِنَّهُ لَيُغَانُ عَلَىٰ قَلْبِي **«Kalbime öyle şeyler gelir ki, günde y**

kere Allah'a istiğfâr ederim.» (666) Onun şeytânı müslümân olmuş kendisine hayırdan başka bir şey emretmemiş olduğu hâlde, Resûl-i E rem böyle iken, dîğer peygamberler ve peygamberimizden daha fazla lah sevgisi ile meşgûl olduğu için kendisine şeytan bir şey yapamaz id âsında bulunanlar aldanmış kimselerdir. Nitekim emniyet ve meser [sevinç] yeri olan Cennet'te bile Âdem ile Havvâ ondan kurtular mışlardır. Hâlbuki daha önce Allahu Teâlâ onlara :

(666) Hadis, yukarda geçmiştir.

إِنَّ هَٰذَا عَدُوٌّ لَكَ وَلِزَوْجِكَ فَلَا يُخْرِجَنَّكُمَا مِنَ الْجَنَّةِ فَتَشْقَىٰ ۖ إِنَّ لَكَ أَلَّا تَجُوعَ فِيهَا وَلَا تَعْرَىٰ وَأَنَّكَ لَا تَظْمَأُ فِيهَا وَلَا تَضْحَىٰ

«Ey Âdem! Doğrusu bu, senin ve eşinin düşmânıdır. Sakın sizi Cennet'ten çıkarmasın, yoksa bedbaht olursun. Doğrusu Cennet'ten ne çıkarsın ne de çıplak kalırsın, orada ne susarsın, ne de güneşin sıcağında kalırsın.» (20 - Tâ-hâ: 117 - 119) buyurmuştur. Bununla berâber bütün Cennet nimetleri karşısında bir ağaçtan men'edilmişti. Buna rağmen yine şeytânın mekrinden kurtulamadı. Emân ve saâdet yeri olan Cennet'te bile bir peygamber şeytânın mekrinden emîn olamazsa, mihnet, meşakkat, şehvet ve yasaklar diyârı olan dünyâda başkaları nasıl emîn olabilir? Mûsâ aleyhisselâm bile Allahu Teâlâ'nın haber verdiği gibi :

هَٰذَا مِنْ عَمَلِ الشَّيْطَانِ **«Bu şeytanın işidir.»** (28 - Kasas: 15)

demiştir. Bunun için Allahu Teâlâ bütün insanları şeytandan korkutarak:

يَا بَنِي آدَمَ لَا يَفْتِنَنَّكُمُ الشَّيْطَانُ كَمَا أَخْرَجَ أَبَوَيْكُمْ مِنَ الْجَنَّةِ ....
إِنَّهُ يَرَاكُمْ هُوَ وَقَبِيلُهُ مِنْ حَيْثُ لَا تَرَوْنَهُمْ

«Ey Âdem oğulları! Şeytan ana ve babanızı, fenâ yerlerini kendilerine göstermek için, elbiselerini soyarak nasıl Cennet'ten çıkardı ise, sakın size de bir fitne (belâ) yapmasın! Çünkü o da, kabîlesinden olanlar da, kendilerini göremiyeceğiniz yerlerden muhakkak sizi görürler.» (7 - A'raf: 27) buyurmuştur. Kur'ân-ı Kerîm şeytandan korkutan âyetlerle dolu olduğu hâlde, daha ondan korkmamak nasıl iddiâ olunabilir? Allahu Teâlânın emrettiği şekilde ondan sakınmak, Allahu Teâlâ'nın sevgisi ile meşgul olmağa münâfî değildir. Allahu Teâlâ'nın emrine uymak, O'nu sevmektendir. O da kâfirlerden kaçınmağı ve korunmağı emrettiği gibi, düşmân olan şeytandan da sakınmağı emretmiştir. Nitekim Âyet-i Celîle'de :

وَلْيَأْخُذُوا حِذْرَهُمْ وَأَسْلِحَتَهُمْ

«Silâhlarını yanlarına alsınlar.» (4 - Nisâ: 102), diğer âyette:

وَأَعِدُّوا لَهُمْ مَا اسْتَطَعْتُمْ مِنْ قُوَّةٍ وَمِنْ رِبَاطِ الْخَيْلِ

«Siz de onlara (düşmanlara) **karşı gücünüzün yettiği kadar kuvvet, ve bağlanıp beslenen atlar hâzırlayın.»** (8 - Enfâl: 60) buyurmuştur. Bütün bu âyetlerle gördüğün düşmandan sakınman, Allahu Teâlâ'nın emri ile sana borç olduğu gibi, görmediğin ve seni gören düşmandan sakınman evleviyetle sâbit bir borç olur. Bunun için İbn Muhriz:

«Senin gördüğün ve seni görmeyen avı avlaman mümkün, fakat seni görüp de senin göremediğin avın tuzağına düşmekten korkulur.» demiştir. Bu sözü ile şeytâna işâret etmiştir. Nasıl görülmeyen düşmandan korkmazsın? Zîra görülen düşmânın olan kâfire karşı gaafil davranır ve avlanırsan şehîd olursun. Fakat şeytâna karşı ihmâlkâr davranırsan, Cehennem'e ve elîm azâba müstahak olursun. Allahu Teâlâ'nın korkuttuğu şey'e aldırış etmemek, Allah ile meşgûl olmaktan sayılmaz. Yâni Allah ile meşgûl olmaktan sayılmaz. Yâni Allah ile meşgul olduğu için, Allahu Teâlâ'nın korkuttuğu şey ile meşgul olmamıştır, denemez. Bu izâhatımızdan da, şeytandan korkmak tevekküle münâfîdir, diyen ikinci görüşün, yanlış olduğu ortaya çıkar. Zîra orduyu toplayıp hendek kazmak, silâh kuşanıp kalkan takınmak, Resûl-i Ekrem'in tevekkülüne münâfî olmamış iken, Allahu Teâlâ'nın korkuttuğu ve çekinmeyi emrettiği şeyde korku, tevekküle nasıl münâfî olur? Biz, «TEVEKKÜL KİTÂBI nda, tevekkülün sebeblerden tamâmen sıyrılmak mânasında olduğunu sananların yanılmış olduklarını zikretmiştik. İyiliği ve kötülüğü yaratan, öldüren ve diriltenin, yalnız Allahu Teâlâ olduğunu bildikten sonra, Allahu Teâlâ'nın: **«Siz de düşmanlara karşı gücünüzün yettiği kadar kuvvet, ve bağlanıp beslenen atlar hâzırlayın.»** (8 - Enfâl: 60) buyurması tevekküle münâfî olmadığı gibi, hidâyetin, sapıklığın yaratıcısı Allah olup, vâsıta ve sebeblerin O'nun emrinde musahhar olduğunu bildikten sonra, şeytandan korkutmak ve kendini korumak tevekküle münâfî değildir. İşte Hâris-i Muhâsibî'nin görüşü budur. İlim nûrunun şehâdet ettiği doğru yol da budur. Bunun dışındaki sözler, ilmin derinliğine inemiyenler ve bâzı zamanlarda kendilerine ârız olan vecd ve istiğrak hâlinin devâm edeceğini sanan kimselerin sözüdür ki, bu, uzak bir ihtimâldir.

ŞEYTANDAN SAKINANLARIN İHTİLÂFLARI

Bundan sonra, şeytandan sakınmanın gerektiğini kabûl eden bu görüş de, üç şekilde ihtilâfa düştü.

Bir kısmı, mâdemki Allahu Teâlâ bize şeytânın şerrinden korunmağı emretti, öyle ise en mühim vazîfemiz devamlı sûrette şeytânın iğfâlâtından korunmak, bir an olsun bu korkuyu hâtırından çıkarmamaktır.

Zîra bir anlık ihmâlin bizi felâkete götüreceğinden korkulur, demişlerdir.

Diğer bir kısmı da, devamlı olarak şeytanın şerrinden korunmakla meşgul olmak, bizi Allah'ı hâtırlamaktan alıkor. Zâten şeytânın istediği de budur. Biz, ibâdet ve zikir ile meşgûl olurken şeytânı, düşmanlığını ve ondan korunma ihtiyâcını da unutmamalı, her iki husûsu da nazar-ı itibâra almayı tercîh etmeliyiz, dediler. Çünkü şeytânı tamâmen unutursak ummadığımız taraftan gelir, yalnız onunla meşgul olursak Allah'ı anmağı ihmâl etmiş oluruz. En doğrusu, iki tarafı da hesâba katmaktır, dediler.

Muhakkik âlimler ise, iki tarafın da galat ettiklerini söylerler. Çünkü birincisi yalnız şeytan ile meşgul oldu ve zikrullahı unuttu. Bunun bir galet olduğu meydandadır. Zîra bizim şeytandan kaçınmakla emrolunmamız, bizi Allah'ı zikirden alıkoymaması içindir. Daha nasıl olur da kalbimizde en çok onu düşünürüz. Zâten onun istediği de budur. Bu ise, kalbimizin ilâhî nûrdan boş kalmasına sebeb olur. Böyle zikir nûrundan mahrûm olan bir kalbe şeytan teveccüh ettiği zaman, bu kalbin, şeytânı men'e muktedir olamıyacağı, şeytânın zafere ulaşacağından korkulur. Hâlbuki biz, ne şeytanı beklemekle, ne de devamlı olarak onu hatırda tutmakla me'mûruz.

İkinci görüş de yanlıştır. Çünkü o da birinci görüşe katılmıştır. Zîra Allah'ı zikr ile şeytânı hâtırlamağı kalbde toplamıştır. Hâlbuki kalb şeytânı düşünmekle, ne nisbette meşgûl olursa, o nisbette Allahı zikri azaltmış olur. Gerçek şu ki, Allahu Teâlâ, yalnız zâtını zikretmemizi, şeytan da dâhil, bütün mâsivâyı kalbden çıkarmamızı emretmiştir. Bu husûsta en doğrusu, insan, şeytânın düşmanlığını ve şeytandan korkuyu kalbine iyice yerleştirdikten sonra, Allah'ı zikir ile meşgul olup, bütün himmetini ona bağlamaktır. Artık şeytânı düşünmemelidir. Şeytânın düşmanlığını kabûl ettikten sonra Allahı zikir ile meşgul olduğu takdirde, şeytânı hâtırlar hâtırlamaz, aklını başına alır ve hemen onu def'eder. Demek Allah'ı zikir ile meşgul olmak, şeytânın vesvesesini önlemeğe mâni' değildir. Hattâ bir adam mühim bir işi için sabahleyin erkende uyanacağını kararlaştırıp uykuya yattığı zaman, uykuda onu bilmediği hâlde sabâha kadar birkaç def'a uyanır. Çünkü o korkuyu kalbine daha önce yerleştirmiştir. Uykuda hâl böyle olunca Allah'ı zikir hâlinde, daha önce düşmanlığını kalbine yerleştirdiği şeytâna karşı uyanık davranması evleviyetle sâbit olur. Böyle yalnız Allah'ı zikir ile meşgul olup hevâî arzûlarını öldüren, akıl ve nûrunu kalbinde canlandırıp şehvet zulmetlerini söndüren kimsenin kalbi, düşmânı uzaklaştırmakta daha güçlü ve daha kuvvetli olur.

Basîret sâhibi insanlar şeytânın düşmanlığını ve ondan korunmanın lüzûmunu kalblerine yerleştirdi ve artık onunla uğraşmadan Allah'ı zi-

kir ile meşgul oldular da, bu zikir sâyesinde düşmânın şerrinden kendilerini müdâfaa edip zikir nûru ile nurlandı ve düşmânın hâtıralarını kalbden uzaklaştırdılar. Kalb, pis sulardan temizlenip temiz-su akıtması istenen bir kuyu gibidir. Şeytân ile meşgul olanlar pis suları kapulardan bırakanlar gibidir. Hem Allah'ı, hem de şeytânı zikir ile meşgul olanlar, kapunun bir tarafını pislikten temizlemiş, fakat temizlediği yere öte taraftan pislik akıtmış gibidir. Bu vaziyet karşısında kuyu kolay kolay temizlenmez. Akıllı insan, pislik gelen tarafı kapatır ve kuyuyu temiz su ile doldurur. İşte bu şekilde hâriçten gelen pis suyu daha kolay atar.

21 inci BEYÂN: YEDİNCİ FASIL

YAPILAN TÂAT VE İBÂDÂTI AÇIKLAMAĞA VERİLEN MÜSÂADE

Bilmiş ol ki: Ameli gizli yapmakta riyâdan kurtuluş ve ihlâs faydası vardır. Âşikâre amelde de örnek olmak ve insanları ibâdete teşvîk vardır. Fakat burada bir de riyâ korkusu mevcuttur. Hasan-ı Basrî diyor ki: Gizli amelin riyâdan daha sâlim ve fakat açıklamasında da fayda olduğunu müslümanlar bilmektedir. Nitekim Allahu Teâlâ her iki tarafı da övmek üzere:

إِنْ تُبْدُوا الصَّدَقَاتِ فَنِعِمَّا هِيَ وَإِنْ تُخْفُوهَا وَتُؤْتُوهَا الْفُقَرَاءَ فَهُوَ خَيْرٌ لَكُمْ

«Eğer sadakaları âşikâre verirseniz o, ne güzel. Eğer onları gizler, onları (bu sûretle) **fakirlere verirseniz, işte bu, sizin için daha hayırlıdır.»** (2 - Bakara: 271) buyurmuştur.

Ameli ifşâ iki şekilde olur. Biri amelini âşikâre yapmak, diğeri de yaptığını söylemektir.

BİRİNCİ KISIM

Birinci kısım: İnsanları teşvîk için âşikâre sadaka vermek gibi. Nitekim Resûl-i Ekrem sadakayı teşvîk ettiği zaman Ensâr'dan biri elinde kesesi para dolu olduğu hâlde sadaka vermek üzere gelince, Ashâb-ı Kirâm da ona bakarak keselerinin ağızlarını açtılar. Bunu gören Resûl-i Ekrem:

مَنْ سَنَّ سُنَّةً حَسَنَةً فَعُمِلَ بِهَا كَانَ لَهُ أَجْرُهَا وَأَجْرُ مَنِ اتَّبَعَهُ

«İslâm'da güzel âdet ihdâs edip, onunla amel eden kimseye, amelini mükâfâtı ve ona bakarak o iyiliği yapanların mükâfâtı (gibi bir mükâfat **verilir.»** (667) buyurdu.

Namaz, Oruç, Hac, Gazâ ve benzerî amellerde de hüküm böyledir. Ancak sadakada örnek olmak daha gaalibdir. Çünkü insanlar birbirine bakarak daha çok verirler. Evet, bir gaazînin başkalarını teşvîk için herkesten önce meydâna çıkması daha da efdaldir. Zîra aslında gazânın gizli olması mümkün değildir. Bir an önce meydâna çıkmak, onu ilân değil belki başkalarını teşvîkdir. Gece namazı kılan kimsenin, çevresindekileri de îkaz ederek, ibâdet ettirmek gaayesine mâtûfen âşikâre okumasında da hüküm budur. Gizli yapılması mümkün olmayan, Cum'a ve Cihâd gibi ibâdetleri yapmakta, başkalarını teşvîk için öne geçmek makbûldür. Ancak bu hareketinde riyâ kokusu olmayacaktır.

Gizli yapılması mümkün olan sadaka ve namaz gibi ibâdetlere gelince; şâyet sadakayı âşikâre vermekte, başkasını da sadakaya teşvîk olduğu gibi, sadakayı alacak olana eziyet varsa - eziyet harâm olduğu için sadakayı gizli vermesi efdaldir. Şâyet sadakayı alacak olanın izzet-i nefsi rencîde edilmiyorsa; bâzılarına göre, her ne kadar âşikâre vermekte örnek olmak varsa da, yine gizli verilmesi daha makbûldür. Diğer bâzıları da, örnek olamıyacağı yerde gizli vermesi, örnek olabilecekse âşikâre vermesi daha makbûldür, dediler. Allahu Teâlâ'nın peygamberlere âşikâre ibâdet etmekle emretmesi, bunların sözlerinin doğruluğunu te'yîd eder. Ancak bunlar hakkında da «Faziletli amelden mahrûm kaldılar» denemez. Aynı zamanda Peygamber Efendimizin: «Ona (âşikâre verene) kendi mükâfatı verildiği gibi, ona bakarak o ameli yapanların mükâfatı gibi bir mükâfat daha verilir.» buyurması da bunu te'yîd eder. Yine hadîsde:

«Gizli amel, âşikâre amelden yetmiş kat daha fazla mükâfat alır, fakat âşikâre amelde örnek olursa, bu amel de gizli amel üzerine yetmiş derece faziletli olur.» (668) buyurulmuştur. Burada ihtilâfa yol yoktur. Gönül, riyâ şâibesinden uzaklaşıp gizli ve âşikâre ihlâs üzere bulunduğu zaman, örnek olduğu ibâdet, elbette daha makbûldür. Ancak riyâ şâibesinden korkulur. Böyle bir şey varsa, başkasına örnek olması kendisini kurtaramaz ve tehlîkeye girmiş olur. Bu bakımdan gizli amel de daha makbûl olur. Âşikâre amel edenin iki vazîfesi varuır:

Birincisi: Umduğu veyâ kat'î sûrette örnek olabileceğini bildiği yerde amelini âşikâre etmektir. Meselâ, öyleleri var ki, yalnız âile efrâdına kendisine uyar, başkaları uymaz. Öyleleri de var ki, komşularına örnek

(667) Müslim, Cerîr b. Abdullah'tan rivâyet etmiştir.

(668) İlk kısmını Beyhakî Ebû'd-Derdâ'dan rivâyet etmiştir. Ayrıca İbn Ömer'den buna benzer bir rivâyeti de vardır.

kir ile meşgul oldular da, bu zikir sâyesinde düşmânın şerrinden kendilerini müdâfaa edip zikir nûru ile nurlandı ve düşmânın hâtıralarını kalbden uzaklaştırdılar. Kalb, pis sulardan temizlenip temiz su akıtması istenen bir kuyu gibidir. Şeytân ile meşgul olanlar pis suları kapulardan bırakanlar gibidir. Hem Allah'ı, hem de şeytânı zikir ile meşgul olanlar, kapunun bir tarafını pislikten temizlemiş, fakat temizlediği yere öte taraftan pislik akıtmış gibidir. Bu vaziyet karşısında kuyu kolay kolay temizlenmez. Akıllı insan, pislik gelen tarafı kapatır ve kuyuyu temiz su ile doldurur. İşte bu şekilde hâriçten gelen pis suyu daha kolay atar.

21 inci BEYÂN: YEDİNCİ FASIL

YAPILAN TÂAT VE İBÂDÂTI AÇIKLAMAĞA VERİLEN MÜSÂADE

Bilmiş ol ki: Ameli gizli yapmakta riyâdan kurtuluş ve ihlâs faydası vardır. Âşikâre amelde de örnek olmak ve insanları ibâdete teşvîk vardır. Fakat burada bir de riyâ korkusu mevcuttur. Hasan-ı Basrî diyor ki: Gizli amelin riyâdan daha sâlim ve fakat açıklamasında da fayda olduğunu müslümanlar bilmektedir. Nitekim Allahu Teâlâ her iki tarafı da övmek üzere:

إِنْ تُبْدُوا الصَّدَقَاتِ فَنِعِمَّا هِيَ وَإِنْ تُخْفُوهَا وَتُؤْتُوهَا الْفُقَرَاءَ فَهُوَ خَيْرٌ لَكُمْ

«Eğer sadakaları âşikâre verirseniz o, ne güzel. Eğer onları gizler, onları (bu sûretle) **fakirlere verirseniz, işte bu, sizin için daha hayırlıdır.»** (2 - Bakara: 271) buyurmuştur.

Ameli ifşâ iki şekilde olur. Biri amelini âşikâre yapmak, diğeri de yaptığını söylemektir.

BİRİNCİ KISIM

Birinci kısım: İnsanları teşvîk için âşikâre sadaka vermek gibi. Nitekim Resûl-i Ekrem sadakayı teşvîk ettiği zaman Ensâr'dan biri elinde kesesi para dolu olduğu hâlde sadaka vermek üzere gelince, Ashâb-ı Kirâm da ona bakarak keselerinin ağızlarını açtılar. Bunu gören Resûl-i Ekrem:

مَنْ سَنَّ سُنَّةً حَسَنَةً فَعُمِلَ بِهَا كَانَ لَهُ أَجْرُهَا وَأَجْرُ مَنِ اتَّبَعَهُ

«İslâm'da güzel âdet ihdâs edip, onunla amel eden kimseye, amelini mükâfâtı ve ona bakarak o iyiliği yapanların mükâfâtı (gibi bir mükâfat **verilir.»** (667) buyurdu.

Namaz, Oruç, Hac, Gazâ ve benzerî amellerde de hüküm böyledir. Ancak sadakada örnek olmak daha gaalibdir. Çünkü insanlar birbirine bakarak daha çok verirler. Evet, bir gaazinin başkalarını teşvîk için herkesten önce meydâna çıkması daha da efdaldir. Zira aslında gazânın gizli olması mümkün değildir. Bir an önce meydâna çıkmak, onu ilân değil belki başkalarını teşvîkdir. Gece namazı kılan kimsenin, çevresindekileri de îkaz ederek, ibâdet ettirmek gaayesine mâtûfen âşikâre okumasında da hüküm budur. Gizli yapılması mümkün olmayan, Cum'a ve Cihâd gibi ibâdetleri yapmakta, başkalarını teşvîk için öne geçmek makbûldür. Ancak bu hareketinde riyâ kokusu olmayacaktır.

Gizli yapılması mümkün olan sadaka ve namaz gibi ibâdetlere gelince; şâyet sadakayı âşikâre vermekte, başkasını da sadakaya teşvîk olduğu gibi, sadakayı alacak olana eziyet varsa - eziyet harâm olduğu için sadakayı gizli vermesi efdaldir. Şâyet sadakayı alacak olanın izzet-i nefsi rencîde edilmiyorsa; bâzılarına göre, her ne kadar âşikâre vermekte örnek olmak varsa da, yine gizli verilmesi daha makbûldür. Diğer bâzıları da, örnek olamıyacağı yerde gizli vermesi, örnek olabilecekse âşikâre vermesi daha makbûldür, dediler. Allahu Teâlâ'nın peygamberlere âşikâre ibâdet etmekle emretmesi, bunların sözlerinin doğruluğunu te'yîd eder. Ancak bunlar hakkında da «Fazîletli amelden mahrûm kaldılar» denemez. Aynı zamanda Peygamber Efendimizin: «Ona (âşikâre verene) kendi mükâfatı verildiği gibi, ona bakarak o ameli yapanların mükâfatı gibi bir mükâfat daha verilir.» buyurması da bunu te'yîd eder. Yine hadîsde:

«Gizli amel, âşikâre amelden yetmiş kat daha fazla mükâfat alır, fakat âşikâre amelde örnek olursa, bu amel de gizli amel üzerine yetmiş derece fazîletli olur.» (668) buyurulmuştur. Burda ihtilâfa yol yoktur. Gönül, riyâ şâibesinden uzaklaşıp gizli ve âşikâre ihlâs üzere bulunduğu zaman, örnek olduğu ibâdet, elbette daha makbûldür. Ancak riyâ şâibesinden korkulur. Böyle bir şey varsa, başkasına örnek olması kendisini kurtaramaz ve tehlikeye girmiş olur. Bu bakımdan gizli amel de daha makbûl olur. Âşikâre amel edenin iki vazîfesi varuır:

Birincisi: Umduğu veyâ kat'î sûrette örnek olabileceğini bildiği yerde amelini âşikâre etmektir. Meselâ, öyleleri var ki, yalnız âile efrâdına kendisine uyar, başkaları uymaz. Öyleleri de var ki, komşularına örnek

(667) Müslim, Cerîr b. Abdullah'tan rivâyet etmiştir.

(668) İlk kısmını Beyhakî Ebû'd-Derdâ'dan rivâyet etmiştir. Ayrıca İbn Ömer'den buna benzer bir rivâyeti de vardır.

ilir, fakat kasaba halkı onu nazar-ı îtibâra almaz. Ancak meşhûr bir olursa herkes ona uyar. Âlimlerden başkası âşikâre amel etmek isği takdîrde, münâfıklık ve riyâkârlık yapıyor diye kendisini zemmeve ona uymazlar. Bu gibilerin lüzumsuz yerde amellerini âşikâr etrine lüzum yoktur. Örnek niyyetiyle ameli âşikâre yapmak, örnek ileceği yerde ve örnek olabileceği kimselere karşı câizdir, aksi hâlde asız olur.

İkincisi: Kalbini murâkabe etmektir. Belki kalbinde gizli riyâ bulunda iktidâ bahânesiyle onu âşikâre amele teşvîk eder. Maksadı, amel işlenmek ve örnek olabileceğini göstermektir. Amelini âşikâre yapanekserîsi bu nevî bir riyâ içindedirler. Ancak kuvvetli ihlâs sâhibi ar bundan kurtulur ki, bunlar da ekalliyeti [azınlığı] teşkîl ederler. li kendini bu şekilde aldatıp helâke sürüklenmek doğru değildir. Bu erin hâli, denize düşmüş zayıf bir yüzücünün hâline benzer. Yüzüğü ancak kendini kurtarabilecek kadar iken, daha bir çok kimselerin düştüklerini görür, onlara yaklaşır. Güyâ onları kurtarmak ister! Ona bunun eline ayağına sarılır ve hepsi birden boğulur giderler. Suda lmanın acısı, en çok bir sâat sürer, fakat riyâ ile helâk olmanın azâ çok uzar. İşte burası âbid ve âlimlerin ayaklarının sürçtüğü bir r. Bunu ayırabilmek zordur. Bunlar kalblerinde kuvvetli ihlâs olğı hâlde, ameli izharda kendilerini kuvvetli ihlâs sâhiblerine benlerinden amelleri mahvolur. Bu hususta kendini şöyle bir tecrübebi tutabilir: Kendi kendine, «Sen namazını çabuk kıl, halk bu hareğörünce seni bırakır ve falan zâtı örnek alırlar» der. Şâyet gönlü rızâ gösteriyorsa, riyâsı yok demektir. Şâyet râzı olmuyorsa, o zaamelini açığa çıkarmakta riyâ kokusunun bulunduğu meydâna çıBunun maksadı örnek olmak değil, gösteriş yapmaktır. İnsan, nefbu hîlelerinden sakınmalı. Zîra nefis hîlekârdır. Şeytân ise, fırsat eyicidir. Mevkî sevgisi dâimâ kalbe gaalibdir. Âşikâre yapılan amelyâdan zor kurtulur. Selâmet, gizliliktedir. Âşikâre yapılan ibâdetbizim gibilerin önleyemiyeceği tehlikeler vardır. Âşikâre amelden nak, bizim gibi zayıflar için daha doğrudur.

İKİNCİ KISIM

inci kısım: Yaptıktan sonra amelinden bahsetmektir. Bu da aynen yaparken âşikâr etmek gibidir. Ancak bundaki tehlike daha çokünkü her şey dilde daha kolaydır. Ballandıra ballandıra yaptığı daha da büyük gösterebilir. Nefis de bundan zevk alır. Bu bakımhlikeli olmakla berâber bitirmiş olduğu ameli de ifsâd etmez. Bu ehvendir. Buradaki hüküm şöyledir:

m ihlâs sâhibi olup, bu hususta insanlara kıymet vermeyen ve

medih ile zemmi müsâvî tutan bir kimse ise, sözünü dinletebileceği ve iyilik yapmasını arzû ettiği başka bir kimseye amelini açıklaması câizdir. Belki hayra teşvîk bakımından mendûbdur. Zîra hayra teşvîk, hayırdır. Selefin kuvvetlilerinin pek çoklarından bu, rivâyet edilmiştir.

Saîd b. Muâz: «Müslümân olduğum gündenberi namaz kılarken hâtırıma hiç bir şey getirmedim. Resûl-i Ekrem'in her söylediğini hak olarak kabûl ettim.» demiştir.

Ömer (R.A.): «Hakkımda hangisinin daha hayırlı olduğunu bilemediğim için, darlık ve genişlik günlerimin hiç birine aldırış etmedim.» demiştir.

İbn Mes'ûd (R.A.): «Hiç bir zaman, bu hâlimden daha iyibir hâle sâhib olayım demedim.» dedi.

Osmân (R.A.): «Resûl-i Ekrem'in elinden tuttuktan sonra teganni etmedim, hattâ elimle edeb yerimi dahî tutmadım.» dedi.

Şeddâd b. Evs: «Müslümân olduktan sonra, niçin bunu konuşdum, diyecek hiç bir söz söylemedim.» dedi.

Ebû Süfyân ölüm döşeğine yattığı zaman âile efrâdına: «Banı ağlamayın; zîra ben müslümân olduktan sonra hiç bir günâh işlemedim. dedi.

Ömer b. Abdülâzîz: «Hiç bir zaman, Allahu Teâlâ hakkımdaki takdîrini değiştirse de, bunu böyle yapsa daha iyi olurdu,» diye hâtırımdan geçmedi.» demiştir.

Bütün bu konuşmalar, iyi hâllerini ifşâ etmektir. Bunlar, riyâkârlı yapmak isteyenler için en mükemmel vâsıtalardır. Örnek olabilecekle için de iyiliğe en üstün bir teşvîktir. Yukarda anlattığımız şartlara riâyet edilmek üzere kuvvetli ihlâs sâhiblerinin örnek olabilme maksadı ile, b gibi ifşâları câizdir. Bunun için ameli açıklama kapusunu kapamak doğru olmaz. İnsan tabîati, iyileri örnek alıp onlara benzemek ister. Hattâ i sanlar farkında olmadığı zaman, mürâînin dahî ameli açıklamasında i sanlar için fayda vardır, ancak kendisi için zararlıdır. Nice ihlâs sâhibleri vardır ki, ihlâsına sebeb olan, riyâkârlardır. Hattâ bâzı kimseler s bahlara kadar Basra sokaklarında dolaşır ve gece evinden yüksek ses okuyanların Kur'ânını dinlerlerdi. Sonra biri riyânın inceliklerine dâ bir eser yazınca, onlar da evlerde âşikâre okumağı, dîğerleri de sokakla da dinlemeği terkettiler. İnsanlar duydukları bu rağbet karşısında «Keşke o kitab yazılmasaydı.» dediler. Riyâkârın başkalarına fayda sa laması, riyâ ettiği bilinmediği zamandır. Allahu Teâlâ bu dîni, fâcir îmandan nasîbi olmayan kimselerle de te'yîd ettiğine dâir Peygamb Efendimizin hadîsleri vardır. İşte kendilerine uyulan bâzı mürâîler bunlardır. Allahu Teâlâ her şey'i daha iyi bilir.

22 nci BEYÂN : SEKİZİNCİ FASIL

GÜNAHLARI GİZLEMEKTEKİ RUHSAT İLE İNSANLARIN DUYMASINDAN VE İNSANLARIN ZEMMİNDEN HOŞLANMA

ilmiş ol ki; ihlâsda aranan, gizli ve âşikârenin müsâvî olmasıdır. Ni- Hz. Ömer adamın birine :

- Amelin âşikâresine devâm et, deyince, adam :
- Amelin âşikâresi nedir? diye sordu. Hz. Ömer :
- İnsanlar duyduğu zaman onlardan utanmıyacağın ameldir, dedi.

bû Müslim el-Havlânî de: «Âilemle münâsebetimden ve hâcetimden başka hiç bir işimin duyulmasına aldırış etmem.» dedi.

ı kadar var ki, bu hâl, çok üstün mertebedir, herkes bu dereceye emez. Kalbi ile olsun, uzuvları ile olsun, insan oğlu gizleyeceği ku- hâlî olamaz. O, kusûrunu gizler ve insanların duymasından hoş- z. Bilhâssa hâtırına geçen şehevî hislerini hiç duyurmak istemez. ti Allahu Teâlâ bunların hepsini bilir. Böyle olunca, bunları insan- gizlemenin riyâ olduğu hâtıra gelirse de, böyle değildir. Tehlike- , Allah'ın bildiğini insanlardan saklamak değil, müttakî olmadığı kendini takvâ sâhibi göstermek için kusurlarını gizlemektir. Riyâ- nayan sâdıklara gelince; sekiz cihetden günahlarını gizlemek doğ-

inci: Günahlarını Allahu Teâlâ'nın gizlediğine sevinmek ve açık- na üzülmektir. Bu üzüntü ile Kıyâmette de rezil olacağından kork- Zîra haberde: **«Allahu Teâlâ dünyâda kimin kusûrunu gizlerse e de onu gizler.»** diye vârid olmuştur. İşte bu bakımdan günâhın asına üzülmek îman kuvvetindendir.

ıcisi: Günahların âşikâre yapılmasından Allahu Teâlânın hoşlan- ı ve gizlenmesini sevdiğini bildiği için kusurlarını gizlemektir. Ni- Resûl-i Ekrem (S.A.V.) :

مَنِ ارْتَكَبَ شَيْئًا مِنْ هٰذِهِ الْقَاذُورَاتِ فَلْيَسْتَتِرْ بِسِتْرِ اللّٰهِ

günahlardan bir şey irtikâb eden kimse, Allah'ın yardımı ile on- esin.» (669) buyurmuştur. Bu adam her ne kadar günâh ile Al- ván etmişse de, yine Allahu Teâlâ'nın sevdiğini sevmekten hâlî

Müslim rivâyet etmiştir.

değildir. Bu da isyânın âşikâre yapılmasını Allahu Teâlâ'nın kerîh gördüğüne dâir olan îmânın kuvvetinden gelir. Bu hususta samîmî olmasının delîli, başkasının âşikâre isyân etmesini istememesi ve günâhının duyulmasına üzülmüş olmasıdır.

Üçüncüsü : Kalbini ve aklını Allahu Teâlâ'nın ibâdetinden meşgûl etmesi ve üzmesi bakımından günâhı sebebiyle zemmedilmesinden korkmaktır. Çünkü insân tabîati zemmedilmekten üzülür. Aklı ile münâzaa ederek Allah'a ibâdetten geri kalır. Bu, zemmedilmekte böyle olduğu gibi, kendisini zikir ve ibâdetten alıkoyacak ve kalbini kaplayacak övülmeden de hoşlanmamalıdır. Bu da îman kuvvetindendir. Zîra huzûr içinde ibâdeti arzûlamak îmandandır.

Dördüncüsü : Tab'an yerilmekten hoşlanmayıp üzüldüğü için, kusurlarının kapalı kalmasını ister. Zîra dayak bedeni incittiği gibi, zemm de kalbi kederlendirir. Zemm ile kalbin üzülmesinden korkmak harâm değildir. İnsan bununla âsî olmaz. Âsî olması, insanların zemminden nefsini sızlandırdığı ve onların zemminden korkarak câiz olmayan şeylere kendini sevkettiği zamandır. İnsanların zemminden üzülmemek ve üzüntü duymamak insâna vâcib değildir. Evet kemâl, zarar ve kârın Allah'tan geldiğini ve bütün kulların âciz olduğunu bildiği için zemm ile medhin kendi nazarında müsâvi olmasıdır. Fakat bu gibiler az bulunur. Çokları, zemde noksanlık olduğunu bildikleri içi üzülür. Zemm ile duyulan nice üzüntüler var ki, makbûldür. Bu da zemm eden kimse, dinde basîret sâhibi olduğu zamandır. Zîra onlar, Allah'ın şâhidleridir. Onların zemmi, dinde noksanlığına ve Allah'ın da zemmine delâlet eder. Daha buna nasıl üzülmesin? Yerilen keder, takvâlık ile övülmesini kaybettiğine üzülerek kederlenmektir. İtâat ediyor diye insanlar tarafından övülmeyi sevmek câiz değildir. Çünkü bu, Allah'a itâatle başkasından mükâfat beklemektir. Şâyet içinde böyle bir his seziyorsa, onu reddetmesi vâcibdir. Fakat tabîati bakımından isyânı sebebiyle zemmedilmekten hoşlanmaması mezmûm değildir. Bu korkudan dolayı günâhını gizleyebilir. İnsan övülmeyi sevmekle berâber, zemmedilmekten de hoşlanmayabilir. Bu gibilerin maksadı, medhi istemediği gibi, zemmi de istememektir. Nice istemeyerek övülmenin zevkine dayananlar var ki, zemmedilmenin acılığına dayanamazlar. Çünkü övülmek, zevki dâvet eder. Zevkin yokluğu ise, acılık değildir. Bu bakımdan buna tahammül eder. Zemm ise acıdır, buna dayanmak zordur. Yaptığı ibâdeti için medhedilmeği ummak, yaptığı ibâdete peşin mükâfat istemektir. Fakat isyâna karşı zemden hoşlanmamak böyle değildir. Bu bakımdan bu, yalnız bir noktadan mahzurludur. O da Allah'ın bildiğine aldırış etmeyip, insanların bildiklerine üzülmektir. Bu ise, dinde büyük bir noksanlıktır. Lâyık olan, günâhını Allahu Teâlâ'nın bilmesine daha çok üzülmektir.

Beşincisi: Zemden hoşlanmaması, kendini zemmeden kimsenin bu zemm sebebiyle günahkâr olması bakımındandır. Bu maksadla zemden hoşlanmamak, îman kuvvetinden gelir. Fakat buradaki samîmîyetinin nişânı, başkasının zemmedilmesine üzülmektir.

Altıncısı: Günâhını gizlemenin altıncı sebebi, kendisine bir kötülük yapılmasından korktuğu içindir. Bu ise zemmin acısından başkadır. Çünkü bunu duyan adam, bir kötülük yapmıyacak hâlde olsa bile, kendisi için bir alçaklık ve noksanlık olduğunu anlaması bakımından üzüntü vericidir. Şâyet duyan kimse zarar verebilecek gibi ise, zararından kurtulmak için kusûrunu gizlemek lâzımdır.

Yedincisi: Yalnız utandığı için kusûrunu gizlemektir ki, bu zemmin eleminden ayrı ve iyi bir ahlâkın netîcesidir. Bu hayâ, akıl nûrunun yeni parladığı gençlik çağında başlar. O, duyulan kusurlarından utanır. Bu, güzel bir vasıftır. Nitekim Resûl-i Ekrem : اَلْحَيَاءُ خَيْرٌ كُلُّهُ

«Hayânın hepsi hayırdır.» (670) buyurmuştur. Diğer bir hadîsde de şöyle buyurulmuştur: اَلْحَيَاءُ شُعْبَةٌ مِنَ الْإِيمَانِ **«Hayâ, îmânın dallarından bir daldır.»** (671)

Yine Resûl-i Ekrem : اَلْحَيَاءُ لَا يَأْتِي إِلَّا بِخَيْرٍ

«Hayâ ancak hayır getirir.» (672) buyurmuştur. Diğer bir hadîsde de إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْحَيِيَّ الْحَلِيمَ **«Allahu Teâlâ utangaç ve yumuşak olanları sever.»** buyurulmuştur. Âşikâre isyân edip günâhının duyulmasına aldırış etmeyen fâsıklar, bu fısklarına bir de açıklığı eklemiş ve hayâyı kaybetmiş kimselerdir. Şübhesiz bu gibiler, gizli isyân işleyenlerden fenâdır. Yalnız bâzan hayâ, riyâ ile karışabilir ve son derece riyâya benzer ki, bunu ayırmak zordur. Bunun için her riyâkâr, utangaç olduğunu ve ibâdetini güzel yapması riyâ için değil de insanlardan utandığı için yaptığını söyler ki bu yalandır. Çünkü hayâ keremli tabîatlerden doğar,

(670) Buhârî ile Müslim, Ebû Hureyre'den rivâyet etmişlerdir.
(671) Buhârî ile Müslim, İmrân'dan rivâyet etmişlerdir.
(672) Taberânî Fâtıma'dan rivâyet etmiştir.

bunun ardından riyâ veyâ ihlâs sebebleri ortaya çıkar. Böylece hayâ ile ihlâsı düşünüldüğü gibi, riyâ etmesi de düşünülebilir. Bunun izâhı şöyledir:

Adamın birinden dostu borç para ister, adam ise vermek istemez. Ancak kendisinden utanır. Hattâ başka bir vâsıta ile istese utanmadan reddedebilirdi. Ne riyâ, ne de sevâb için para vermezdi. Şimdi adamın bu vaziyet karşısında üç hâli vardır: Birincisi ne utanmaz adamdır, denilmeğe aldırış etmeden, adamın yüzüne karşı çekinmeden kat'î bir ifade ile reddetmektir. Bu, utanmazların işidir. Çünkü utangaçlar, ya bir takım sebeb ve bahâneler öne sürer veyâhut istemeye istemeye parayı verirler. Bu adam parayı verdiği zaman üç hâli vardır:

a) Riyâyı hayâ ile karıştırmaktır. Önce hayâsı heyecâna gelir ve adamı reddetmeyi hoş karşılamaz. Sonra riyâ da faaliyete geçer; elbette vermen lâzım, adam seni över, sana teşekkür eder, seni herkese cömerd insan tanıtır, der. Veyâhut ver ki seni cimrilikle yermesin der. Bu şekilde verdiği, riyâ ve gösteriştir. Aynı zamanda riyâsını harekete geçiren de hayâsının heyecânıdır.

b) Utandığı için adamı reddedemez. Cimriliği devâm ettiği için vermek de kendisine zor gelir. Bu sefer ihlâs tarafı harekete geçer ve: «Sadakanın bir, ikrâzın ise onsekiz derece mükâfatı var. İkrazda büyük ecir var. Dostun gönlünü hoş etmek var. Bu ise Allah katında makbûldür.» der de bu sebebden adamın sehâveti uyanır ve ikrazda bulunur. Bu adam ihlâs sâhibidir ve bunun ihlâsını hayâ harekete geçirmiştir.

c) Sevâb arzûsu olmadığı gibi, övülmek ve yerilmeği de nazara almaz. Adam başka vâsıta ile istese kendisine verecek değildi. Yalnız utandığı için istikrâz olarak istediğini ona verir. Şâyet utanması olmasa vermezdi. Bu, yalnız bir utangaçlık netîcesidir. Bu ise, ancak kötülüklerde olur. Cimrilik ve günâha dalmak gibi. Bu gibi davranışları hayâdan sayarsa da, gerçekde bunlar riyâkârlıktır. Nitekim, hayânın bir kısmı zayıflıktır, denildi ki bu doğrudur. Bundan murâd, çirkin olmayan şeylere utanmaktır. Va'z etmekten ve imâm olmaktan utanmak gibi. Bu utanma, çocuk ve kadınlarda makbûl, büyüklerde ise mezmûmdur. Bâzan yaşlı bir zâtın hatâlı bir hareketi görülür de, yaşlılığından utanılarak kendisine bir şey denemez. Çünkü müslümân yaşlılara hürmet, Allah'a ta'zîm gibidir. Bu utanma ise güzel bir hayâdır. Bundan daha güzeli, Allah'tan utanarak, kim olursa olsun ve kime olursa olsun, emr-i mâruf ve nehy-i münker'i terk etmemektir. Çünkü kuvvetli insanlar Allahu Teâlâdan utanmağı, insanlardan utanmak üzerine tercîh ederler. Fakat zayıf olanlar bâzan buna güç yetiremezler. İşte bu sebeblerden kusur ve günahları gizlemek câizdir.

Sekizinci sebeb ise, günahlarının duyulması ile başkalarının da kendisine uyarak isyân etmesidir. Bu bir illettir ki, ibâdeti açıklamakta da câridir. Bu, en üstün bir derecedir. İmamlara ve örnek olabilecek insanlara mahsustur. Bu illet sebebiyle isyankâr insan, kusurlarını kendi âile efrâdından dahî gizlemelidir. Zîra onlar, ondan öğrenirler.

İşte bunlar sekiz mâzerettir. İbâdeti izharda, yalnız bu örnek olmak mâzereti vardır. Kendisini insanlara âbid göstermek maksadıyle günahlarını gizleyen, riyâ kasdiyle amelini açıklayan gibi mürâîdir.

Şâyet, âdeti vechile övülmeği ve insanlar tarafından sevilmeği arzû etmek kul için câiz midir? Nitekim adamın biri Resûl-i Ekrem'e :

— Allah'ın ve insanların, beni sevecekleri bir ameli bana öğret, deyince, Resûl-i Ekrem :

اِزْهَدْ فِي الدُّنْيَا يُحِبَّكَ اللهُ وَازْهَدْ اِلَيْهِمْ هٰذَا الْحُطَامَ يُحِبُّوكَ

«— Dünyâdan i'râz et ki, Allah seni sevsin, insanların eline bakma ki, onlar seni sevsin.» (673) buyurdu, dersen:

Deriz ki: İnsanlar tarafından sevilmesini arzû etmek bâzan mübâh, bâzan makbûl, bâzan da mezmûm olur. İnsanlar tarafından sevilmeği, Allah tarafından sevildiğini bilmek için istiyorsan makbûldür. Çünkü Allahu Teâlâ bir kulu sevdiği zaman, onu insanlara da sevdirir. Yapmış olduğu muhtelif ibâdetler karşısında insanlar tarafından sevilmeği arzû etmek ise mezmûmdur. Çünkü bu, yaptığı ibâdete peşin mükâfat istemektir. İbâdetlerin dışında diğer iyi hâllerin için halk tarafından sevilmeği arzû etmen ise mübahtır. Bu, mal sevmek gibidir.

23 üncü BEYÂN : DOKUZUNCU FASIL

RİYÂ VE FELÂKETLERE DÜŞMEK KORKUSU İLE İBÂDETİ TERKETMEK

Bilmiş ol ki; insanlardan bâzıları, riyâ karışır korkusu ile ameli terkederler. Bu görüş yanlış ve zâten şeytânın istediği bu olduğu için, şeytâna uymaktır. Böyle bir korku ile hangi ameli terkedip hangisini yapması gerektiği, bizim anlatacaklarımızdır.

Tâatler bizâtihî zevkli ve zevksiz olmak üzere ikiye ayrılır. Namaz, oruç, hac ve cihâd gibi ibâdetler, bizâtihî zevkli ve lezzetli değildir. Bunlar, insanların övmesine sebeb olmaları bakımından zevklidirler. Bu da

(673) İbn Mâce, Sehl b. Sa'd'dan farklı ifâde ile rivâyet etmiştir.

bu ibâdetleri insanlar görüp bildikten sonra olur. Bizâtihî zevkli olan ibâdetler, kendi şahsına münhasır olmayıp, halk ile alâkalı olan ibâdetlerdir. Hilâfet, kadılık, vâlilik, idârecilik, imamlık, vâizlik, öğretmenlik, infak ve bunlara benzeyen halk ile alâkalı, âfetleri büyük ve zevkleri olan işlerdir.

BİRİNCİ KISIM

Birinci kısım, yâni şahsına münhasır olup başkasına geçmeyen ve zâtında zevk olmayan namaz, oruç ve hac gibi ibâdetlere riyâ üç şekilde karışır :

1 — Daha amele başlamadan riyânın kendisine girmesidir. Yâni gösteriş için amele başlamağı kasdetmek ve dinî bir sâikin bulunmamasıdır. Böyle sırf gösteriş için yapacağı amelde tâat nâmına bir şey bulunmayıp doğrudan doğruya mâsiyet olacağı için, lâyık olan, onu terketmektir. Çünkü bu, görünüşte tâat, gerçekte ise mevkî talebidir. Şâyet kendi kendini «Utanmıyor musun? Allah için amele cimrilik ediyor da gösteriş için amel ediyorsun. Bu yaptığın doğru mudur?» diye kınar nefsini ıslâh ederek, riyâyı atabilirse, o zaman ameline devâm eder.

2 — Allah rızâsı için hâzırlanır, fakat ibâdete başlarken riyâ gelir karışır. Bu hâlde ibâdeti terketmesi doğru olmaz. Zîra ortada dinî bir sâik vardır. İbâdetine devâm etmeli ve yukarda anlattığımız tedâvî yolları ile mücâhede ederek riyâyı atıp ihlâsı sağlamağa çalışmalıdır.

3 — İhlâs ile ibâdete başladıktan sonra, ibâdet arasında riyânın ârız olmasıdır. Bu vaziyet karşısında ameli terketmez, mücâhede edip ihlâsa dönmeğe çalışır. Zîra şeytan ilk önce insânı amelı terke dâvet eder. Muvaffak olamazsa bu def'a riyâyı sokuşturmak ister. Buna da muvaffak olamazsa, «Bu amelin hâlis değil, riyâ ile karışıktır. Binâenaleyh, emeğin boşadır. Sen bundan vazgeç.» der. Dediğini yaparsan yine onun maksadı hâsıl olur.

Riyâkârlık korkusu ile ameli terkeden kimse, efendisi tarafından yabancı maddelerden temizlenmek üzere kendisine teslîm edilen buğdayı nasıl olsa tertemiz yapamıyacağım, iyisi mi bu iş kalsın, diyen hizmetçinin hâline benzer. Bu hareket, ihlâsı amel ile birlikte terketmektir ki, bir kıymet taşımaz.

İnsanlar, bu adam mürâîdir, demek sûretiyle isyâna düşecekler korkusu ile ameli terketmek de bu kabîldendir. Bu da, şeytânın aldatmasıdır. Çünkü önce burada müslümanları töhmet altında bulundurmak var ki, sû'-i zanna hakkı yoktur. Aynı zamanda onların bu sözlerinden kendisine bir zarar olmayacağını bildiği hâlde yalnız onlar mürâî derler ise

günahkâr olurlar korkusu ile ibâdeti terk, riyâkârlığın tâ kendisidir. Onların yermesinden korkup övmelerini isterse, onların, «Mürâîdir» veyâ «Muhlistir» sözlerinin ne kıymeti kalır? «Mürâîdir» demelerinden korkarak ameli terk ile, «Muhlistir» desinler diye ameli güzel yapmak arasında ne fark vardır? Ameli terketmek bundan daha fenâdır.

Bütün bunlar, câhil âbidler için şeytânın birer dolabıdır. Sonra ameli terketmekle şeytandan kurtulacağını nasıl umar? Şeytan ardını bırakmaz ve: «Şimdi insanlar senin için, bu muhlis adamdır, denilmek için ameli terketti, şöhret istiyor, derler.» Bu sefer seni insanlardan uzaklaştırmağa sevkeder. Kaçar da bir mağaraya kapanırsan, bu sefer, zühdünden dolayı uzaklaştığını insanların bilmelerini arzû temâyülünü sende uyandırır. Daha şeytânın şerrinden nasıl kurtulursun. Bu hususta şeytandan kurtuluş, riyânın âfetlerini bilmekle mümkündür. Onlar da dünyâda bir faydası olmadığı gibi, Âhirette zararının çok olduğu hususlardır. Böylece riyâyı kerîh görür, ona aldırış etmez ve ibâdetine devâm eder. Yoksa şeytânın vesvesesinin ardı arkası gelmez. Ona bakacak olursa tamâmen ibâdeti terketmesi gerekir.

İçinden ibâdete dînî bir sâik bulduğun müddetçe ibâdeti terketme, riyâ ile mücâdele et, insanlar tarafından övülmeyi tercihe nefsin seni dâvet ettiği zaman, Allah'tan utanmakla onu ilzâm etmeğe çalış. Allahu Teâlâ'nın, içinden geçeni bildiğini hâtırla. Şâyet insanlar kendilerine gösteriş için amel ettiğini bilseler, onlar seni övmek şöyle dursun, sana alabildiğine kızarlar. Hâlbuki Allah senin gösteriş ettiğini bilir. Elinden geldiği kadar amelinde Allah'dan hayâyı kalbine yerleştir. Bu hâlinle şeytan sana «Sen riyâkârsın» derse, artık ona kıymet verme, o, onun bir aldatması olduğunu bil. Senin riyâdan hoşlanmadığını ve kalbinde riyâ olmadığını, Allah'tan korkup utandığını bildiği için seni sapıtmağa çalışır.

Şâyet, kalbinde riyâya karşı bir kerâhet hissi yok, Allah'tan korkmaz ve içinde dînî bir sâik bulunmaz da yalnız riyâ için amel etmek istersen, bu ameli terket. Çünkü bu, amel olmaktan çok uzaktır. İbâdete başlayan kimsede sevâb niyyeti devâm etmelidir.

Şâyet, şöhret korkusu ile çoklarının ameli terkettikleri nakledilmektedir. Nitekim İbrâhim Nahaî, Kur'ân okurken yanına bir adam girmek isteyince, hemen Kur'ân-ı Kerîm'i kapamış ve: «Şu adam benim her sâat Kur'an okuduğumu görmesin.» demiştir. İbrâhim et-Teymî de: «Konuşmak hoşuna gittiği an, sükût et; sükût hoşuna gittiği zaman da konuş.» demiştir. Hasan-ı Basrî: «Onlar, şöhret korkusundan eziyyet veren şeyleri yoldan temizlemezlerdi. Yine şöhret korkusundan ağlayacak yerde gülerlerdi.» dedi. Buna benzer daha pek çok rivâyetler vardır. Siz buna ne dersiniz? dersen:

Deriz ki: Bu, sizin anlattıklarınızla, bu hâllerde amellerini açıklayanlar hakkında vârid olan riyâyetlerle muâraza hâlindedir. Hasan-ı Basrî'nin va'z esnâsında bu sözü açıklaması, ağlamanın ve yolu temizlemenin şöhrete delâletinden daha ziyâde, şöhrete yakındır.

Hulâsa, bu gibi hâllerde nâfileleri terketmek câizdir. Söz, efdaliyyettedir. Yâni hangisi daha iyidir. En iyisini ancak kuvvetli ihlâs sâhibleri yapabilir, zayıflar yapamaz. O da ihlâsa gayret edip ameli terketmeden tamamlamaktır. Bâzı amel sâhibleri fazla telâşa kapıldıklarından, efdalin aksine olarak tedâvi yolu ararlar. Kuvvetlilere uymak, en doğrusudur. İbrâhim Nahaî'nin mushafı kapaması, adam ile konuşup meşgul olacağı sebebden ötürü de olabilir. Bunun için adamın kendisini kırâet hâlinde görmesini istememiştir. Yol temizlemekten vazgeçmeleri, şöhretten kaçınma sebebiyle olacağı gibi, insanların kendisine uyarak daha mühim amelleri terk etmeleri korkusundan da olabilir ki bu, yalnız riyâ korkusu ile değil, daha çok ibâdetleri korumak içindir. Teymî'nin «Sözün hoşuna gittiği zaman.» demesinden maksadı, edebî konuşmalar, hikâye ve kıssalar anlatmalar olabilir. Bunlar ucbu gerektirir. Mübâh olan sükût ile kendini beğenmek de mahzurludur. Bu gibi hâllerde kelâmdan sükûta, sükûttan kelâma geçmek, ucubdan korunmak için bir mübahtan diğer mübâha geçmektir. Mendûb olan hak kelâma gelince; bunun hakkında böyle sarâhat yoktur. O, ikinci kısımda aranır. Bizim sözümüz, insanlarla alâkalı olmayan ve beden ile yapılan ibâdetler hakkındadır.

İKİNCİ KISIM

İkinci kısım, halk ile alâkalı olup, âfet ve tehlikeleri büyük olan işlerdir. Bunların en büyüğü, hilâfet, hükümdârlık, sonra kadılık, sonra vâizlik, sonra müderrislik, sonra müftîlik, daha sonra da infak gelir.

Hilâfete gelince; adâlet ve ihlâs ile yapıldığı takdirde bu, ibâdetlerin en fazîletlisidir. Zîra Resûl-i Ekrem:

لَيَوْمٌ مِنْ إِمَامٍ عَادِلٍ خَيْرٌ مِنْ عِبَادَةِ الرَّجُلِ وَحْدَهُ سِتِّينَ عَامًا

«Âdil hükümdârın bir günü (bir gün adâletle hükmetmesi) **bir adamın kendi kendine altmış sene** (nâfile) **ibâdet etmesinden daha hayırlıdır.»** (674) buyurmuş ve bir günlük ibâdetini altmış yıllık ibâdete denk tutmuştur.

Yine Resûl-i Ekrem:

(674) Taberânî ve Beyhakî İbn Abbâs'dan rivâyet etmişlerdir.

أَوَّلُ مَنْ يَدْخُلُ الْجَنَّةَ ثَلَاثَةٌ اَلْإِمَامُ الْمُقْسِطُ ...

«Cennet'e ilk girecek üç sınıf var. (Bunlardan biri de) **âdil hükümdârdır.»** (675) buyurmuştur.

Ebû Hureyre'nin rivâyetinde, Resûl-i Ekrem:

ثَلَاثٌ لَا تُرَدُّ دَعْوَتُهُمْ اَلْإِمَامُ الْعَادِلُ ... «Üç [illegible] nin

duâsı reddedilmez. Bunlardan biri de âdil hükümdârdır.» (676) buyurmuştur. Ebû Saîd el-Hudrî'nin rivâyetinde ise:

أَقْرَبُ النَّاسِ مِنِّي مَجْلِسًا يَوْمَ الْقِيَامَةِ إِمَامٌ عَادِلٌ ...

«Kıyâmet günü benim meclisime en çok yakın olan âdil hükümdârdır.» (677) buyurmuştur.

Emîrlik ve hilâfet en büyük ibâdetlerden olduğu kadar, o nisbette büyük tehlikeleri de olduğundan takvâ sâhibleri ona asla yaklaşmaz ve ondan uzaklaşırlar. Çünkü burada hisleri harekete geçer, mevkî ve insanları idâre etmek sevgisi insâna galebe çalır. Zîra bunlar dünyâ zevklerinin son haddidir. Bir def'a riyâset sevilmeye başlanınca, artık bu adam nefsinin arzûlarına uyar ve tamâmen nefsine esîr olmaktan korkulur da, hak da olsa mevkiine halel getirecek her şeyden uzaklaşır. Bâtıl da olsa mevkiini kuvvetlendirecek her çâreye baş vurur. İşte bu anda helâke gider de zâlim bir hükümdâr olur, zâlim bir sultânın bir günlük hükmü, yukardaki hadîsin mefhûm-u muhâlifine göre altmış senelik fısktan daha kötü olur. Bu tehlikelerden ötürü Hz. Ömer: «Bu vazîfeyi kim alır.» derdi. Resûl-i Ekrem de bir hadîsinde şöyle buyurmuştur:

مَا مِنْ وَالِي عَشِيرَةٍ إِلَّا جَاءَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ مَغْلُولَةً يَدُهُ إِلَى عُنُقِهِ أَطْلَقَهُ عَدْلُهُ أَوْ أَوْبَقَهُ جَوْرُهُ

«Hiç bir aşîret reisi yoktur ki, Kıyâmet günü eli boynuna bağlı olarak mahşer yerine gelmesin. Ya adâleti kendisini kurtarır veyâ zulmü

(675) Müslim, Iyaz b. Hamad'dan rivâyet etmiştir.
(676) Yukarda geçmiştir.
(677) Isfahânî «Et-Tergîb ve't-Terhîb»de rivâyet etmiştir

kendisini helâk eder.» (678) Hadîsi, Mi'kal b. Yesar rivâyet etmiştir. Hz. Ömer kendisini Basra vâliliğine tâyin edince:

— Bana kötülük mü yapmak istiyorsun? dedi. Bunun üzerine Hz. Ömer:

— Otur yerinde, fakat kimseye bir şey söyleme, buyurdu. Hasan'ın rivâyetinde Resûl-i Ekrem adamın birini vâlî tâyin etmişti. Adam:

— Bu benim için bir horluktur, deyince, Resûl-i Ekrem:

— **O hâlde otur,** buyurdu. (679) Yine Abdurrahmân b. Semüre'nin rivâyetinde Resûl-i Ekrem kendisine:

يَا عَبْدَ الرَّحْمَنِ لَا تَسْأَلِ الْإِمَارَةَ فَإِنَّكَ إِنْ أُوتِيتَهَا مِنْ غَيْرِ مَسْأَلَةٍ أُعِنْتَ عَلَيْهَا وَإِنْ أُوتِيتَهَا عَنْ مَسْأَلَةٍ وُكِلْتَ إِلَيْهَا

«Yâ Abdurrahmân, emîrlik isteme, istemeden sana emâret teklîf edilirse, yardım görürsün. Eğer istemek sûretiyle bir mevkîye geçersen acziyyet içinde kalırsın.» (680) buyurmuştur.

Hz. Ebû Bekir de bir ara Râfî b. Ömer'e: «İki kişi de olsa, onlara emîrlik yapma.» demiştir. Bilâhare Hz. Ebû Bekir halîfe olunca Râfi,

— Hani bana «iki kişiye de olsa emîrlik yapma» diyordun, şimdi nasıl bütün ümmetin emîrliğini üzerine aldın? dedi. Hz. Ebû Bekir,

— Evet, ben sana öyle söyledim. Emîrlikte adâlet etmeyene Allahu Teâlâ'nın lâneti vardır, dedi. Belki bâzı kimseler emâretin fazîleti hakkında vârid olan hadîslerle, emâretten nehiy hakkındaki rivâyetlerin her birini nakzettiklerini zannederler. Aslında böyle değildir. Burada hak ve hakîkat şudur: Dînine bağlı seçkin insanların velâyeti uhdelerine almaktan çekinmemeleri lâzımdır. Fakat zayıfların da buna yaklaşıp helâk olmaları doğru değildir. Burada dînine bağlı, dindarlığı kuvvetli demekteki maksadımız, dünyâya meyletmeyen, tama'ı kendisini sarsmayan, Allah yolunda vazîfe görürken zemmedenlerin zemmine aldırış etmeyen kimselerdir. Bunlar, insanlara kıymet vermeyen, dünyâdan i'râz eden, halk arasına katılmaktan hoşlanmayan insanlardır. Bunlar, nefislerini kahr u galebeleri altına almışlar, şeytânı ümîdsizliğe düşürmüşlerdir. Bunları yalnız hak harekete geçirir ve yalnız hak ve hakîkat susturur.

(678) Ahmed, Ubâde b. Sâmit'ten rivâyet etmiştir. Muhtelif rivâyet yolları vardır.
(679) Taberânî mevsûlen rivâyet etmiştir.
(680) Buhârî ile Müslim rivâyet etmişlerdir.

Bunlar imâret ve hilâfetin fazîletine nâil olmuş kimselerdir. Bu hâl ve vaziyette olmayan kimsenin velâyet peşinde koşması ona haramdır.

Vâli olmadan kendisini tecrübe edip, hak ve adâlet üzere olduğunu, şehevî arzûlarından çekindiğini bildiği hâlde, vâlilik gibi bir mevkî kendisine teklîf edildiğinde, belki buraya heves ederek artık ayrılmak istemiyeceğinden ve azledilirim korkusu ile dalkavukluk yapacağından korkan kimsenin bu gibi teklîfi kabûl edip etmemesi hakkında âlimler ihtilâf etmişlerdir. Bir kısmı, bu adam şu anda hakka sarılmakta ve nefsin arzûlarını tercih etmemekte kuvvetlidir. Korkusu, istikbâl içindir. Bunun için peşinen velâyet teklîfini reddetmesi doğru değildir, dediler. Fakat doğru olanı, böyle bir adamın böyle bir teklîfi kabûl etmemesidir. Çünkü nefis hîlekârdır. Hakkı iddiâ eder ve hayrı va'deder. Hâlbuki kat'î olarak hayra söz verse bile, vâliliği ânında bundan dönebileceğinden korkulur. Nerde kaldı tereddüt gösterdiği zaman? Önceden vâliliği kabûl etmemek, vâli olduktan sonra ondan ayrılmaktan daha kolaydır. Çünkü azledilmek insânın ağırına gider. Nitekim: «Azil, erkeğin talâkıdır» darb-ı meseli meşhûrdur. Şâyet böyle bir vazîfeyi kabûl ederse, artık nefsi, azli müsâmaha ile karşılamaz. Binâenaleyh riyâkârlık ve dalkavukluğa meyl ederek hakkı ihmâle başlar da Cehennem'in dibini boylar. Ölünceye kadar vâlilikten ayrılmak istemez. Ne ola ki kendisini kahren azletmiş olsunlar.

Burada vâliliği seven herkes için peşin bir azâb vardır. Ne zaman ki, insan vâliliğe temâyül eder, bunun için çâreler araştırmağa başlarsa, işte bu, kötü bir emîrliktir. Bunun için Resûl-i Ekrem :

إِنَّا لَا نُوَلِّي أَمْرَنَا مَنْ سَأَلَنَاهُ

«Bizden isteyenleri, işimizin başına geçirmeyiz.» (681) buyurmuştur. Şimdi zayıf ile kuvvetli arasındaki hükmün farkını anladınsa, Ebû Bekir'in (R.A.) Râfi'i velâyetten men'edip kendisinin kabûlündeki hikmeti ve bunların birbirini bozmadığını anlamış oldun.

Kadılığa gelince: Bu, her ne kadar hilâfet ve emâretin dûnunda ise de, yine aynı mânâ ve hükümdedir. Zîra her velâyet sâhibi, bir emîrdir, hükmü geçen kimsedir. Emîrlik tab'an sevilir. Hakk'a uyarak kadılık yapıp hüküm vermekte mükâfât büyük olduğu gibi, Hakk'tan ayrılmak sûretiyle verilen hükümde de azâb büyüktür. Nitekim Resûl-i Ekrem :

(681) Buhârî ile Müslim, Ebû Mûsâ'dan rivâyet etmişlerdir.

الْقُضَاةُ ثَلَاثَةٌ قَاضِيَانِ فِي النَّارِ وَقَاضٍ فِي الْجَنَّةِ

«Kadılar üçtür; bunların ikisi Cehennem'de birisi Cennet'tedir.» (682) buyurmuştur. Diğer bir hadîsde ise şöyle buyurulmuştur :

مَنِ اسْتُقْضِيَ فَقَدْ ذُبِحَ بِغَيْرِ سِكِّينٍ

«Kadılık mevkiine getirilen kimse, bıçaksız boğazlanmış gibidir.» (683) Bunun hükmü de aynen emîrliğin hükmü gibidir. Zayıf olup dünyâlığa zerre kadar kıymet veren kimseler bundan uzaklaşmalı, hiç bir şey'e aldırış etmeyen kuvvetliler bu vazîfeyi der'uhde etmelidirler. Hükümdâr zâlim olur ve bu sebeble kadı adâletle hüküm vermiyeceğinden, bâzı hakları çiğneyip yağcılık yapacağından, zîra doğru hükümde bulunsa hükümdârın etrâfındakilerin bunu kabûl etmiyeceğinden korkarsa, kadılığı kabûl etmemelidir. Şâyet kabûl ederse, azledileceğinden korkmadan Hakk'tan ayrılmamalıdır. Hattâ azledilmekle hayâtî bir mes'ûliyetten kurtulacağı için, üstelik buna sevinmelidir. Şâyet bunu göze alamıyorsa, o zaman hevâ-i nefsine ve şeytâna uyarak hüküm verdiğinden, bundan kat'iyyen sevab beklemez. Bil'akis zâlimlerle berâber Cehennem'in en alt tabakasında soluğu alır.

Va'z, fetvâ, ders okutma ve hadîs rivâyeti işlerine gelince : Bunlar ve bunların benzerî olan âlî mesnedler ve mevkiini yükseltmeğe vesîle olan her şeyde, vâliliklerde olduğu gibi büyük âfetler vardır. Allah korkusundan, selef mümkün mertebe fetvâdan kaçınarak: **«Haddesenâ»** [falanca bize Resûl-i Ekrem'den haber verdi] deyip söze başlamak, dünyâlıktan bir kapudur. Böyle diyen kimse. «Benim için kapuları açınız» demek istiyor.» derlerdi. Bunun için Bişr-i Hafi ezberinde olan bir çok hadîsleri berâberinde mezâra götürmüş, rivâyet etmemiş, şöyle bir beyânda bulunmuştur: «Beni hadîs rivâyetinden alıkoyan, nefsimin hadîs rivâyet etmek isteyişidir. Eğer kendimde bu isteği bulmasaydım, hadîs rivâyet ederdim.»

Vâiz efendiye gelince : Bu da gayret eder, insanların gönlüne nüfûz etmeğe çalışır, onları coşturup ağlatarak kendine bağlamağa uğraşır ve bundan zevk alır. Zâten bu, en üstün bir zevktir. Buna bir dadandı mı - bâtıl da olsa - avam arasında revaç bulan yaldızlı cümleler kullanmağa başlar. Avamın ağırına gidip hoşlanmıyacağı hakk sözlerden uzaklaşır.

(682) Ashâb-ı Sünen Bureyde'den sahîh sened ile rivâyet etmişlerdir.
(683) Ashâb-ı Sünen Ebû Hureyre'den sahîh sened ile rivâyet etmişlerdir.

onlara yaklaşmaz. Bütün gayretini avâmın kalbini tahrîke sarfeder. Onların gönlüne girmeğe ve orada mevkî sâhibi olmağa çalışır. Bir hadîs ve hikmetli bir söz duyduğu zaman, bunu ballandıra ballandıra kürsü ve minberlerde cemâate anlatacağı için sevinir. Hâlbuki bu hadîs ve hikmetli söze sevinmesi bunun için değil, saâdet yolunu bulduğu ve din yoluna girip gereği ile amel edeceği için sevinmesi gerekirdi. Bundan sonradır ki, Allahu Teâlâ bana bu ni'meti verip bu hikmetle beni faydalandırdığı gibi, ben de bunu faydalanmaları için müslümân kardeşlerime anlatırım diye sevinmesi gerekirdi. İşte bu vâizliğin de, tıpkı vâlilik gibi büyük korku ve tehlikesi vardır. Mevkî ve din ile dünyâlık peşinde olmayan bununla övünüp böbürlenmeyen kimselerin hevâ-i nefislerine uymayarak vâizliği terketmeleri gerekir. Ne zaman nefsinden emîn olur ve takvâ sâhibi olursa, o zaman va'zetmelidir.

Şâyet, ilim erbâbı için bu şekilde hüküm verilirse, ilimler kaybolur ve ortalığı cehâlet istilâ eder dersen :

Deriz ki: Bizzat Resûl-i Ekrem emîrlik talebinden nehyetti ve bundan korkutarak şöyle buyurdu :

إِنَّكُمْ تَحْرِصُونَ عَلَى الْإِمَارَةِ وَإِنَّهَا حَسْرَةٌ وَنَدَامَةٌ يَوْمَ الْقِيَامَةِ
إِلَّا مَنْ أَخَذَهَا بِحَقِّهَا ﷺ

«Siz emîrliğe harîssiniz. Hâlbuki o, Kıyâmet günü hasret ve nedâmettir. Ancak onu hakkıyle ele alanlar bu hasret ve nedâmetten kurtulurlar.» (684)

Yine Resûl-i Ekrem :

نِعْمَتِ الْمُرْضِعَةُ وَبِئْسَتِ الْفَاطِمَةُ ﷺ **«Süt annesi ne güzel ve Fâtıma ne çirkindir.»** (685) buyurmuştur. Hâlbuki yine bilinen bir gerçektir ki, hükümdârlık ve emîrlik ihmâl edilse, din ve dünyâ ikisi birden mahvolurdu. Halk arasında münâzaalar, adam öldürmeler çoğalır, emniyet kaybolurdu. Memleketler harâb olur ve geçim zorlaşırdı. Vaziyet bu merkezde olduğuna göre, emâretten niçin nehyolunuyor? Ve Hz. Ömer, Ubeyy b. Kâ'b'ı müslümanların efendisi tanıdığı ve Kur'ânını ona dinletirken ardından giden bir cemâat gördüğü zaman, Ubeyy'i

(684) Buhârî Ebû Hureyre'den rivâyet etmiştir.
(685) Buhârî, Ebû Hureyre'den rivâyet etmiştir. Bir hadîsin devâmıdır.

niçin kamçıladı ve onların, ardından gitmesine engel oldu ve böyle bir cemâatin bir adamın ardından gitmesini onun için fitne ve uyanlar için bir zillet kabûl etmiştir. Diğer taraftan böyle yaptığı hâlde kendisi hutbe okur, va'z eder ve buna aldırış etmezdi.

Yine adamın biri sabah namazını müteâkıb va'z etmek için Hz. Ömer'den izin istediğinde Hz. Ömer bunu men'etti. Adam,

— **Nasîhat etmekten mi beni alıkoyuyorsun?** deyince, Hz. Ömer, adamda halkı dinletmek ve va'zda mevkî sâhibi olmak sevdâsı gördüğü için, ona karşı sertlenerek: Başının yıldızlara değmesinden korktuğum için sana mâni' oldum, diye cevab vermiştir. Niçin? Hâlbuki hilâfet ve kadılık; vâizlik, müderrislik ve müftîlik gibi, insanların, dinlerinde muhtâç oldukları şeylerdir. Fitne ve zevk bakımından da aralarında fark yoktur, dersen:

Deriz ki: Va'z u nasîhatten men'etmek, ilmin kaybolmasına sebeb olur sözü, galettir. Zîra bizzat Resûl-i Ekrem'in kadılıktan nehyetmesi, kazâ ve hüküm işlerini atâlete uğratmamış, riyâset sevgisi insanları buna mecbûr etmiştir. Bunun gibi yine riyâset sevgisi ilmi ortadan kaldırmaz. Hattâ riyâsete vesîle olacak ilim, insanlara yasaklansa, cezâ evine atılıp zincîre vurulsalar da zincirleri kırar cezâ evlerinden kaçar ve bu bilgiyi elde etmeğe çalışırlar. Allahu Teâlâ, îmandan nasîbi olmayanlarla dahî bu dîni kuvvetlendirmeği vâdetmiştir. Âlemin işini düşünüp durma. Allah herkesi kayırır, sen kendine bak. Bununla berâber derim ki :

Bir beldede bir cemâat va'z işi ile meşgul olduğu zaman, bunun yasaklanması, sebebiyle ancak bir kısmı çekilir, diğerleri riyâset sevdâsı ile ondan ayrılmazlar. Bir beldede tek bir vâiz bulunup, güzel ifâdesi ve görünüşdeki hüsn-i hâliyle cemâate faydalı olursa, onu va'zdan men'etmeyiz. Ona: «Önce nefsini tezkiyeye çalış» deriz. Şâyet o: «Ben buna muktedir olamıyorum» derse, kendisine: «Yine va'zına devâm et ve mücâhede ile meşgul ol» deriz. Çünkü tek olduğu için va'zdan alıkonması insanları helâke sürükler. Şâyet bu tek vâiz, mevkî edinme maksadıyle va'zına devâm ediyorsa, va'zları ile halka faydalı olurken kendi kendini helâk etmektedir. Biz âmmenin selâmetine bu adamı fedâ eder, va'zına devâm ettiririz. Bu adam, Resûl-i Ekrem'in:

«Allahu Teâlâ bu dîni îmandan nasîbi olmayan kimselerle de te'yîd eder.» buyurduğu kimselerdendir, deriz.

Sonra vâiz dediğin, sözü ve dış görünüşü ile dünyâdan nefret ettirip Âhirete yönelten kimse demektir. Fakat zamânımızda (Gazâlî'nin zamânı) vâizlerin îcâd ettikleri muzahref ve şiirle karışık kaafiyeli sözlerinde dini hükümlere saygı, müslümanları Allah'ın azâbıyle korkutmak gibi

bir şey bulunmayıp, ancak güzel sözlerle halkı ümîdlendirmek ve isyâna cür'et ettirmek hâli bulunduğundan bu gibi vâizlerden memleketi temizlemek bir vazîfedir. Çünkü bunlar, Deccal'ın kapucuları ve şeytânın helîfeleridirler. Bizim sözümüz, halk tarafından hüsn-i kabûl sevgisini içine gizleyen ve başka bir maksadı olmayıp görünüşü ve va'zı güzel olan vâizler hakkındadır. Aynı zaman İlim Kitâbı'nda kötü âlimler hakkında anlattığımız vaîdler de bu gibiler hakkındadır. Nitekim İsâ aleyhisselâm: «Ey kötü âlimler, namaz kılar, oruç tutar ve sadaka verirsiniz fakat emrettiğinizi yapmaz, yapmadığınızı öğretirsiniz. Ne çirkin hüküm veriyorsunuz. Dil ve sözünüz ile tevbe ederken hevâ-i nefsinizin arzûlarına göre hareket edersiniz. Kalbleriniz isyânla kirlenmiş ve kararmış olduğu hâlde vücûdlarınızı sabunla yıkamak size bir fayda sağlamaz. Size hakîkati söylüyorum; faydalı unu çıkarıp da çer çöpü içinde kalan elek gibi olmayın. Sizin yaptıklarınız böyledir. Ağızlarınızdan hükümleri savurursunuz, gıll u gış içinizde kalır. Dünyâ kulları, rağbet ve şehvetini dünyâdan kesmeyenler Âhireti nasıl bulabilirler? Size hakîkati söylüyorum; kalbleriniz amellerinize ağlar. Çünkü dışınız içinize uymuyor. Dünyâyı dilinize doladınız. Ameli ve Âhireti ise ayağınızın altına aldınız. Size hak olarak söylüyorum; dünyâlığı mükemmel yapacağız diye, Âhiretinizi kaybettiniz. Sizin için dünyâ düzeni Âhiret düzeninden daha sevimli oldu. Sizden daha âdî kim olabilir? Bunu bilseydiniz. Yazıklar olsun size, ne vakte kadar bu karanlık içinde bocalayacak ve bu şaşkınlık içinde kalacaksınız. Sizin dâvetiniz dünyâlığadır. İstediğiniz şey dünyâ halkı, sizin için dünyâlıktan ferâgat etsin ve bütün dünyâ varlıkları ile size kalsın. İçerisi karanlık olan bir evin damına ışık yakmaktan evin içine ne kâr olur, ordan nasıl ışık alabilir? Siz de böylesiniz. Ağzınızdan ilim nurları parlarken kalbleriniz karanlık içinde kıvranıyor. Ey dünyâya tapanlar, dünyânın bir gün sizi kökünüzden koparıp yüzüstü sermesi yakındır. Sonra sizi burnunuzun üzerinde sürter, günahlarınızı boynunuza geçirir. Sonra da ilminiz sizi arkanızdan iter, yalın ayak ve çıplak olarak teker teker sizi Allahu Teâlâ'nın huzûruna sevkeder. Orda kötü amellerinizin, cezâsını size çektirir.» buyurdu.

Bu hadîsi, Hârisi Muhâsibî kitablarının birinde anlattıktan sonra, bu kötü âlimler insan şeytanlarıdır ve insanlara fitnedirler. Dünyânın mevkî ve metâına rağbet ve onu Âhiret üzerine tercîh ederek dünyâ için dînî zelîl ve hakîr ettiler. Onlar dünyâda yüz karası, Âhirette ise hüsrandadırlar.

Şâyet, bu anlattığın âfetler meydândadır, fakat buna karşı ilim ve va'z hakkında bir çok tergîb ve teşvîk vârid olmuştur. Hattâ Resûl-i Ekrem:

لَأَنْ يَهْدِيَ اللهُ بِكَ رَجُلاً وَاحِداً خَيْرٌ لَكَ مِنَ الدُّنْيَا وَمَا فِيهَا

«Allahu Teâlâ'nın seninle bir kimseyi hidâyete ulaştırması, senin için bütün varlığı ile dünyâdan hayırlıdır.» (686) buyurmuştur.

Diğer bir hadîsde de şöyle buyurulmuştur:

أَيُّمَا دَاعٍ دَعَى إِلَى الْهُدَى وَاتُّبِعَ عَلَيْهِ كَانَ لَهُ أَجْرُهُ وَأَجْرُ مَنِ اتَّبَعَهُ

«Kim hidâyete dâvet eder ve dâvetine uyulursa - kendi sevâbından başka - kendisine uyanların ecri gibi bir ecri vardır.» (687) Buna benzer ilmin fazîletini bildiren daha pek çok rivâyetler vardır. Bunlar karşısında yakışan, âlime, ilminle meşgul ol fakat riyâyı terket, demektir. Nitekim riyâ ile namaz kılan kimseye de aynı şey'i söylüyoruz. Yâni: «Namâzı terketme kıl fakat riyâyı atmak için çalış.» diyoruz, dersen:

Bilmiş ol ki: Emâret ve hilâfetin fazîleti gibi, ilmin de fazîleti büyüktür. Fakat bunun yanında tehlikesi de çoktur. Biz hiç kimseye: «İlmi terket» demeyiz. Zîra ilmin kendisinde bir âfet yoktur. Âfet, va'z, okutmak ve hadîs rivâyetinde ve onu açıklamaktadır. Aynı zamanda riyâ ile karışmış olsun, yâni riyânın yanında dînî bir sâik de bulunursa, yine bu adama: «İlmini açıklama» demeyiz. Fakat yalnız gösteriş için ilmini açıklamağa çalışırsa, o zaman açıklamaması daha faydalı olur. Nâfile ibâdetlerde de hüküm böyledir. Yalnız riyâ için yapılacaksa, terki vâcibdir. Fakat ihlâs ile başladığı nâfile ibâdetine ibâdeti esnâsında, riyâ karışmak ister ve kendisi bunu hoş karşılamazsa, yine ibâdetine devâm eder. Zîra ibâdetteki riyânın âfeti zayıftır. Riyânın asıl hedefi idâre mevkîlerinde ve ilim ile yüksek mevkî ihrâz etmek peşinde olmaktır ki, dereceleri üçtür:

RİYÂNIN ASIL HEDEFLERİ

Birincisi Vâliliktir. Bunun âfeti büyüktür. Bu korkudan selefin çoğu bunu kabûl etmemiş ve terketmiştir.

İkincisi Oruç, namaz, hac ve gazâ gibi ibâdetlerdedir. Selefin kuvvetli ve zayıfları bunlarda riyâ ile karşılaştı, fakat âfet korkusu ile kimse bunları terketmedi. Çünkü bunlara karışan âfetler zayıftır. Azıcık gayretle ihlâsa yönelebilir.

Üçüncüsü Birinci ve ikinci derece arasındadır, yâni kuvvetli âfet ile zayıf âfetler arasındadır.

(686) Buhârî ile Müslim, Sehl b. Sa'd'dan rivâyet etmişlerdir.
(687) İbn Mâce Enes'den rivâyet etmiştir.

Bu da va'z, fetvâ, rivâyet ve okutma mansıbı peşinde koşmaktır. Bunun âfetleri, vâlilerin âfetlerinden küçük ve fakat namazdaki âfetten büyüktür. Namazı zayıf olsun, kavî olsun, terketmek doğru olmaz, ancak riyâ hâtıralarını azaltmağa çalışmalıdır. Vâliliği ise zayıfların tamâmen terketmesi ve kuvvetlilerin kabûl etmesi uygundur. İlim mansıbı bunların arasındadır. İlmin âfetlerini tecrübe edenler, bunun vâliliğe daha çok benzediğini anlarlar. Zayıflar için bundan kaçınmak daha sâlim bir yoldur. Doğruyu Allah bilir.

Bu arada bir de **dördüncü** bir derece vardır, o da muhtaclara vermek için servet edinmektir. Zîra infak ve cömerdliği açıklamakta övülmeyi celbetmek vardır. İnsanların gönüllerini sevindirmekte de zevk vardır. Bununla berâber bunun da âfetleri çoktur. Bunun için Hasan-ı Basrî'ye:

— İhtiyâcından fazla dünyâlık te'mîn edip onu tutan ile, onu infâk edenlerden hangisi daha makbûldür? diye sorduklarında, Hasan-ı Basrî:

— Evinde duran daha makbûldür, dedi. Çünkü dünyâlıkta huzûr azdır. Asıl zühd, Allah için dünyâyı terketmektedir. Ebû'd-Derdâ: Dımışk mescidinin kapusunda çalışıp her gün elli dînar kazanarak onu tasadduk etmek beni sevindirmez. Gerçi ben, alış-veriş haramdır, demiyorum, fakat ben isterim ki, alış-veriş kendilerini Allah'ı zikirden alıkoyan kimselerden olmayayım, demiştir. Bu hususta âlimler ihtilâf etmişler. Bir kısmı, dünyâdan korunmak ve tasadduk etmek şartıyle helâlinden kazanmak, nâfilelerle meşgul olmaktan daha iyidir. Diğer bir kısmı, devamlı sûrette zikir ile meşgûl olmak daha iyidir, dedi. Zîra alış-veriş insânı zikirden alıkor. Nitekim İsâ aleyhisselâm: «Ey iyilik yapmak maksadıyle dünyâlığı arayan, dünyâyı terketmek senin için daha iyidir.» demiştir. Yine İsâ aleyhisselâm: Dünyâlığın en küçük âfeti, onu ıslâh edeceğim diye Allah'ı zikirden meşgûl olmaktır. Hâlbuki Allah'ı zikir, her şeyden büyük ve faziletlidir. Bu anlattığımız, riyâ âfetinden selâmet bulanlar hakkındadır. Bir de işin içine riyâ karışırsa, dünyâlığı terketmesi çok daha makbûldür. Zikirle meşgûl olmanın faziletinde ihtilaf yoktur.

Hulâsa: Halk ile alâkalı olup nefsin zevk aldığı şeyde âfetin bulunması ihtilâflı değildir. En makbûlü, amel etmek ve âfetleri terketmektir. Şâyet âfetleri terketmekten âciz kalırsa, kendisine baksın, kalbine danışsın, gayret etsin, yaptığı işdeki hayır ile şerri muvâzene etsin de tabîatinin meylettiğini değil, ilim nûrunun gösterdiği yolu tercîh etsin. Daha doğrusu nefsinin daha çok hoşuna gideni kendisi için daha zararlı olanıdır. Zîra nefis, dâima kötülüğü gösterir. Hayra meyledip hayırdan zevk alması pek enderdir. Bununla berâber bu da bâzı hâllerde uzak bir şey değildir. Bunlar, müsbet veyâ menfî olarak tafsîlâtı üzerinde hüküm verebilmenin mümkün olamıyacağı şeylerdir. Bütün bunlar, kalbinin ictihâdına terkedilmiştir. Dininin selâmeti için kalbine baksın ve kendisine kuşku veren şey'i terkedip sükûn veren şey'i yapsın.

Şunu dâ söyliyelim ki; bu anlattıklarımızdan bâzan câhiller aldanabilir ve âfet korkusu ile malını elinde tutarak infâk etmeyebilir. Bu ise cimriliğin tâ kendisidir. Sadakalarda şöyle dursun, mübâh olan yerlerde bile malı infâk etmek onu tutmaktan daha hayırlı olduğunda şübhe yoktur. İhtilâf, kazanmağa muhtâç olan bir kimsenin hakkındadır. Bu adamın kazanıp infâk etmesi mi daha makbûl, yoksa mal kazanmaktaki âfetleri gözönüne alarak bundan vazgeçip zikir ile meşgûl olması mı daha makbûldür? İşte ihtilâf buradadır. Fakat elde mevcûd helâl serveti infâk etmesi, onu elinde tutmasından her hâl ü kârda daha makbûldür.

HÂLİS VE SADIK ÂLİMİN ALÂMETLERİ

Şâyet, âlim bir vâizin gösteriş maksadı olmadan hâlis ve sâdık olduğu hangi alâmet ile bilinebilir? dersen, bilmiş ol ki; onun bir takım alâmetleri vardır:

Birincisi: Kendisinden daha âlim, daha güzel ve halkın daha çok rağbet ettiği bir vâiz çıkarsa, ona hased etmeden, ona sevinmiş olmaktır. Yâni bu gibi bir hatîbe hased etmezse, kendisi sâdık bir vâizdir. Hased etmez derken, gıbta da etmez demedik; ben de bunun gibi olabilsem demesinde bir beis yoktur.

Diğeri de cemâatini aynı gözle görmektir. Yâni ileri gelenler geldiği vakit söz ve ifâdelerinde bir değişiklik yapmamaktır.

Bir başka alâmeti de, sokaklarda halkın, kendi peşinden gitmesini arzû etmemektir. Daha bir çok alâmetleri varsa da, bunları saymak sözü fazla uzatacaktır. Saîd b. Mervan diyor ki: Mescidde Hasan-ı Basrî'nin yan tarafında bir yerde oturuyordum. Haccâc, bâzı asker ve yardımcıları ile berâber içeri girdi. Mescidin avlusuna geldiği zaman, bindiği erkek atın üzerinde Roma mâmûlü bir eyer vardı. Atından indi, etrâfına bakındı ve en kabalalık Hasan-ı Basri'nin meclisini buldu. O tarafa yöneldi ve benim bulunduğum taraftan gelerek ikimizin arasında oturdu. Hasan ise her gün mûtad olan konuşmasını yapıyordu. Sözünü değiştirmeden ve Haccâc'a iltifât etmeden mevzûuna devâm etti ve bitirdi. Ben kendi kendime: «Bugün Hasan'ı deneyeceğim, bakalım Haccâc geldi diye vaziyetinde bir değişiklik yapacak mı?» dedim. Fakat Hasan yukarda anlattığım gibi hiç bir değişiklik göstermeden mûtad konuşmasını bitirince Haccâc elini Hasan'ın omuzlarına vurarak: «Bu şeyh doğru konuştu ve iyi yaptı. Siz bu gibi meclislere devâm edin. Zîra ben Resûl-i Ekrem'in: «Zikir meclisleri Cennet bahçeleridir.» dediğini işittim. Eğer

üzerime aldığım âmme işleri olmasa, siz beni bu gibi meclislerde geçemezdiniz. Çünkü ben bunların fazîletini bilenlerdenim.» dedi ve sonra ağzını açarak söze başladı. Hasan'a varıncaya kadar hepimiz hüsn-i beyânına hayran kaldık. Haccâc kalkıp gidince, Şamlı biri gelerek Haccâc'ın yerinde oturdu ve: «Ey Allah'ın kulları, hayret etmez misiniz? Ben yaşlı bir insân olduğum hâlde hâlâ askerlik yapıyorum. Aldığım maaş üçyüz dirhemdir. Buna karşılık at, katır ve çadır bulundurmak mecbûriyetindeyim. Hâlbuki yedi kız çocuğum var, bunları da geçindirmek zorundayım. Hâlime bakın da bana acıyınız.» dedi. Hasan-ı Basrî, adama acıyarak başını ona doğru eğmiş söylediklerini dikkatle dinliyordu. Adam sözünü bitirince, Hasan başını kaldırdı ve: «Allah onları kahretsin, Allah'ın kullarını kendilerine hizmetçi ettiler. Allah'ın malını kendi aralarında bölüp yediler. Altın ve gümüş için insanları öldürdüler. Allah'ın düşmanları, kendileri harbe çıktıkları zaman rahat eyerler ve rahvan atlar üzerinde otururlar. Din kardeşlerini yaya ve aç olarak harb meydânına sürerler.» şeklinde konuştu ve ağzına geleni söyledi. Onların bütün ayıblarını saydı döktü. Bunları dinleyen başka bir Şam'lı oradan kalkarak hemen Hasan-ı Basrî'nin söylediklerini Haccâc'a ulaştırdı. Az sonra Haccâc'ın postası geldi ve: «Haccâc seni çağırıyor.» dedi. Hasan-ı Basrî kalkıp gidince, Haccâc'ın aleyhindeki ağır konuşmalarından dolayı ona acıdık; mutlaka Haccâc'dan kendisine bir zarar gelir, dedik. Kısa bir müddet sonra Hasan-ı Basrî gülerek geri döndü. Bu şekilde güldüğü az görülmüştür, o yalnız gülümserdi. Geldi yerine oturdu ve emânetin ehemmiyeti üzerinde durdu. Devamla: «Siz emânetle meclislerde otururusunuz. İhâneti yalnız altın ve gümüşde aramayın. En büyük hıyânet, kendisine güvenilerek yanında konuşulan sözleri, alâkalıya iletmektir. Adam beni bu sebebden çağırdı ve,

— Diline sâhib ol. Bu nasîhatinden dolayı sana bir şey demiyorum. Ancak böyle, Allah'ın düşmanları kendileri harbe şöyle çıkar, din kardeşlerini aç-çıplak götürürler şeklinde konuşmalar yapıp halkı aleyhimize tahrîk etme, dedi. Kolaylıkla Allah beni şerrinden korudu,» dedi. Bu arada Hasan-ı Basrî merkebine binip evine gitmek istediği sırada kalabalık bir halkın peşine takıldığını görünce, dönerek :

— Ne istiyorsunuz, bir şey mi soracaksınız? Şâyet böyle bir şey yoksa dağılın gidin, dedi.

İşte şu anlattıklarımız ve benzerî alâmetlerden kulun iç hâli anlaşılır. Ne zaman ki, âlimler birbirinin aleyhine düşer, birbirini çekemezler ve birbirlerine yardımda bulunmazlarsa, bilmiş ol ki onlar Âhireti satıp dünyâyı satın alan hâsirlerdendirler. Allah'ım, lütf u kereminle bizi bu vartaya düşmekten koru.

24 üncü BEYÂN : ONUNCU FASIL

HALK GÖRÜYOR DİYE KULUN İBÂDETE HEVESLENMESİNİN SAHİH OLUP OLMAYAN TARAFLARI

Bilmiş ol ki; insân bâzan teheccüd namazı kılan kimseler arasında geceler. Bunların bir kısmı sabahlara, bir kısmı gecenin yarısına kadar bâzısı da gecenin bir kısmını ibâdetle geçirirler. Kendisi evinde bulunduğu zaman çok az gece ibâdeti yapardı. Fakat bunları görünce, onlara uymağa heves eder ve âdetini aşar veyâhut hiç gece ibâdeti yapmazken, bunların arasında bulunduğu için, o da kalkar kılarsa, bunun gibi, nâfile oruç tutmak mûtâdı değil iken oruç tutanlar arasında bulunduğu için, heveslenerek o da onlarla oruç tutarsa, bâzan bunun riyâ olup onlara uymaması gerektiği sanılır ki bu, mutlak sûrette böyle değil, belki bunun tafsîlâtı vardır. Çünkü her mü'min, Allah'a ibâdet etmeği, gündüz oruç tutup gece namaz kılmağı arzû eder, ancak bâzı mâniler buna engel olur. Şehvetine uyar, gaflete kapılır da bu ibâdetleri yapamaz. Fakat başkalarını bu ibâdetlerde görmek, gafletinin zâil olmasına sebeb olur. Yâhut bâzı yerlerde ibâdetine mâni olan engeller ortadan kalkar, hevesi artar da ibâdet eder. Meselâ bir insâna, kendi evinde ibâdetine mâni olan hâller doğar ve gece ibâdetine engel olur. Yumuşak döşekte yatmak, âilesi ile münâsebette bulunmak, akraba ve dostları ile sohbet etmek, çocukları ile meşgûl olmak ve diğer işleri ile uğraşmak gibi. Fakat evinden uzaklaştığı zaman, hayra rağbetini köstekleyen bu engeller ortadan kalkar da hayrı teşvîk eden sebebler doğar. Bunun gibi dünyâdan i'râz edip ibâdetle Allah'a yönelen kimseleri görmek ve ibâdetle onların onu geçmeleri ağırına gitmek gibi hâller de olur. İşte bu anda gösteriş değil, dinî hüccet kendisini gayrete getirir, yâhut evinden uzaklaşıp yatak değiştirdiği için uyuyamaz, uykusuzluğu fırsat bilerek ibâdet eder. Bunun gibi insân devâmlı olarak evinde bulunur, nefsi de devamlı ibâdeti istemez, bu bakımdan evinde kılamaz olur, fakat yer değiştirmekle gittiği yerde az kalacağı için orada gece namazı kılmağa heves eder. Evinde çeşitli yemekleri varken oruç tutmak zoruna gidebilir. Fakat bunlardan uzaklaştığı zaman, bu engel zâil olur ve dinî arzu ile oruç tutmak ister. Çünkü ibâdetine mâni olan engeller ortadan kalkmıştır. Mâniler kalkınca da dindarlığı onu ibâdete sevkeder. Bütün bu sebebler bulunmakla berâber, ibâdet etmesinin asıl sebebi, insanların arasında bulunması ve herkesin kendisini görmesi de olabilir. Bununla berâber bâzan bu gibi hâller de ameline engel olur ve: «Burada bu ibâdetleri yapma, sonra mürâi olursun. Çünkü sen evinde bu ibâdetleri yapmıyordun.» der. Bâzan bu gibi hâllerde ibâdete heves, insanların görmesinden, onla-

rın kendisini yermesinden, husûsan kendisini ibâdet eder diye bildikleri hâlde ibâdet etmediğini görünce, onu tenbelliğe nisbet etmelerinden çekinmekten de olur. Çünkü onların gözünden düşmek istemez ve onların nezdindeki mevkiini korumak ister. İşte bu ahvâlde şeytan faaliyete geçerek: «Sen kıl, artık sen mürâî değilsin, ihlâs ediyorsun. Kıldığın bunlar için değil, Allah içindir.» der. Zâten senin evde kılamadığın çeşitli mânilerden dolayı idi. Şimdi kıldığın gösteriş için değil, o mâniler zâil olduğu içindir. İşte burası bir hayli karışıktır. Bunu ancak basîret sâhibleri aydınlatabilir. İbâdet için kendisini harekete geçiren kuvvetin riyâ olduğunu sezdiği zaman, mûtâdından fazla olarak bir rek'at dahi kılmasın. Zîrâ Allah'a itâat etmekle insanlar tarafından övülmeği arzû ettiği için, Allah'a âsî olur. Şâyet ibâdeti, mânilerin ortadan kalkması ve âbidlere gıbta maksadı ile olursa, onlara uysun. Bunun da alâmeti vardır. Şöyle ki: Şâyet o evde onların göremiyeceği bir yerde olsa da, yine mâniler zâil olduğu ve onlara heves ettiği için namazına devam edecek idiyse, aslında bu bir riyâkârlık değildir. Yok eğer onlar beni göremiyorlar, ben de kılmam derse, onların yanında yaptığı riyâkârlıktır. O zaman bu ibâdeti terketsin.

Yine bunun gibi, Cum'a günü câmide insâna bir heves gelir ki, bu heves başka zamanlar gelmeyebilir. Bu hevesin de iki sebebi vardır; yâ cemâat tarafından övülmeyi arzû eder veyâhut oradaki ibâdetlere heves ederek Allah rızâsı olur. Bâzan hem dinî, hem de övülme arzûsu birleşir. Burada da gaalib olan taraf aranır. Gaalib olan Allah rızâsı ise, ibâdetine devâm eder ve mümkün mertebe gösterişi atmağa gayret eder. Yine bunun gibi orada Allah korkusundan ağlayan insanları görerek bundan haz alıp, kendisi de - gösteriş olmaksızın - ağlar. Gerçi kendisi yalnız olarak yapılan va'zı dinlemekten ağlamıyacaktı. Fakat insanların ağlaması kendisine te'sîr ettiği için ağlamıştır. Bâzan da ağlayamaz, fakat kalb katılığından korkarak, ya gösteriş veyâ hakîkaten kendisini ağlar gibi göstermeğe çalışır, bu da makbûldür. Fakat bunun da riyâ veyâ gerçek olmasının alâmeti vardır. Şöyle ki; orada, cemâatın görmiyeceği bir yerde olsa, yine aynı tavır ve davranış içinde olacak idiyse bu, riyâ değil, gerçektir, aksi ise riyâdır. Onun için ne ağlamalı, ne de kendisini ağlar gibi göstermelidir. Lokman aleyhisselâm, oğluna nasîhatinde: «Oğlum, kalbin katı olduğu hâlde insanların sana hürmet etmesi için kendini Allah'tan korkar gibi göstermeğe çalışma.» demiştir. Kur'ân ve zikir meclislerinde, bâzı hâllerde âh çekmek, solumak ve inlemekte de hüküm böyledir. Bunlar bâzan gerçek nedâmet, hüzün ve üzüntünün te'sîri ile olduğu gibi, bâzan da yanındakilerin te'sîri ile olur ki, her ikisi de makbûldür. Bâzan da desinler diye olur ki, bu ise riyâdır. Şâyet samimî üzüntüsüne bir de riyâ karışır ve bunu reddederse yine ağlaması makbûldür. Şâyet

arız olan riyâya meylederse, o zaman ecri kaybolur ve Allah'ın gazabına uğrar.

Bâzan da mahzûn olması samimî ve fakat sesini yükseltmesi ve hareketleri gayr-ı samimî olur. Bu da korkulu bir riyâkârlıktır. Çünkü bu riyâ ile başlamak gibidir. Bâzan, bu heyecanla düşmediği hâlde gösteriş için düşer, fazla baygın kalmadığı hâlde kendisini baygın gibi gösterir. Kalkabildiği hâlde kalkamıyor gibi kendisini gösterir ve bunlara benzer hareketlerde bulunur. Bütün bu yapmacık hareketler şeytanın aldatması ve nefsin ifsâdındandır. Bu gibi hâller kendisine ârız olduğu takdirde, kendini toparlamalı, aslında bu hareketinin yapmacık olduğunu etrâfındakiler bilseler, kendisine îtibâr şöyle dursun, kendisinden nefret edeceklerini hâtırlamalı, Allahu Teâlâ'nın her şey'i bildiğini, bu davranışında insanlardan daha çok kendisine kızdığını bilmelidir. Nitekim Zûn-Nûn-ı Mısrî bir zikir esnâsında ayağa kalktı ve yıkıldı. Bunu gören bir ihtiyar da aynı şekilde kalktı ve yıkılmak istedi. Kendini zorlayarak bu hareketi yapmak istediğini farkeden Zûn-Nûn :

— İhtiyâr, sen kalktığın zaman ne maksadla kalktığını bilen seni görüyor, deyince, insaflı olan ihtiyâr hemen oturdu. Bütün bunlar nifak işleridir. Resûl-i Ekrem (S.A.V.) :

تَعَوَّذُوا بِاللّٰهِ مِنْ خُشُوعِ النِّفَاقِ

«Nifak huşûundan Allah'a sığının.» (688) buyurmuştur. Nifak huşûu, âzalar huşû' ederken kalbin buna aldırış etmemesidir.

İstiğfâr, Allahu Teâlâ'nın azab ve gazabından O'na sığınmakta da hüküm böyledir. Bunlar bâzan kusurlarını hâtırlayıp nedâmet duyduğu için, bâzan da gösteriş için olur. İşte bunlar kalbe karşılıklı ve birbirine yakın olarak geçen hâtıralardır. Bunun için kalbine geçenleri iyice incele, nerden geldiklerini araştır, şâyet Allah için iseler devâm et, riyâ karışımından ise, kendini koru. Çünkü o, karıncanın ayak şamatasından da gizlidir. İbâdetinin makbûl olup olmayacağı korkusunu da hâtırından çıkarma. İhlâs ile başladığın ibâdete, insan övgü ve sevgisinden kaçın. Zîra bu her dâim akla gelebilir. Böyle bir şey'i içinde duyduğun zaman, hemen bunu Allahu Teâlâ'nın bildiğini ve sana kızdığını hâtırla ve Eyyûb aleyhisselâmı ziyâret eden üç kişiden birinin söylediklerini düşün. O, Eyyûb'a :

— Ey Eyyûb, kulun kendini aldattığı görünüşte belli etmeyip içinde gizli tuttuğu şey ile cezâ göreceğini bilmiyor musun? Diğer birisinin de: «Allah'ım, insanların beni senden korkar gördüğü hâlde senin bana

(688) Beyhaki «Şuabü'l-İman»ında rivâyet etmiştir.

ne kaani olmalı ki, ancak bu sâyede ameli sahîh olacaktır. Namaz içinde de gafletle geçirdiği anlarda riyâ ve ucub gibi hâtıralardan korkmalı ki, amelinin kabûlüne daha çok müessir olur. Bu sâyede ibâdetin zevkine varır. Çünkü ihlâsı yakın; riyâsı ise şek ve şübhelidir. Bu şübheden korkması, arayerde bilmeyerek geçmiş olan riyâ hâtıralarının yok olmasına vesile olabilir.

İnsanların ihtiyâcına koşmak ve ilim öğretmekle Allah'a yaklaşmak isteyenler de, insanların gönlünü sevindirmesinin sevâb olması ile nefsini ilzâm etmeli, başka bir şey beklememeli, okutmanın da mükâfatı ile iktifâ etmeli, buna karşı teşekkür ve övülme gibi hiç bir karşılık beklememelidir. Çünkü karşılık beklemek, sevâbı giderir. Öğrencisinden hizmet, arkasında gezmek ve her hangi bir işinde bulunmak gibi bir şey beklediği anda ecrini kaybeder. Kendisi ummadan öğrencileri kendi istekleri ile bir hizmette bulunmak isterlerse, bunun, ecrine zarar vermiyeceği umulur. Bununla berâber, âlimler bundan çekinirler. Hattâ biri kuyuya düşmüş, halk toplanmış, ip uzatmışlar, onu çekip yukarı alacakları sırada adam aşağıdan: «Benden bir âyet öğrenen varsa, Allah aşkına, sakın ipime yapışmasın» diye seslendi. Maksadı, emeğinin mükâfatının kaybolmaması idi. Şakık-ı Belhî: «Süfyân-ı Sevrî'ye bir kat elbise hediye ettim, onları iâde etti. Ben de kendisine:

— Ben senden bir şey öğrenmedim, benim elbisemi niçin iâde ettin? dedim. O da:

— Onu biliyorum, yalnız kardeşin benden öğrenmişti, bu sebepten çekindim, dedi.»

Süfyân'ın çok gidip geldiği dostlarından birinin oğlu, Süfyân'a bir veyâ iki deri veyâ bin veyâ iki bin dirhem para getirdi. Bu ara babasının hâlini Süfyân'dan sorarak:

— Onu nasıl tanırsın? dedi. Süfyân da:

— Şöyle böyle iyi bir insandı, Allah rahmet etsin, dedi. Adam:

— Bunun servetinin benim elime nasıl geçtiğini biliyorsun, o hâlde şu hediyemi kabûl et, çoluk çocuğunun geçimine harca, dedi. Süfyân hediyeyi kabûl etti. Adam çıkınca hemen oğlu (690) Mübârek'i peşinden göndererek «Çağır gelsin» dedi. Adam geri döndü. Süfyan hediyeyi - bütün zorlamalarına rağmen - kendisine iâde etti. Onun babası ile olan ahbablığını Allah için bir kardeşlik kabûl ettiğinden bu hediyeyi hoş karşılamıyarak kendisine geri verdi. Mübârek diyor ki: Adam gittikten sonra sabredemedim, Süfyân'ın yanına girerek:

— Niçin böyle yaptın? Diyelim ki senin kimsen yok, bizi düşünmedin mi? diye kendisine çattım. Süfyân da bana:

(690) Mübârek, aslında oğlu değil, yeğenidir. Kitabda oğlu diye geçiyor.

— Ey Mübârek, nasıl, sen âfiyetle parayı ye de mes'ûliyetini ben çekeyim, öyle mi? dedi. Demek ki âlime vâcib olan, insanları hidâyet bâbında mükâfatını yalnız Allah'tan dilemektir. Talebeye de lâzım olan, Allah'a hamdedip O'ndan sevâb dilemek ve O'nun katında mevkî sâhibi olmağa gayret etmek, ne muallimînden, ne de halktan bir şey beklememektir. Muallimine karşı amelinde riyâkârlık yaparak onun yanında mevkî sâhibi olmağı istemesi de hatâdır. Zîra ilim öğrenmek de Allah'a itâat etmekledir. Allah'dan başkasını kasdetmek hüsrândır. Hâlbuki ilim ya faydalı olur veyâ olmaz. Gelecekteki ilim vehmi ile bu andaki ameli hüsrâna uğratır. Bu ise câiz değildir. Belki öğrenmesi Allah için olmalı, İbâdeti Allah için olmalı, muallime Allah için hizmet etmelidir. Öğrenmesinden itâati kasdediyorsa böyle davranmalıdır. Çünkü kullar, ihlâs ile amel etmek ve ibâdetleri ile Allah'tan başkasını kasdetmemekle emrolundular.

Yine bunun gibi, anne ve babasına hizmet edenler, onların nezdinde mevkî sâhibi olmalarını niyet etmemeli, ancak Allah'ın rızâsının onların rızâsına bağlı olduğunu düşünerek hizmet etmelidir. Yine annem babam beni sevsinler diye onlara gösteriş için ibâdet etmesi de câiz değildir. Çünkü bu niyet, bu anda bir günahtır. Aynı zamanda Allahu Teâlâ, hâlini anne babasına açıklatır ve onların gözünden onu düşürür.

İnsanlardan uzaklaşan ve uzlet eden zâhide gelince; o da kalbini Allah'ı zikre bağlamalı ve ibâdetini yalnız Allah'ın bilmesinin yettiğini kalbine yerleştirmelidir. İbâdetini insanların duyup kendisine saygı göstermelerini hâtırından geçirmemelidir. Çünkü bu istek, kalbinde riyâ tohumunu bitirir ve insanlar kendisini bilip övüyorlar diye kolaylıkla tenhâde ibâdet ederken, diğer taraftan bu niyyetinden dolayı mükâfatını kaybeder.

İbrâhim b. Edhem diyor ki: Ben mârifeti, Sem'an adında bir Rahibden öğrendim. Bir gün kilisesine gittim ve kendisine:

— Ne vakitten beri bu hücrede bulunuyorsun? diye sordum. Râhib:

— Yetmiş senedir buradayım, dedi. Ben:

— Ne yer ne içersin? diye sordum. Râhib:

- Neden soruyorsun? dedi. Ben:

— Öğrenmek istediğim için sordum, dedim. Rahib:

— Her gece nohut yerim, dedi. Ben:

— Bu yemekle nasıl geçiniyorsun? diye sordum, Rahib.

— Karşındaki kiliseyi görüyor musun? dedi. Ben:

— Evet, görüyorum, dedim. Rahib:

— Oradakiler senenin muayyen gününde gelir hücremi süsler, onu ziyâret eder, bana saygı gösterirler. Ne vakit ibâdetten ağırlanırsam, o

günü hâtırlarım ve ağırlık üzerimden kalkar da bir sâatlık zevke bir senelik meşakkati fedâ ederim. Ben bir sâatlık izzet için bir yıllık zahmete katlanırım. Sen de ebedî izzet için bir sâat katlan, dedi ve mârifeti kalbimde büyüttü. Sonra devamla :

Bu kadarı yeter mi daha söyleyeyim mi? dedi. Ben :

— Yetmez, artır, dedim. Râhib :

— Aşağı in, dedi. Berâberce indik. Bana bir bardak doldurdu. İçinde yirmi tâne nohut vardı. Sonra bana :

— Kiliseye gir de sana verdiğimi görsünler, dedi. Kiliseye girince Rumlar etrâfımı çevirdi ve :

— Şeyhimiz sana ne verdi? diye sordular. Ben :

— Kendi yiyeceğinden bana ikrâm etti, dedim. Onlar :

— Sen onu ne yapacaksın, bizim ona daha çok ihtiyâcımız var, dediler. Sonra da :

— Ne istiyorsun? dediler. Ben :

— Yirmi nohuda yirmi altın istiyorum, dedim. Onlar da hemen parayı verip nohudu aldılar. Rahibe döndüm. Rahib:

— Ne yaptın? diye sordu. Ben, olup biteni anlattım ve yirmi altına sattığımı söyledim. Rahib :

— Beceremedin, yirmi bin altın isteseydin alacaktın. İşte bu, ibâdet etmeyenlerin eriştiği ululuktur. Sen ibâdet edenleri buradan kıyasla dedi ve devamla :

— Dostum, Rabbine dön, altın ve gümüşe boş ver, dedi.

Maksadımız şu ki; tenhâ yerlerde bulunan kimse de halk nezdinde sayılıp sevilmesini ister ve bâzan da bunun farkında olmaz. Onun için dâimâ korkulu olmalıdır. Kurtuluş nişânı, insanlarla hayvanları bir seviyede tutmaktır. Kendi hakkındaki görüşleri her ne şekil değişse de ona aldırış etmemeli, azıcık acınmağı da akıl ve îmân nûru ile reddetmelidir. Hattâ yaptığı ibâdetini insanların hepsi görse bile, onlar görüyor diye huşûunda bir değişiklik olmamalı ve buna sevinmemelidir. Azıcık sevinç, zayıflığına alâmettir. Fakat akıl ve îmân nûru ile bunu reddederse perîşan ve sa'yinin hebâ olmaması umulur. Ancak onlar gördüğü vakit, küstahlıklarına uğramasın diye ağır kılarsa, bunda beis olmamakla yine bir nevi aldatma vardır. Zîra nefsin gizli arzûsu, bâzan huşûunu açığa çıkarmakta olur da bunu, halkı aleyhine çevirmemek şeklinde göstermeğe çalışır. O vakit maksadının bu olup olmadığını anlamak için nefsi sıkı bir denemeden geçirmek lâzımdır. Şöyle ki; bu adam, sür'atle yürümesinden, çok yemesinden veyâ fazla gülmesinden dolayı halkın kendisinden nefret ettiğini anladığı zaman, bunu müsâmaha ve cömerdlikle karşılıyor mu? Şâyet orada müsâmaha göstermez ve küçük düşmemek için bu hareketlerini düzen verir de, ibâdette küçük düşmemek için onları görünce huşû içinde namaza devâm ederse, buradaki maksadının da görenlerin gözüne ve gönlüne girmek olduğu anlaşılır. Bundan ancak mevcûdatta, hakîkatte Allah'tan başka kimsenin olmadığını kalbine yerleştirenler kurtulur. Bunlar, yalnızlıkda nasıl ibâdet ederlerse, halk içinde de aynı ibâdeti yapar, kimseye aldırış etmezler. Gelen ufak-tefek hâtıraları kolaylıkla reddederler. İnsanların görüşleri ile tavr u hareketlerinde bir değişiklik olmaz. Buradaki samîmiyetlerinin nişânesi, bu adamın, biri fakîr, dîğeri zengin iki arkadaşı olsa; zengin yanına geldiği zaman, zengine fakîrden daha çok ikrâm etme arzûsunu içinde duymamaktır. Tabiî, zenginin âlim veyâ vera' sâhibi olması hâlleri müstesnâdır. Bu vasıflarından dolayı kendisine hürmet edilir. Kimin canı zenginleri daha çok görmek isterse, o mürâî veyâ tama'kârdır. Yoksa yoksula bakmak, Âhirete rağbeti artırır, kalbe meskeneti sevdirir. Zengine bakmak ise bunun aksinedir. O hâlde daha nasıl fakîre değil de zengine bakmaktan hoşlanır?

Hikâye edildiğine göre zenginlerin Süfyân-ı Sevrî'nin meclisinde uğradıkları zillet, hiç bir yerde görülmemiştir. O, fakîrleri öne alır ve zenginleri arkada bırakırdı. Hattâ onun sohbetine devâm eden zenginler yoksulluğu temenni ederlerdi. Evet, senin zengine fazla hürmet etmek hakkın var ama, zengin sana daha yakın olur veyâ aranızda hak ve hukuk veyâhut eski bir dostluğunuz bulunduğu zamandır. Şâyet bu şartlar zengin ve fakîrde aynı ise, yine zengini takdîm edemezsin. Çünkü fakîr, Allah katında zenginden kıymetlidir. Senin zengini takdîm etmen, zenginliğine tama'ın ve ona gösterişin içindir. Sonra meclisde onları bir seviyede tuttuğun zaman, hikmet ve huşûu zengine daha çok göstermenden de korkulur ki, bu da gizli bir riyâ veyâ gizli bir tama'dır. Nitekim İbn Semmâk diyor ki: Câriyeme dedim ki, bana ne oluyor, Bağdad'a geldiğim zaman, hikmet kapuları bana açılıyor, bülbül gibi konuşuyorum. Câriye, tama' adamın dilini açar, dedi ve doğru söyledi. Hakîkaten dil, zenginin yanında açılıp döküldüğü gibi, fakîrin yanında açılamaz. Yine bunun gibi zengine gösterdiği saygıyı fakîre gösteremez.

Bu hususta nefsin gizli hileleri sayılamıyacak kadar çoktur. Seni nefsinin şerrinden ancak Allahu Teâlâ'dan başkasını kalbinden çıkarmak kurtarır. Ondan sonra da ömrün boyunca nefsin ile uğraşırsın. Bir kaç günlük şehevî arzûlarının peşinde ateşe atılmana râzı olmazsın. Dünyâda, bütün zevk ve şehvetlerini yerine getirme imkânına sâhib ve fakat zevk ve şehvetlerinin peşine koşmakla bedeninde hastalığı sebebiyle her an ölüme mahkûm olan bir hükümdâr gibi olmalısın. Şehvet ve zevklerinin peşine giderse ölüme mahkûm ve fakat diyet eder tedâvi yollarını araştırırsa yaşar ve saltanatı devâm eder. Bunu anlayan hükümdar artık şehevî zevkleri tatmîn edecek vâsıtalardan uzaklaşır ve hekîmlere

yaklaşır. Acı ilâçları içmeğe başlar. Onların acılığına dayanır da bütün tatlılardan uzaklaşır ve bunların hasretine dayanır. Canı arzû ettiği yemekleri yemez, sevmediği zehir gibi ilâçlara devâm eder. Az yiyip az içtiği için her gün kilo kaybına uğrar, zayıflar. Fakat hekîmin tavsiyesine riâyet edip acı ilâçlara devâm ettiği için de hastalığı her gün biraz daha azalır. Canı iyi yemekleri istediği zaman, onlardan bulduğu şifâyı ve bu sâyede sağlam bedene sâhib olup tekrar zevk u safâ içinde hükümdarlığını sürdüreceğine bakarak, bu arzûya iltifât etmiyerek ilâçların acılığına dayandığı gibi, Âhiret yolcusu mü'min de böyle olmalı. Âhiretini tehlikeye uğratacak dünyâ zevklerinden sakınıp onların azı ile kanâat etmeli, tenhâ yerleri tercîh edip, Allah'ın gazabına uğrama korkusundan ihtilâtı terketmeli, korku ve hüzün içinde olup Allahu Teâlâ'nın azâbından korunmağa çalışmalıdır. İşin sonu, bir yandan azabtan kurtarıp öte yandan sayısız ni'metler olacağını düşündüğü zaman bütün bu işler kendisine kolay gelir. Sonra da Allahu Teâlâ'nın kerem ve merhamet sâhibi olup rızâsını arayan kullarına yardımcı olacağını, dilediği zaman, onları her türlü zorluklardan koruyacağını ve fakat onlara kendilerinin doğruluk derecelerini bildirmek için onları bâzı tecrübelerden geçirdiğini bilmelidir. Sonra başlangıçtaki zorluğa tahammül etmesini bilenlere her türlü kolaylığı göstereceğini, onlara sabır ve tahammülü kolaylaştıracağını, tâatın zevkini tattıracağını, münâcâtın zevkine vardırıp şehvetlere karşı koymaktan kendilerini takviye edeceğini bilmelidir. Zîra kerem sâhibi ümîd edenin arzûsunu boşa çıkarmaz, sevgiliyi boş çevirmez. O, öyle bir kerem sâhibidir ki: «Bana bir karış yaklaşana ben bir zira' yaklaşırım.» buyurmuştur. Nitekim Allahu Teâlâ: «İyi kullarımın bana mülâkat şevki arttı. Ben ise onların mülâkatını daha çok arzû ederim.» buyurmuştur. O hâlde kul, ilk hâlinde ciddiyet, sadâkat ve ihlâsını açığa çıkarsın ki, Allahu Teâlâ da kendi keremi, cömertliği ve merhametiyle onu kendisine yaklaştırsın.

Câh ve Riyâ Kitâbı burada sona erdi.
Hamd Allah'a, salât O'nun sevgili Peygamberine olsun.

(İhya - Cilt: 3 — Kitâb: 8'in sonu)

İhyâu 'Ulûmi'd-Dîn (Cilt: 3)

Rub'u'l-Mühlikât

DOKUZUNCU KİTÂB

KİTÂBÜ ZEMMİ'L-KİBR VE'L-UCB

(KİBİR VE UCUB KİTÂBI)

(MUKADDİME VE ONBEŞ BEYÂN'DAN MÜTEŞEKKİLDİR)